

**Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії України і методики викладання історії**

**Івано-Франківська обласна організація
Національної спілки краєзнавців України**

Івано-Франківський історико-меморіальний музей Олекси Довбуша

**Івано-Франківський обласний державний центр
туризму і краєзнавства учнівської молоді**

**Матеріали Всеукраїнської наукової
конференції
«Четверті Грабовецькі історичні читання»**

**Печеніжин – Івано-Франківськ
2024**

УДК 908:929 Грабовецький В.В.

Матеріали Всеукраїнської наукової конференції «Четверті Грабовецькі історичні читання». Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2024. 156 с.

Редакційна колегія: Єгрешій О.І. (головний редактор), Кобута С.Й., Королько А.З., Косило М.Ю., Паска Б.В., Райківський І.Я., Срайчук Ю.В. (відповідальний секретар).

У збірнику статей і повідомлень учасників Всеукраїнської наукової конференції «Четверті Грабовецькі історичні читання» (Печеніжин – Івано-Франківськ, 4 грудня 2023 р.) друкуються здебільшого праці студентів та аспірантів, а також краєзнавців та музейних працівників. Збірник підготовлений для вшанування пам'яті доктора історичних наук, професора, академіка АН Вищої школи України Володимира Васильовича Грабовецького.

Для науковців, музейних працівників, краєзнавців, викладачів, студентів, широкого читацького загалу, усіх, хто цікавиться історико-краєзнавчою проблематикою.

Рецензенти:

Степан Борчук – доктор історичних наук, професор Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ)

Ігор Соляр – доктор історичних наук, професор, директор Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України (м. Львів).

Рекомендовано до друку Вченою радою Факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Збірник друкується в авторській редакції.
Відповідальність за достовірність інформації несуть автори.

©Колектив авторів

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Шановні читачі! Ви тримаєте в руках збірник статей і повідомлень, основу якого склали доповіді студентів та аспірантів на Всеукраїнській науковій конференції «Четверті Грабовецькі історичні читання», приуроченій офіційному відзначенню 95-річчя від дня народження і восьмої річниці смерті відомого українського вченого, історика, краєзнавця, першого завідувача кафедри історії України Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника Володимира Васильовича Грабовецького.

Цей науковий форум був проведений 4 грудня 2023 р. на рідній «малій батьківщині» вченого – у селищі Печеніжин Коломийського району. Її організаторами стали кафедра історії України і методики викладання історії факультету історії, політології і міжнародних відносин, управління культури, національностей та релігій Івано-Франківської ОДА, Івано-Франківська обласна організація Національної спілки краєзнавців України, Івано-Франківський історико-меморіальний музей Олекси Довбуша, Івано-Франківський обласний центр туризму і краєзнавства учнівської молоді, відділ культури і туризму Печеніжинської селищної ради, публічна бібліотека ім. В. Грабовецького та історико-краєзнавчий музей Олекси Довбуша селища Печеніжин.

У збірнику, крім праць молодого покоління – студентів факультету історії, політології і міжнародних відносин спеціальності «Середня освіта (Історія)», аспірантів спеціальності «Історія та археологія» Прикарпатського університету, які були учасниками конференції, друкуються матеріали досвідчених краєзнавців та музейних працівників. У своїй основі – це статті, присвячені особі самого професора, доктора історичних наук, академіка АН Вищої школи України Володимира Грабовецького: спогади про нього його колишніх студентів, музейних працівників, колег по роботі. Назагал тематика пропонованого збірника є максимально наближеною до наукової проблематики досліджень Володимира Грабовецького, передусім це історія багатого національно-визвольного руху карпатських опришків, розробки в галузі краєзнавства, музеєзнавства, деякі напрацювання з історичної біографістики та урбаністики тощо.

Поряд із цим збірником підготовлені до друку матеріали Всеукраїнської наукової конференції «Четверті Грабовецькі історичні читання» у формі колективної монографії.

Пропонований збірник розрахований для науковців, музейних працівників, краєзнавців, викладачів, студентів, широкого читацького загалу, усіх хто цікавиться історико-краєзнавчою проблематикою.

РЕДКОЛЕГІЯ

**ВШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ АКАДЕМІКА ВОЛОДИМИРА
ГРАБОВЕЦЬКОГО ПРАЦІВНИКАМИ ІВАНО-
ФРАНКІВСЬКОГО ІСТОРИКО-МЕМОРІАЛЬНОГО МУЗЕЮ
ОЛЕКСИ ДОВБУША**

Із відходом, 4 грудня 2015 р., у вічність доктора історичних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України, академіка АН вищої школи України Володимира Васильовича Грабовецького пам'ять про нього береже його родина, численні учні й всі ті, хто знав цю світлу людину, яка все своє наукове життя віддала на вівтар історії України. Хранителями пам'яті й творчого доробку вченого поряд із працівниками вишів, бібліотек та архівів Прикарпаття, Львова, Києва є й працівники Івано – Франківського історико – меморіального музею Олекси Довбуша, фундатором якого був якраз Володимир Васильович Грабовецький. Саме з його ініціативи музей у 1995 р. і було відкрито на честь свого славного земляка – печеніжинця, ватажка карпатського опришківства першої половини XVIII ст., Олекси Довбуша. Цей музей Володимир Грабовецький з любов'ю називав Довбушевою світлицею.

У 2016 р. працівниками музею за сприяння та участі місцевої влади, професорсько – викладацького складу Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника було відкрито кімнату – музей Володимира Грабовецького, де поряд з його науковим доробком – численними працями, представлені родинні фото, дипломи про присвоєння йому наукових ступенів, пам'ятні медалі вченого, виготовлені ще прижиттєво та багато інших цінних експонатів. Цим експонатам автор даної статті присвятив окрему публікацію «Музей-кімната Володимира Грабовецького – увіковічнення пам'яті про великого вченого-історика», яка була надрукована у другому збірнику Грабовецьких читань.

Працівники музею оновили кімнату – музей Володимира Грабовецького двома портретами вченого, один із яких у 2017 р. подарував установі художник Олексій Олексюк, інший – банерного типу та банер із зображенням Довбушевої бартки та клятвою опришка, який вступав у загін ватажка – робота викладачів кафедри графічного дизайну та реклами Київського національного університету культури і мистецтв Андрія та Оксани Будників, членів

Національної спілки художників України. Поповнення двох останніх експонатів музею – заслуга завідувачки фондами установи Марії Грицьків. Науковці музею беруть активну участь у започаткованих спільно з Факультетом історії, політології і міжнародних відносин, кафедрою історії України і методики викладання історії Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, Національною спілкою краєзнавців України, Івано – Франківським обласним державним центром туризму і краєзнавства учнівської молоді Всеукраїнської наукової конференції «Грабовецькі історичні читання» на пошану Володимира Грабовецького.

На даний час відбулися вже «Треті Грабовецькі історичні читання», у кожному з яких публікують свої статті працівники музею. Так у матеріалах конференцій опубліковані статті: Ю. Срайчука «Роль музейних закладів освіти у національно – патріотичному вихованні учнівської молоді», В. Бакали – «Опришківський рух в історичних дослідженнях Володимира Грабовецького».

У стінах музею проводяться наукові конференції, круглі столи приурочені пам'яті В. Грабовецького, на які запрошуються родичі вченого, науковці, студенти Прикарпаття, всі ті, хто знав та поважав його. Завжди бажаними гостями є діти Володимира Васильовича – пані Оксана й пан Богдан, від яких можна почерпнути багато цікавого як про родинне, так й про наукове життя їхнього батька, що допомагає у всебічному пізнанні цієї непересічної постаті.

На пошану академіка Володимира Грабовецького та його славного земляка Олекси Довбуша науковими працівниками Історико – меморіального музею Олекси Довбуша публікуються наукові та науково – публіцистичні статті як у місцевій так й загальноукраїнській пресі, даються інтерв'ю працівникам ЗМІ. Зокрема, у журналі «Краєзнавець Прикарпаття», співзасновником й організатором й головним редактором якого був В.Грабовецький опубліковано статті Ю.Срайчука «Визнана праця (до 90-річчя В.Грабовецького)» та В. Бакали «Життя, покладене на вівтар історії України» («Краєзнавець Прикарпаття», № 32 липень – грудень 2018 рік). Ювілею вченого та досліджуваній ним тематиці присвячено ряд статей опублікованих у газетах «Галичина», «Рідна Земля», «Західний Кур'єр», «Людина і світ».

Популяризується науковцями музею світла постать В.Грабовецького і на обласному телебаченні «Галичина», де за

участю директора музею Юрія Срайчука та старшого наукового співробітника Володимира Бакали було знято три програми, дві з яких – «Моє слово» присвячено історика Володимиру Грабовецькому, третю – легендарній Дзвінці із його Довбушіани.

Продовжувачем історико – кіноматографічної Довбушіани виступив Юрій Срайчук, який був історичним консультантом кінорежисера Олеся Саніна у фільмі «Довбуш», що став найкасовішим в українському кіно з часу здобуття Україною державної незалежності. Принагідно зазначу, що історичним консультантом першого фільму про народного героя – «Олекса Довбуш», знятого у 1959 р. на Київській кіностудії О. Довженка, виступив тоді якраз професор Володимир Грабовецький.

Кожна екскурсія музеєм розпочинається зі знайомства відвідувачів з біографією його фундатора біля першого стенду «Володимир Грабовецький – визначний історик Прикарпаття – засновник Прикарпатської історичної школи» й вся подальша експозиція побудована на демонстрації творчого доробку історика як безпосередньо його монографій, книг, брошур, так й мистецько – художніх творів з його колекції, які він щедро подарував Україні.

Серед численних відвідувачів музею варто відзначити студентів - істориків ПНУ ім. В. Стефаника, які під керівництвом своїх наставників – кандидатів історичних наук Андрія Королька та Олега Єгрешія відвідують Довбушеву світлицю. Цінні поради, консультації прикарпатських істориків – учнів академіка В.Грабовецького під керівництвом доктора історичних наук, професора Ігоря Ярославовича Райківського працівникам музею сприяють продовженню втілення задуму Володимира Васильовича Грабовецького щодо функціонування музею як наукової лабораторії. У стінах музею його науковцями надаються консультації з написання краєзнавчо – історичних розвідок, рефератів для учнівської та студентської молоді, курсових робіт, проводяться уроки пам'яті, приурочені знаковим історичним постатям чи подіям.

Працівники музею є співзасновниками разом з Товариством письменників і журналістів ім. І. Франка (ТОПЖ), обласною організацією Національної спілки краєзнавців України й дописувачами альманаху «Музеї і галереї», де Ю. Срайчук та М. Грицьків входять до складу редколегії, а В. Бакала опублікував статтю «Моє перше знайомство із Володимиром Грабовецьким (зі

спогадів доцента Івана Макаровського [наукового побратима В. Грабовецького – авт. В.Б.]».

Колектив Історико–меморіального музею Олекси Довбуша виступив співініціатором, поряд із вищезгаданими установами та організаціями обласного центру Прикарпаття, які є популяризаторами й оберігачами наукового доробку вченого, присвоєння одній із вулиць міста Івано – Франківська імені Володимира Грабовецького.

На пошану академіка Володимира Грабовецького виготовлено пам'ятну медаль. Тут також своє вагоме слово сказали працівники музею – саме за їхньої ініціативи було виготовлено відзнаки, якими й будуть нагороджувати тих істориків, краєзнавців, які досліджуватимуть історію Прикарпатського краю, Довбушіану, історію України, науково-краєзнавчу спадщину академіка.

Тож, підсумовуючи зазначу, що у вшанування пам'яті Патріарха Прикарпатської історичної школи Володимира Васильовича Грабовецького, популяризацію його історичних напрацювань та увіковічнення його пам'яті, колектив Історико – меморіального музею Олекси Довбуша вносить свою посильну лепту. А відвідуючи місце останнього спочинку працівники музею покладають квіти, лампадки й моляться за упокій душі великого сина України, вихідця із багатодітної селянської родини ткача й домогосподарки, який своєю багатолітньою, плідною працею з гідністю вписав своє ім'я до когорти визначних її істориків.

УДК 378-057.87: [001.891: 94(477)(092) Грабовецький В. В.

Любов ГЕНИК

НАУКОВО-ДОСЛІДНА РОБОТА СТУДЕНТІВ-ІСТОРИКІВ ПІД КЕРІВНИЦТВОМ ПРОФЕСОРА ВОЛОДИМИРА ГРАБОВЕЦЬКОГО

Мета даної публікації – проаналізувати й узагальнити форми науково-дослідної роботи, яку проводив професор Івано-Франківського державного педагогічного інституту (згодом – Прикарпатського національного університету) ім. В. Стефаника В.В. Грабовецький та його колеги-викладачі зі студентами для формування майбутніх науковців-дослідників. Позааудиторні форми роботи викладачів вищих навчальних закладів не досліджувалися в історичній науці.

Ключові слова: науково-дослідна робота, студентське життя, професор В.В. Грабовецький, аудиторні і позааудиторні форми занять, гурткова робота.

Про наукову спадщину івано-франківського професора Володимира Грабовецького написано чимало наукових досліджень, які вийшли з-під пера його учнів та колег по університету (Петра Арсенича, Миколи Вегеша, Марії Вуянко, Андрія Королька, Михайла Паньківа, Михайла Сигидина, Ігоря Цепенди та ін.) [3]. Однак поза предметом дослідження, на наш погляд, залишається його викладацько-педагогічна діяльність, яку він проводив зі студентами Івано-Франківського державного педагогічного інституту імені Василя Стефаника (згодом – Прикарпатського національного університету) протягом 1975–2015 рр. Адже це не був університет, де на науково-дослідну діяльність, як правило, звертається велика увага, а педагогічний інститут, де готували, перш за все, вчителів для шкіл. Теми курсових робіт (під час нашого навчання перша – з історії СРСР або УРСР, друга – з педагогіки чи психології, а третя – із всесвітньої історії), як і теми дипломних робіт, строго контролювалися й регламентувалися в руслі тодішньої ідеології.

Зовсім по-іншому виглядала науково-дослідна робота, організована професором В.В. Грабовецьким як гурткова робота студентів. Вона, наскільки відомо, була започаткована ним 1977 р. серед студентів історичного факультету спеціальності «Історія і педагогіка». Як учень професора Івана Петровича Крип'якевича (1886–1967) [7, с. 87], історик Володимир Грабовецький добре розумів: якщо не продовжити серед студентів-педагогів науково-дослідну практику київсько-львівської історичної школи вчених Володимира Антоновича (1806–1908), Михайла Грушевського (1866–1934), Іларіона Свенціцького (1876–1956), Михайла Возняка (1881–1954), Миколи Чубатого (1889–1975) та багатьох інших, то може перерватися своєрідна «нитка поколінь» і цікаві наукові традиції не збережуться.

Предметом нашого наукового дослідження буде науково-дослідна і педагогічна діяльність В.В. Грабовецького в роботі зі студентами історичного факультету (спеціальності «Історія і педагогіка») впродовж 1977–1990 рр. в педінституті, а мета – розкрити форми науково-дослідної діяльності студентів-істориків під керівництвом професора в умовах радянської дійсності та з'ясувати його внесок у збереження традицій києво-галицької історичної

школи. Із мети впливають завдання дослідження: на основі архівних документів (із особистого архіву професора В.В. Грабовецького й інших архівів) та спогадів його колишніх студентів – трьох старост науково-проблемного семінару (Копчака Ю.С. (1976–1981), Геник Л.Я. (1978–1983), Сигидина М. В. (1981–1986) та ін.) виділити форми науково-дослідної роботи студентів-істориків педагогічного інституту 1976–1990 рр.; використовуючи особистий науковий досвід, наукові праці випускників історичного факультету Івано-Франківського державного педагогічного інституту ім. В. Стефаника, що входили до наукового гуртка вченого, визначити вклад В.В. Грабовецького в підготовку наукової історичної еліти в Україні та формування авторської наукової школи в умовах радянської дійсності.

Копчак Юрій

Геник Любов

Сигидин Михайло

Із професором Володимиром Грабовецьким переважна більшість студентів-істориків знайомилася аж на третьому курсі, коли він у V–VI семестрах читав лекційний курс «Історії УРСР з найдавніших часів до 1917 р.». До того часу студенти вже вибирали курсові роботи з педагогіки або психології (по кафедрі психології або по кафедрі педагогіки); з історії СРСР з найдавніших часів до реформи 1861 року (Духніч В.О., Крюков А.В., Червінкін-Корольов І.І.) або з історії СРСР новітнього часу (Васюта І.К.); з історичного краєзнавства чи архівознавства (по кафедрі історії СРСР та УРСР); з історії стародавнього світу (Заборовський Я.Ю.); середніх віків (Хенегар Г.Й.), нового часу (Мельничук Я.С.), новітнього часу (Іванцев І.Д.); європейської, американської та азіатської медієвістики, історії Європи і Америки, Азії та Африки (Патлажан Ю.І. та Голодненко О.Д.); археології і методики проведення археологічних розкопок або інших допоміжних історичних дисциплін (хронології, палеографії, нумізматики і боністики, топоніміки, гідроніміки, сфрагістики,

геральдики тощо, причому не вивчалася лише генеалогія (Василенко Б.А., Баран В.Д.).

Особлива увага приділялася написанню робіт з історії КПРС (по кафедрі історії КПРС – Штерн В.Ю.) та з філософських дисциплін (логіки, естетики (Пугач І.Д.), етики (Шатохін В.В.), філософії: діалектичного та історичного матеріалізму (Возняк В.С., Філіпова А.Р.), наукового комунізму (Потоцький Г.К.) по кафедрі філософії і наукового комунізму. А ось з економіки (капіталізму (Копчак С.І., Рубліков А.В.) та соціалізму (Бабашкіна К.А.)) по кафедрі політичної економії писалися хіба що реферати.

З історії УРСР, як правило, наукові дослідження майже не проводилися. В.В. Грабовецький добре розумів, що якщо студента (особливо вихідців із сільських шкіл) на першому курсі не навчити користуватися і працювати в архівах, то: по-перше, такому студенту буде важко вивчати історію взагалі, а історію України тим більше; по-друге, такий студент не зможе надалі самостійно продовжувати вивчення історії України навіть після завершення навчання у вищому навчальному закладі.

Але історичні умови для такої наукової діяльності викладачів і студентів всіх історичних факультетів були вкрай обмежені, на нашу думку, з кількох історико-політичних причин. По-перше, в УРСР закінчився період, який історики назвали «хрущовська відлига». Із приходом до влади Л.І. Брежнєва у середині 1960-х рр. посилилася цензура української мови і літератури, можливості для вивчення історії України та етнографії. По-друге, саме в Івано-Франківському педінституті історик-викладач Валентин Якович Мороз (15.04.1936–16.04.2019), який разом з іншими колегами розпочав вивчення архівних документів і став одним із відомих дисидентів-шестидесятників¹, був заарештований і ув'язнений наприкінці 60-х років ХХ ст. [11].

Частина викладачів історичного факультету потрапила під посилений нагляд КДБ за цікаві краєзнавчі лекції з давньої історії України (Я.С. Мельничук); за збір і записи спогадів старожилів, матеріалів і статей про історію та походження різних населених

---

¹ Про дисидентів В. Мороза, Я. Мельничука, П. Арсенича студент Копчак Ю. знав від свого батька Копчака С. І. – заступника декана історичного факультету, та студентка Геник Л. від своєї мами Геник О. І. – студентки-заочниці Івано-Франківського педінституту. До того ж Я. Мельничук читав лекції з історії нового часу.

пунктів Івано-Франківщини, за записи легенд, колядок, щедрівок, коломийок, бувальщин тощо (П.І. Арсенич) [1]. Проте свою місію перед Україною та рідним народом вони таки виконали, бо частина зібраних ними матеріалів потрапила до багатотомного видання під заголовком «Історія міст і сіл УРСР» в 26-ти томах, де окремо була представлена Івано-Франківська область [14, с. 358–375; 376–386]. Тому Івано-Франківський педінститут був під пильним контролем КДБ, а особливо історичний факультет.

По-третє, Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька – це області України, які найпізніше були включені до складу Української РСР як частини Союзу РСР, куди остаточно увійшли в 1944 рр. Саме там був найсильніший опір комунізму і радянській владі у формі діяльності підпілля Української Греко-Католицької Церкви [23] та через збройний та пропагандистський опір УПА. Після придушення українського націоналістичного підпілля наприкінці 1950-х рр. західні області України були «на особливому обліку» в Москві, й щотижня відповідні обласні структури звітувалися, тим більше, якщо були якісь прояви вільнодумства, як тоді писали, «українського буржуазного націоналізму». Особливо пильнували викладачів, які читали лекції українською мовою, були безпартійними або викладали історію УРСР, українську літературу чи мову.

По-четверте, це були прикордонні області з Європою, хоч і напівпоневоленою, але все ж Європою зі старими гуманістичними християнськими цінностями, де оселилася значна частина українських емігрантів, які пробували після Першої світової війни будувати незалежну Українську державу. Водночас у цих же областях жили родичі однієї з найбільших українських діаспор з усіх країн Європи, Канади, США, Бразилії, Аргентини, Австралії тощо. Знову ж таки частина тих осіб, що мала родичів за кордоном, була свідомо репресована, мала зв'язки з УПА, чи була звинувачена в антирадянській діяльності. А тому вони також ставали «політично неблагонадійними» і за ними пильнували. Тому всі західні області України були закритими для відвідування іноземцями.

Ось у таких умовах доводилося працювати викладачам західноукраїнських вишів, у т. ч. івано-франківського педінституту, з 1944 по 1990 рр.

Професор Володимир Грабовецький, за його ж словами, уникнув репресій лише через поради своїх наставників – митрополита Йосифа Сліпого і професора Івана Крип'якевича, свою надзвичайну обережність і якоюсь мірою далекоглядність, бо був змушений у роки війни змінити свій вік (замість 1925 р. н. у офіційних документах було вписано 1928 р. н.). Його батько був паламарем у церкві селища Печеніжин Коломийського повіту (за радянськими мірками – куркулем), сам Володимир навчався спочатку в «Рідній школі» Печеніжина, в утраквістичній школі того ж населеного пункту, в Коломийській гімназії, а згодом – у Малій семінарії при Львівській богословській академії (скорочено – ЛБА) Української Греко-Католицької Церкви. Цього також було достатньо, щоб бути виселеним до Сибіру, звинуваченим в «українському буржуазному націоналізмі» або «антирадянській пропаганді», а відтак бути заарештованим. Усіх учнів Малих семінарій, що були у віданні УГКЦ, відіслали до середніх шкіл переважно Львова чи інших міст. Володимир Грабовецький вже по віку не підпадав для навчання у школі, а тому влаштувався на роботу в Міське споживче товариство. На навчання пішов у вечірню школу робітничої молоді у Винниках, що під Львовом, де його ніхто не знав.

Після закінчення школи вступив до Львівського державного університету ім. І.Я. Франка (навчався впродовж 1947–1952 рр.). Згодом працював учителем, а 1955 р. вступив до аспірантури, після закінчення якої захистив кандидатську дисертацію «Селянський рух на Прикарпатті у другій половині XVII століття», а пізніше – докторську дисертацію «Антифеодальна боротьба карпатського опришківства в XVI–XIX ст.» (1968) [7, с. 33]. Його знання іноземних мов – латинської, німецької, польської, грецької, церковнослов'янської – робило його ґрунтовним дослідником. Водночас він потрапляв у число «не зовсім благонадійних професорів» через те, що в комсомолі перебував, але в КПРС так ніколи й не вступив.

І ось такий професор 1975 р. потрапив до івано-франківського педагогічного інституту, де треба було готувати вчителів історії і суспільствознавчих дисциплін (філософії, економіки капіталізму і соціалізму, основ держави і права, етики, дипломатії, тощо). Зрозуміло, що йому хотілося комусь передати свої знання, яких не

потребувала радянська історична наука. Через це професор Володимир Грабовецький зібрав гурток студентів-дослідників.

Своїх майбутніх гуртківців професор теж відбирав по-різному – іноді студентів першого курсу приводив хтось зі старшокурсників, часом він запрошував сам. Зокрема, Любов Геник професор В. Грабовецький запросив відвідати проблемний семінар із питань історії УРСР після звіту про відмінне навчання на кафедрі історії СРСР та УРСР на першому курсі в першому семестрі. Він по прізвищу визначив, що студентка Геник родом із Березова (Березови розташовані від Печеніжина напростець десь на відстані 6–8 км, входили колись до Переченіжинського шкільного округу й належали до одного Коломийського повіту). Вже із грудня 1978 р. першокурсниця історичного факультету Геник Л.Я. почала приходити на засідання гуртка професора Володимира Грабовецького. Сам професор свій гурток називав у «дусі часу» радянської доби: «Проблемний семінар із вивчення питань класової боротьби в історії УРСР». Він розумів, що тема «класової боротьби» повинна відвернути від нього підозри з боку влади.

До слова, свою діяльність науковий проблемний семінар розпочав 1977 р. на історико-педагогічному факультеті. Першим старостою проблемного наукового семінару було обрано студента-історика другого курсу Юрія Копчака (1958 р. н.). Упродовж 1977–1980 рр. до проблемного семінару, «гуртка», як його називали самі студенти, входили такі старшокурсники історичного факультету: Сергій Васюта, Сергій Дерев'янка, Іван Геник, Йосип Кулик, Юрій Копчак, Леся Сардарчук, Ігор Любінець та ін.

Протягом цього часу зібралася невелика група студентів різних курсів, які займалися науково-дослідною роботою у формі усних доповідей, дискусій на семінарах, письмових рефератів. Іноді під час роботи гуртка були презентації нових наукових праць когось із викладачів. Переважно це були монографії самого професора Володимира Грабовецького з автографами («Гуцульщина») [6], а також інших науковців. Наприклад, відбулася презентація монографії його друга й колеги М.Ф. Кучернюка «Джерела про російсько-українські політичні зв'язки в роки визвольної війни українського народу (1648–1654)» [19].

Доцент Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника Ю.С. Копчак наголошує, що В.В. Грабовецький не

просто залучав їх до роботи з відповідною історичною літературою, а домовлявся з представниками Львівського університету ім. І.Я. Франка про розміщення івано-франківських студентів у львівських гуртожитках на 3–4 дні, і разом зі своїми гуртківцями їхав до Центрального державного історичного архіву у Львові (далі – ЦДАЛ), навчав їх користуватися архівними каталогами і фондами, а також роботі з документами, проводив екскурсії гуртківцям по старовинному Львову.

Саме тоді прилучився до вивчення стародавньої історії та археології студент Ігор Кочкін. Він, виконуючи картографічне оформлення матеріалів наукових книг професора В.В. Грабовецького, не лише брав участь у вивченні теоретичних праць, але й цікавився матеріалами археологічних розкопок, бо всі студенти-історики проходили археологічну практику в археологічних експедиціях під керівництвом блискучих фахівців своєї справи – кандидата історичних наук, доцента кафедри всесвітньої історії Б.А. Василенка (1940–2017) [17, с. 409–410] та професора Інституту археології УРСР АН УРСР, доктора історичних наук В.Д. Барана (1927–2019). Ця археологічна практика спонукала студентів ще більше заглиблюватися у вивчення давньої історії України, хоча підручників тоді майже не було, й лише ґрунтовні лекції Б.А. Василенка, які він читав російською мовою, змушували нас думати.

Студент Юрій Копчак написав реферат на тему: «Причини і передумови возз'єднання України з Росією», студентка Любов Генік готувала спочатку реферат на тему «Опришківський рух на Гуцульщині в добу феодалізму», згодом – «Повстання Мухи та його наслідки на Гуцульщині в кінці XV ст.». Студент Сергій Дерев'янка свій реферат, а згодом дипломну роботу під керівництвом професора В.В. Грабовецького захищав на тему «Визвольна війна Богдана Хмельницького в джерелах та історіографії» [9]. Сергій Васюта [2] також мав відповідну тему дослідження у професора В.В. Грабовецького, хоча його батько – Іван Кирилович Васюта (1924–2013) [2] був упродовж 1963–1983 рр. професором цієї ж кафедри історії СРСР та УРСР (читав лекції з історії СРСР новітньої доби: 1917–1980 рр.), а згодом став ректором Івано-Франківського педінституту (1980–1983). До слова, із 1986 р. кафедрою історії СРСР та УРСР завідував уродженець Чернігівщини професор Олександр Юхимович Карпенко (15.04.1921–14.04.2013). Він читав лекційні

курси «Історія УРСР новітньої доби: 1917–1980-і рр.» та спецкурси «Історія дипломатії» та «Історіографія Великої Жовтневої соціалістичної революції».

У 1980–1981 навчальному році відбулася зміна в керівництві гуртком. Оскільки Юрій Копчак, ставши випускником, працював над дипломною роботою «Возз'єднання України з Росією – важлива історична подія XVII століття», він відмовився від цієї місії. Дипломні роботи готували також випускники істфаку Сергій Васюта, Іван Геник, Ігор Любінець та ін. Тому старостою наукового семінару обрали студентку другого курсу Любов Геник.

Гурток, як і раніше, продовжував свою роботу, але до нього долучилися студенти молодших курсів – Микола Вегеш, Петро Гунда, Галина Дегтяр, Віктор Ідзьо, Світлана Калагурко, Богдан Козак, Зеник Матвій, Ольга Мицик, Володимир Пришляк, Ігор Штурмак, а згодом приєдналися також Михайло Лазарович, Петро Павличко, Михайло Сигидин та Ігор Цепенда. Число засідань гуртка зросла, і вони відбувалися майже щомісяця, а нерідко й два рази на місяць. Іноді це були не зовсім завершені курсові роботи навіть з історії СРСР, що частково торкалися питання історії України феодальної доби. Наприклад, Микола Вегеш доповідав з теми «Вплив війни Богдана Хмельницького на Закарпаття», а Віктор Ідзьо досліджував велике переселення народів через південноукраїнські землі у IV–VIII ст., яке згодом переросло у систематичне вивчення історії західноукраїнських земель раннього Середньовіччя [13]. Володимир Пришляк виступав із темою реферату «Визвольна війна Богдана Хмельницького на землях Волині і Поділля». Михайло Сигидин досліджував тему «Події Хмельниччини та їх вплив на Галичину», Петро Павличко «Війна Богдана Хмельницького та її вплив на Прикарпаття в історіографії» тощо.

Нерідко для обговорень вибирали тему, присвячену певним історичним подіям, про що, зокрема, свідчать рукописні оголошення старости гуртка, знайдені в особистому архіві професора В. Грабовецького. Іноді, наскільки пригадую, на засідання гуртка приходили студенти з інших факультетів чи інших вищих навчальних закладів івано-Франківська.

Але зростання кількості студентів збільшило й «увагу» до професора В.В. Грабовецького та окремих гуртківців радянських спецорганів [15, с. 3–5]. У студентів-відмінників почалися проблеми з

екзаменами з історії УРСР, історіографії, замість курсових робіт з історії СРСР чи УРСР студентам змінили теми на курсові із всесвітньої історії. Наприклад, Л. Генік мусила писати курсову роботу «Неоголошена війна в Афганістані (новітня доба)», а до вже зібраних матеріалів для дипломної роботи про козацьку добу була «запропонована» інша тема – «Книговидавнича діяльність першодрукаря Івана Федорова в радянській історіографії» (хоча до архівних документів про Івана Федорова (Федоровича) Любов Генік як дочка репресованої доступу не могла мати). Щоправда, студенти, у яких почалися проблеми з екзаменами, робили вигляд нібито це якісь особисті непорозуміння на ґрунті неприязні, а не ідеологічні непорозуміння. Таким чином, у нашому розумінні, вдалося уникнути звільнення професора з вищого навчального закладу чи навіть арешту. Серйозні проблеми мав лише гуртківець Віктор Ідзьо [15, с. 5].

Невдовзі новим старостою гуртка став студент другого курсу історичного факультету Михайло Сигидин (попередня староста – Любов Генік зосередилася на написанні дипломної роботи). Саме тоді науковими дослідженнями зацікавився другокурсник Ігор Цепенда (нинішній ректор ПНУ) та першокурсник Петро Павличко. Доповідь по темі курсової роботи студента І. Цепенди стосувалася українсько-польських відносин другої половини ХХ ст., але ця тема викликала чималу кількість запитань у слухачів, навіть у старшокурсників. На той час вже діяла польська «Солідарність» і всі про це знали. Щоправда, запитання при обговоренні стосувалися лише економічного розвитку Польщі й СРСР. Оскільки економіка викладалася на досить високому фаховому рівні (доцентами С. Копчаком та К. Бабашкіною), то гуртківці сподівалися, що події в Польщі через декілька років повторяться і в СРСР.

Водночас саме тоді був заарештований студент четвертого курсу Віктор Ідзьо, і професор В. Грабовецький змушений був зменшити кількість засідань гуртка, розуміючи, що він сам та його гуртківці наражаються на серйозну небезпеку [15, с. 3–5].

Думається, що в ті часи від проблем нас врятувало і те, що в гуртку були діти тодішньої компартійної еліти та працівників КДБ, які усвідомлювали – досить малої іскорки і розгориться таке полум'я, що і вони, і їхні нащадки будуть також «під репресіями». Нам

страшно було тих, хто писав письмові доноси в КДБ, оббріхуючи або приписуючи студентам «український буржуазний націоналізм».

Щоб зрозуміти абсурдність тодішньої ситуації та небезпеку доносів, згадаємо одну подію. Це було в першому півріччі 1981–1982 навчального року. Студенти четвертого курсу історичного факультету перебували якраз на педагогічній практиці, а студенти п'ятого курсу Михайло Фуфалько і Степан Скринник відвідували в той час заняття кандидата філософських наук, доцента І.Д. Пугача, який викладав російською мовою. Студенти запропонували викладачеві дозволити їм дискутувати на парі українською мовою. Зауважимо, що про Івана Дмитровича Пугача як високофахового викладача логіки, філософії, естетики, історії філософії та інших філософських дисциплін серед студентів ходили легенди. Він був випускником філософського факультету Київського університету імені Тараса Шевченка. Ніколи не читав своїх лекцій з тексту, подавав логічні поняття, умовиводи і вчив студентів самих їх складати й формулювати узагальнення. Те ж саме було й на інших його предметах. Крім того, І.Д. Пугач був членом партбюро тодішнього педагогічного інституту, хоч і читав лекції російською мовою, а відповідати студентам дозволяв українською чи російською за бажанням [21, с. 3].

І тут фактично на нього самого (бо мав заняття) і на двох зазначених вище студентів хтось написав донос, що аж із Москви приїхала ціла бригада з КДБ розбиратися з «українським націоналізмом та непошаною до російської мови». Деканом історичного факультету був тоді також компартієць, але дуже порядний чоловік – кандидат історичних наук, доцент Іван Михайлович Шумейко (30.04.1928 – 4.08.2015) [18, с. 368–369]. Місто облетіла звістка, що приїхали працівники КДБ із столичної Москви і будуть перевіряти знання з російської мови. Наскільки пригадую, IV курс істфаку диктант з російської мови не писав, бо студенти тоді перебували на педагогічній практиці, а здобувачі вищої освіти, історики V, III, II і I курсів таки писали диктант російською мовою. Але студент, який «заклав» своїх же одногрупників, написав диктант на «незадовільно», хоча і розмовляв у побуті російською мовою. Студент-«націоналіст» Фуфалько М. Д. отримав за диктант «задовільно», а ще один поборник української мови студент Скринник С. Є. написав диктант з російської словесності навіть на

«відмінно». І саме ця обставина врятувала їх обох від виключення з інституту, а, ймовірно, весь педінститут і місто від тотальних перевірок, політичних погромів та поголовних звільнень неблагонадійних для тодішньої компартійної влади осіб. І це при тому, що диктант вибирали й диктували самі представники силових структур із Москви.

Щоправда, названих студентів таки покарали – студент-відмінник Скринник С.Є. не отримав диплом із відзнакою й був направлений на роботу до школи в Донецьку область замість навчання в аспірантурі [24]. Студент Фуфалько М.Д. також поїхав на роботу подалі від рідного Прикарпаття [25]. Зрозуміло, що після цих подій обговорювати заборонені теми з історії України на лекціях, практичних заняттях чи гуртках не відважувався ніхто.

Проте уникнути заборонених тем було неможливо, бо кожна епоха з історії України та історії СРСР мала своїх героїв й антигероїв у залежності від політичної епохи чи кон'юнктури або авторитетів в історичній науці. Наприклад, випускник історико-філологічного факультету Київського педагогічного інституту ім. М. Горького (нині – Український державний університет ім. М. Драгоманова) кандидат історичних наук, доцент кафедри історії СРСР та УРСР Василь Опанасович Духніч був учасником німецько-радянської війни, вільно володів російською, німецькою, церковнослов'янською та іншими мовами. Наскільки мені відомо, він, член КППС, під час підготовки до захисту своєї докторської дисертації відважився мати іншу точку зору про селян у Київській Русі, аніж відомий радянський вчений, академік Борис Греков і йому, врешті, не дали можливості її захистити.

Як розповідав В.О. Духніч, не вдалося через опір відповідних структур підготувати дисертації й на нові теми – про берестяні грамоти міст Новгород і Звенигорода та про діяльність російських царів у XVIII – на початку XIX століття. Він був хорошим фахівцем, міг годинами розповідати історію Росії, цитуючи архівні документи на багатьох мовах, розкриваючи абсурдність багатьох подій. Часто Василь Опанасович розказував ці історії в ході поїздок зі студентами у селище Баштанка Миколаївської області на сільськогосподарські роботи.

Який же результат науково-гурткової діяльності студентів-істориків, що в різний час входили до проблемного семінару під

керівництвом професора Володимира Грабовецького? Більшість із них стали фаховими істориками-науковцями. Згадаємо лише тих, про кого вдалося знайти відповідні матеріали або з ким збереглися зв'язки після закінчення інституту.

Перший староста проблемного семінару Юрій Степанович Копчак (народився в м. Чернівці 16 травня 1958 р.), після закінчення історичного факультету Івано-Франківського пединституту, 1981 р., тривалий час працював на керівній роботі в Чернівецькій області. У 2005 р. він захистив дисертацію на тему «Оцінка та прогнозування неплатоспроможності підприємств» за спеціальністю економіка та отримав наукове звання кандидата економічних наук. Нині він є доцентом кафедри менеджменту і маркетингу Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Сергій Іванович Васюта закінчив івано-франківський пединститут 1981 р. Працював в Інституті суспільних наук АН УРСР та Львівському лісотехнічному інституті (1988–1992), Тернопільській академії народного господарства (1997–2001); Академії державної податкової служби України (м. Ірпінь, Київської обл., 2001–2002), Київському міжнародному університеті (2003–2004); від 2004 р. – провідний науковий співробітник відділу історії, теорії, методології НДІ українознавства Міністерства освіти і науки (м. Київ). У 1996 р. захистив докторську дисертацію на тему про соціально-екологічні проблеми України 1970–1990-х рр. Дослідник новітнього періоду історії України, зокрема екології, регіональних проблем природокористування та охорони довкілля. Був співавтором чотирьохтомного видання «Екологічна політика: Національні та глобальні реалії» та ряду наукових монографій.

Ігор Ярославович Любінець – кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії, перший декан і організатор філософського факультету в 1995–2001 рр. у Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника. Він закінчив історичний факультет 1981 р. Працював директором школи в Богородчанському районі. У 1988 р. захистив кандидатську дисертацію. Згодом перейшов на роботу з історичного на філософський факультет і, як його декан, організував практично «з нуля» навчальний процес. Готував до захисту докторську дисертацію на тему «Релігійно-філософські і богословські погляди кардинала й патріарха Йосипа Сліпого», але передчасно помер.

Сергій Миронович Дерев'янка [10] – доктор політичних наук, професор кафедри політичних інститутів та процесів факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Після проходження військової служби та навчання в аспірантурі Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка в 1990 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук.

Деякий час проректором університету, працював на кафедрі джерелознавства та архівознавства, а паралельно по кафедрі релігієзнавства і теології для студентів-богословів і релігієзнавців вів архівознавчу й джерелознавчу практику, розробляв і читав лекційні курси: «Джерелознавство християнства», «Законодавство про свободу совісті й релігійні культури» та ін. Докторську дисертацію на тему «Референдум як демократичний політичний інститут: світовий досвід і Україна» захистив у 2012 р.

Олександра Петрівна Сардачук (в одруженні – Сагайдак) [22] – кандидат історичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і дипломатичної служби факультету міжнародних відносин Львівського національного університету ім. І.Я. Франка. Наскільки нам відомо, читає такі лекційні курси: «Дипломатичний протокол і етикет», «Дипломатичне листування», «Дипломатична і консульська служба», «Дипломатичні представництва і консульські установи України», «Історія міжнародних відносин і світової політики». Опублікувала низку монографій, статей та підручників з міжнародного протоколу та етикету й листування, організації дипломатичних предстанств, посольств і консульської служби.

Ігор Тарасович Кочкін [16] – старший викладач кафедри етнології і археології факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, відомий археолог, дослідник давньої етнічної історії Прикарпаття. Є автором численних наукових публікацій в Україні й за кордоном з археології та давньої історії, навчально-методичних видань, посібників. Постійно веде активну громадську діяльність як учасник археологічних експедицій з охорони пам'яток історії України.

Кілька слів про себе. Любов Ярославівна Генік після закінчення з відзнакою історико-педагогічного факультету 1983 р. за направленням працювала вчителем історії, права, німецької мови,

музики й етики в Жилинецькій школі Ярмолинецького району Хмельницької області. Відтак працювала вожатою, вчителем історії й географії в Республіканському дитячому таборі «Молода гвардія» м. Одеса. З 1985 по 1990 рр. – вчитель історії та суспільствознавства, завуч з виховної роботи в Рожнівській та Середньоберезівській школах Косівського району. Обиралася депутатом Рожнівської і Нижньоберезівської сільрад Косівського району Івано-Франківської області (1987–1991 рр.). Кандидат педогогічних наук (тема дисертації «Релігійно-моральне виховання в українських навчальних закладах Східної Галичини кінця ХІХ – початку ХХ століття», захищена 2003 р. в Києві). Латинську, грецьку мови, теологію та інші дисципліни вивчила, навчаючись в Івано-Франківському теолого-катехитичному духовному інституті (Івано-Франківський богословський університет імені Івана Золотоустого УГКЦ), який закінчила 1995 р. за спеціальністю «викладач релігієзнавства». Із 21 вересня 1990 р. по 22 вересня 2020 р. працювала в Прикарпатському національному університеті імені В. Стефаника. Пройшла шлях від асистента до доцента кафедри філософії, соціології і релігієзнавства. Автор низки монографій, підручників та наукових статей [5].

Микола Миколайович Вегеш, уродженець смт. Міжгір'я Закарпатської області. Після закінчення Міжгірської ЗОШ із 1979 р. по 1984 р. навчався на історико-педагогічному факультеті Івано-Франківського державного педінституту ім. В. Стефаника. Був одним із найактивніших учасників проблемного семінару з історії України доби феодалізму під керівництвом професора В. В. Грабовецького. Упродовж 1984–1991 рр. працював учителем історії Синевирської ЗОШ Міжгірського району на Закарпатті. Протягом 1990–1994 рр. – аспірант кафедри історії СРСР (згодом – історії України) Ужгородського державного університету. У 1994 р. захистив кандидатську дисертацію на тему «Карпатська Україна в 1938–1939 роках: соціально-економічні та політичні аспекти». Упродовж 1992–1997 рр. асистент, згодом доцент кафедри історії України, протягом 1997–2001 рр. – доцент кафедри політології того ж вузу. 26 квітня 1999 р. в Київському національному університеті ім. Т. Г. Шевченка захистив докторську дисертацію на тему «Закарпаття в контексті центральноєвропейської політичної кризи напередодні Другої світової війни» [4]. Микола Вегеш є автором

сотень наукових публікацій. Його науковий доробок представлений у багатотомних виданнях «Історичні дослідження: в семи томах» (Ужгород, 2000–2001) та «Історія і політика в чотирьох томах» (2005). Упродовж 2005–2012 рр. був ректором Ужгородського національного університету.

Віктор Святославович Ідзьо – історик та редактор журналу «Українознавець» (виходив у Львові в 2005–2017 рр.), організатор міжнародних наукових конференцій, автор численних наукових праць, письменник. У 1984 р. закінчив історичний факультет Івано-Франківського педінституту. Після служби в армії у 1986–1987 рр. працював інспектором обласного управління професійно-технічної освіти Івано-Франківської області, а в 1987–1989 рр. – викладач історії СПТУ № 4 та № 13 у м. Івано-Франківську. З кінця 1980-х рр. проживав у Москві, де брав участь в українському національно-культурному житті. Кандидатську дисертацію про роль кельтів у формуванні політичних, релігійних і політичних організацій у слов'ян на прикладі території України захистив 1997 р. у Москві. Упродовж 1997–2002 рр. – проректор з науково-організаційної роботи Московського державного педагогічного університету. З 1995 р. – засновник та перший голова Українського історичного клубу в Москві. У подальшому на початку XXI ст. повернувся до України, де продовжив активну наукову і культурно-просвітницьку діяльність.

Володимир Васильович Пришляк – кандидат історичних наук, доцент кафедри нової та новітньої історії України Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (м. Луцьк). У 1984 р. закінчив з відзнакою історичний факультет Івано-Франківського педагогічного інституту ім. Василя Стефаника. Упродовж 1984–1989 рр. працював учителем історії в Поточанській школі Бережанського району. З 1989 р. – асистент кафедри історії СРСР і УРСР, а з 1990 р. – кафедри історії України Луцького державного педагогічного інституту ім. Лесі Українки [20]. У 1990–1993 рр. навчався в цільовій аспірантурі під керівництвом академіка Я.Д. Ісаєвича у відділі історії середніх віків Інституту українознавства ім. Івана Крип'якевича НАН України у Львові. Тут же в 1996 р. захистив кандидатську дисертацію на тему «Міжрегіональна торгівля в Україні (кінець XVII – 60-ті рр. XVIII ст.)». Є авторитетним в Україні дослідником історії

гетьманської доби, неодноразово стажувався в закордонних інституціях, зокрема читав лекції в Міжнародній гуманістичній школі Центрально-Східної Європи у Варшавському університеті (2003 р.), Брестському державному університеті ім. О.С. Пушкіна (Білорусь), де в 1997–2006 рр. викладав на відділенні україністики історію України тощо.

Михайло Васильович Сигидин – викладач кафедри історії України і методики викладання історії Прикарпатського університету. Навчався на історичному факультеті Івано-Франківського державного педагогічного інституту імені Василя Стефаника, який закінчив з відзнакою 1986 р. Упродовж 1988–1991 рр. – аспірант кафедри історії України Київського державного педагогічного інституту імені М. Драгоманова. Тема кандидатської дисертації – «Західне Поділля у середині XVII ст.: проблема возз'єднання з Українською козацькою державою Богдана Хмельницького». Із 1992 р. працює на посадах асистента, старшого викладача, доцента кафедри історії України (з 2018 р. – кафедри історії України і методики викладання історії) З вересня 1999 р. по 2023 р. був заступником декана історичного факультету, а після його реорганізації в 2005 р. Інституту історії, політології і міжнародних відносин. Із вересня 2012 р. очолив Науково-освітній центр українського козацтва імені полковника С. Височана Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника та Інституту історії України НАН України.

Один з найбільш успішних колишніх членів гуртка В.В. Грабовецького – Ігор Євгенович Цепенда, доктор політичних наук, професор, ректор Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника з 2012 р. і до сьогодні. Уродженець м. Івано-Франківська, в 1986 р. з відзнакою закінчив історичний факультет Івано-Франківського державного педагогічного інституту імені Василя Стефаника [26], упродовж 1990–1993 рр. навчався в аспірантурі на кафедрі політичної історії Київського державного педінституту імені М. Горького та на кафедрі історії України Прикарпатського університету. У 1993 р. захистив кандидатську дисертацію в Київському державному університеті імені Тараса Шевченка на тему «Українська національна освіта в Західній Україні. 1919–1939 рр. (політичний аспект)» (науковий керівник – професор В.В. Грабовецький).

Починаючи з 1993 і до 1996 рр. І.Є. Цепенда працював у Прикарпатському університеті на посадах асистента, доцента кафедри історії України, заступника декана юридичного факультету. У 1996 р. перейшов на дипломатичну роботу (другий, а згодом перший секретар Посольства України в Республіці Польща). Після завершення дипломатичного відрядження в 1999 р. за направленням Міністерства закордонних справ України перебував у докторантурі Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України. У період навчання в докторантурі (1999–2002 рр.) – учасник Міжнародних наукових семінарів «Україна-Польща: важкі питання». У 2002 р. І.Є. Цепенда був відкликаний з докторантури МЗС України у зв'язку з направленням у довгострокове дипломатичне відрядження в Республіку Польща, де працював до 2006 р. на посадах першого секретаря, радника з політичних питань, Тимчасового повіреного в справах України в Республіці Польща. Брав участь у переговорному процесі щодо вшанування місць українсько-польської пам'яті та підготовці декларації «Про примирення» з нагоди вшанування 60-річчя Волинської трагедії.

Із вересня 2006 р. – проректор з міжнародного співробітництва Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, професор кафедри міжнародних відносин. У 2009 р. захистив дисертацію в Інституті політичних і етнонаціональних досліджень НАН України на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук на тему «Українсько-польські етнополітичні відносини 40–50-х років ХХ століття». У 2011 р. І.Є. Цепенді присвоєно вчене звання професора кафедри міжнародних відносин, а в 2012 та 2019 рр. конференцією трудового колективу він був двічі обраний ректором Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Автор численних публікацій з історії українсько-польських відносин ХХ століття та сучасних двосторонніх взаємин України і Польщі.

Узагальнюючи, варто підкреслити, що всяка гурткова чи науково-дослідна робота з історичного минулого, а особливо із середньовічної історії (медієвістики) України, давала науково-методологічну, навчально-методичну і педагогічну користь.

По-перше, студенти вчилися працювати з різними видами наукової літератури – словниками, енциклопедіями, монографіями, статтями з наукових журналів. І чим глибше студент-гуртківець

вивчав літературу з обраної теми, тим швидше знаходив неправду, бачив різні точки зору на одну й ту ж подію. А якщо знаходив літературу іноземними мовами, то взагалі відмінності часом були разючими. Це змушувало замислюватися. Більшість студентів за років мого навчання нічого не розпитували викладачів про матеріал з історії України, а якщо й питали, то наодинці і не в приміщеннях педінституту, а радше десь випадково на вулиці.

По-друге, робота над медієвістичною літературою навіть радянської доби містила короткі цитати латиною чи церковнослов'янською, грецькою, польською, німецькою чи угорською мовами, що викликало певне бажання вивчати давні мови. Це також спонукало до роботи над архівними документами самотужки, тихо, наодинці, бо кожен студент добре розумів, що в архіві без знання мов він не зможе із користю працювати.

По-третє, працюючи в архівах з документами, із величезною кількістю монографій, статей, енциклопедій, підручників, студенти все ж натрапляли на заборонених авторів чи репресованих вчених, а вивчаючи джерелознавство, історіографію та допоміжні історичні дисципліни зі своїх маленьких тем бачили, що в розповідях «буржуазних вчених» криється якраз правдива історія, яку пошепки розповідали старші люди вдома (т. зв. «кухонна демократія»).

По-четверте, навіть під час читання радянської історичної літератури формувалися навички пошуку, порівняння, роботи над джерелами, аналізу синтезу й узагальнення, а основне – мислення. Ти тричі обдумував матеріал, перш ніж його озвучити, щоб випадково «не проговоритися» або «щоб не ляпнути чогось зайвого», адже не знав ніхто, де і хто із студентів-гуртківців може видати чи написати донос. Це, звісно, було дуже складно, але тільки мудрість і обережність дозволяла гуртківцям уникати «небажаних тем», бо всі добре розуміли, що гурток можуть закрити а відтак втратиться можливість бодай таким простим способом займатися наукою.

Учасники проблемного семінару з проф. В. В. Грабовецьким після чергового засідання перед головним корпусом Івано-Франківського педінституту.

На фото з особистого архіву авторки (осінь, 1982 р.) стоять у 3-му ряду: В. Пришляк, М. Вегеш, П. Гунда, Б. Козак; стоять в 2-му ряду: Лазарович М., Генік Л., Матвійів З., Штурмак І., невід.; у 1-му ряду стоять: Мицик О., Дегтяр Г., проф. В. Грабовецький, С. Калагурко, невід.

Джерела та література:

1. Арсенич Петро Іванович. URL: <http://lib.if.ua/franko/1251000506.html>;
Арсенич П. І. Історико-культурна спадщина Прикарпаття / науковий збірник на пошану Петра Арсенича. Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2006. С. 3–175; Пішов від нас Петро Арсенич. *Краєзнавство*. 2017. № 1–2. С.391.
2. Васюта Іван Кирилович (1973–1980). URL: <https://pnu.edu.ua/02.02.2019/11:56>; Васюта Іван Кирилович. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=32457ю/02.02.2019/11:57.
3. Вегеш М. Короткий життєпис академіка В. Грабовецького (до 70-річчя з дня народження). Ужгородський ун-т [та ін.]. Ужгород : [Колір прінт], 1998. 98 с.; Вуянко М. Прикарпатська історична школа академіка Володимира Грабовецького. Івано-Франківськ. 1997. 29 с.; До 85-річчя професора Володимира Грабовецького. *Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис*. Івано-Франківськ, 2013. № 22–23. С. 19–24; До 70-річчя з дня народження Володимира Грабовецького. Ювілейний збірник на пошану професора Володимира Грабовецького. Упорядник М. Вегеш. Ужгород. 1998. 136 с.; Історик України. Ювілейний збірник на пошану академіка Володимира Грабовецького. До 75-річчя з дня народження. Івано-Франківськ, 1998. 300 с.
4. Вегеш Микола Миколайович URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Вегеш_Микола_Миколайович.

5. Геник Любов Ярославівна URL:
<http://personal.pu.if.ua/depart/liubov.henyk/ua/>.

6. Грабовецький В. В. Гуцульщина XII–XIX. Історичний нарис. Київ: Вища школа, 1982. 152 с.; Грабовецький В. В. Ілюстрована історія Прикарпаття. Друге доп. вид. Том третій: Тисячолітній літопис Гуцульщини. Монографія. [Текст]. Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2004. 464 с.

7. Грабовецький В. В. Мої незабутні зустрічі з духовною і творчою елітою України (за спогадами минулих літ). До 85-річчя уродин [упоряд. Ю. Крайчук]. 2-е вид. доповн. Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2013. 250 с.

8. Даниленко В. М. Васюта Сергій Іванович. URL:
http://esu.com.ua/search_articles.php?id=32460/.

9. Дерев'янка С. М. Визвольна війна Богдана Хмельницького в джерелах та історіографії. Дипломна робота. Спеціальність «Історія і педагогіка». Рукопис. Івано-Франківськ: Івано-Франківський державний педагогічний інститут ім. В. Стефаника, 1982. 90 с. Особистий архів Дерев'янка Сергія Мироновича.

10. Дерев'янка Сергій Миронович. URL:
<http://personal.pu.if.ua/depart/serhiy.derevyanko/ua/>; Дерев'янка С. М. Політико-правові засади референдумів в Україні : монографія. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2011. 847 с.; Дерев'янка С. М. Референдум як демократичний політичний інститут : світовий досвід і Україна : дис. ... д-ра політ. наук : 23.00.02; Нац. акад. наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2012. 544 арк.

11. До Верховного Суду УРСР в справі засудження на 9 років позбавлення волі і 5 років заслання історика Валентина Мороза від священика села Космач, Косівського р-ну, Івано-Франківської обл. Василя Романюка. *Визвольний шлях*. 1971. Кн. 7–8. С. 806; Зайцев Ю., Ісаєвич Я. Розмова про недавнє минуле [Аудіозапис 28 січня 2006 р.]. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2006–2007. № 15. С. 905–910. URL: <http://www.inst-ukr.lviv.ua/files/23/870Interviu.pdf/>; Зінчук Д. Василь Романюк і Космач. *Карпати: людина, етнос, цивілізація*. 2012. Вип. 4. С. 62–72; Мороз Р. В. Проти вітру. Спогади дружини українського політв'язня. Львів: Свічадо, 2005. 216 с. URL: <http://archive.khpg.org.ua/en/index.php?id=1226043346>; Report from the Beria Reserve. The protest writings Valentyn Moroz a Ukrainian political prisoner in the USSR. Edited and translated by John Kolasky. Toronto, Canada: Peter Martin Associated Limited, 1974. 162 p.

12. До 70-річчя В. Д. Барана. *Археологія*. 1997. №3. С.155–157 URL:
http://www.vgosau.kiev.ua/a/Archaeology_1997_03.pdf/; Баран Володимир Данилович. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Баран_Володимир_Данилович; Баран В. Теремці – пам'ятка раннього середньовіччя на Дністрі. *Хмельниччина: роки становлення та поступу*. Хмельницький, 1997. С. 170–177.

13. Ідзьо В. С. Вчені XIX століття про етногенез Галицької Русі. (До питання локалізації прикарпатських хорватів). *Медобори і духовна культура*

давніх та середньовічних слов'ян. (До 150-річчя виявлення Збруцького «Святовида». Матеріали наукової конференції 8–9 жовтня, с. Гримайлів, Львів, 1998; Ідзьо В. С. Передумови суспільного, економічного та політичного становлення Галицької держави (II–X ст. н. е). *Науковий Вісник Українського Історичного Клубу*. Москва, 2000. Т. IV. Ідзьо В. Carpiani-Карпи-Хорвати: V століття до нашої ери – X століття нашої ери. Івано-Франківськ : Сімик, 2012. 192 с.

14. Історія міст і сіл УРСР в 26-и т. Т. 9: Івано-Франківська область / гол. ред. П. Т. Тронько. Київ : Гол. ред. УРЕ АН УРСР, 1968. 639 с. С. 358–375, 376–386.

15. Кисельов С., Щекочіхін Ю. Остання жертва «Малої землі». *Галичина*. 1990. № 13 (47). 18 липня. С. 3–5.

16. Кочкін Ігор Тарасович. URL: <http://personal.pu.if.ua/depart/ihor.kochkin/ua/8097/>; Кочкін І. Трипільські пам'ятки північно-східного Передкарпаття. *Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис*. 1997. № 1. С. 5–13; Кочкін І. Мідні трипільські сокири Верхнього і Середнього Подністров'я. *Вісник Прикарпатського університету. Історія*. 1999. Вип. II. С. 3–10; Кочкін І. Археологічні пам'ятки трипільської культури на території України. Реєстр. Івано-Франківська область. Енциклопедія трипільської цивілізації. Київ. 2004. Т. I. Кн. 1. С. 589–612; Кочкін І. Нові археологічні відкриття на Прикарпатті. *Краєзнавець Прикарпаття*. Івано-Франківськ. 2004. № 4. С. 8–12; Томенчук Б., Кугутяк М., Сіреджук П., Кочкін І., Волощук М. Городища, замки, осередку солевидобутку, давні транскарпатські шляхи Т. 2. Старожитності Гуцульщини. Джерела з етнічної історії населення Українських Карпат. Каталог пам'яток історії та культури у 2-х томах. Івано-Франківськ : Манускрипт-Львів, 2011. 272 с.; Kochkin I. Mitochondrial DNA Sequence Variation in the Boyko, Hutsul, and Lemko Populations of the Carpathian Highlands. *Human Biology*. 2009. Vol. 81. Number 1. P. 43–58.

17. Кочкін І. Т. Світлої пам'яті Бориса Анатолійовича Василенка. *Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис*. 2017. № 29–30. С. 409–410.

18. Кугутяк М., Райківський І. Пам'яті Івана Михайловича Шумейка. *Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис*. 2015. С. 368–369.

19. Кучернюк М. Ф. Джерела про російсько-українські політичні зв'язки в роки визвольної війни українського народу (1648–1654). Ред. В. В. Грабовецький, М. П. Ковальський. Львів : Вища школа. 1980. 178 с.

20. Пришляк В. В. Український історик Іван Джижора URL: [chron1.chtyvo.org.ua.Kriknitskiy](http://chron1.chtyvo.org.ua/Kriknitskiy). 2006. #6. С. 56–77; Пришляк В. В. URL: <https://eenu.edu.ua/uk/structure/prishlyak-volodimir-vasilovich/>.

21. Пугач І. Переконлива відповідь : [про книгу Кравця В. М. Людина народжена для щастя]. *Прикарпатська правда*. 1977. 6 серп. С. 3.

22. Сагайдак Олександра Петрівна URL: <http://intrel.lnu.edu.ua/employee/sahajdak-oleksandra-petrivna/>. Сагайдак О. Посольство і консульство: організація і форми роботи : навчальний посібник. Київ : Знання, 2014. 317 с.; Сагайдак О. Елементи дипломатичного протоколу в козацьку добу. *Вісник Львівського університету. Серія : Міжнародні відносини*. 2012. Вип. 30. С. 44–52; Сагайдак О. Дипломатичний протокол та етикет : підручник. Київ : Знання, 2012. 262 с.; Сагайдак О., Сардачук П. Дипломатичне представництво: організація і форми роботи: навчальний посібник Київ : Знання, 2008; Сагайдак О. П. Словник дипломатичного протоколу та етикету. Європейський ун-т. Київ: Видавництво Європейського ун-ту, 2006. 159 с.
23. Сергійчук В. Нескорена Церква. Подвижництво греко-католиків України в боротьбі за віру і державу. Збірка документів. Київ : Дніпро, 2001. 494 с.
24. Скринник Степан Євгенович. Архів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Книга реєстрації видачі дипломів та особових справ за 1975–1982 роки. Т. 1. Особова справа № 6958 за 1982 рік випуску.
25. Фуфалько Михайло Дмитрович. Архів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Книга реєстрації видачі дипломів та особових справ за 1975–1982 роки. Т. 1. Особова справа № 6968 за 1982 рік випуску.
26. Цепенда Ігор Євгенович. URL: <https://pnu.edu.ua/tsependa-igor/>; *Цепенда І. Є. До 85-річчя професора Володимира Грабовецького. Галичина. Науковий і історико-просвітницький часопис*. До 85-річчя професора Володимира Грабовецького. Івано-Франківськ, 2013. № 22–23. С. 19–24.

Марія ГРИЦЬКІВ

СПОГАДИ ПРО ЗНАЙОМСТВО ТА СПІВПРАЦЮ З ВОЛОДИМИРОМ ГРАБОВЕЦЬКИМ

Моє перше знайомство з професором Володимиром Грабовецьким відбулося ще у шкільні роки, правда заочно, коли я навчалася у 8 класі Ямницької середньої школи (нині – Ямницький ліцей).

Вчитель – Степан Васильович Женчук, який викладав у нас українську мову і лутературу, знав Володимира Васильовича Грабовецького зі студентських років і слідкував за його дописами, які публікувалися у журналах та за виданням його книг. Одного разу на позакласне читання він запропонував нам прочитати книгу Володимира Грабовецького «Антифеодальна боротьба карпатського

опришківства XVI – XIX століття», видану у Львівському університеті у 1966 р. Ми, сільські діти, не змогли знайти цієї книги у місцевій бібліотеці, то ж нам вчитель приніс декілька примірників цієї книги й навіть запропонував по можливості її придбати, що я тоді й зробила.

У 1975 р. я особисто зустрілася з Володимиром Васильовичем Грабовецьким уже в місті Івано-Франківську, коли ми стали сусідами, й розповіла йому історію придбання його книги. Професор був здивований і навіть жартома сказав: «Я думаю, що ваш опришок (чоловік) схожий на Олексу Довбуша».

Пізніше в газетах та журналах Володимир Васильович друкував свої розповіді про опришківський рух на Прикарпатті та його ватажків Олексу Довбуша, Василя Баюрака, Івана Бойчука та ін. У сільських кінотеатрах йшов фільм «Олекса Довбуш», під час демонстрування якого було багато глядачів.

Проживаючи в одному будинку й навіть в одному під'їзді, я мала можливість вітатися з професором щоденно. Після Державного гімну кожного дня Володимир Васильович пробуджував всіх містян своїми розповідями про наш край, опришківський рух і це було дуже велично, коли смакуючи ранкову каву, насолоджуєшся відомостями із уст свого сусіда – відомого професора-історика.

Пригадую, якось сидить Володимир Васильович біля читального залу, а біля нього багато дітей. Хто сидить, а хто стоїть, й слухають розповіді професора про історію нашого міста, його вулиць, тощо. А в дальнішому вже ці діти наввипередки бігли щоб зустрітись з професором, привітатись коли він ішов двором.

Володимир Васильович під час знайомства розпитував із яких ми країв родом, чи знаємо відомості про свій рід, своє село, школу в якій навчалися? Перше, що запитав мене професор, чи я знаю про нашого Ямницького героя Івана Смицнюка, який пішки ішов до Відня. Я, звісно, знала цього бідного селянина добре, адже це далекий наш родич по лінії моєї мами – Євдокії Дмитрівни Смицнюк. А мій прадід – Василь Смицнюк поставив пам'ятний хрест на могилі, вказавши «фундатор Василь Смицнюк. 1843 рік.» На той час мій прадід був найзаможнішим у селі, але він поважав й незаможних.

Коли Володимир Грабовецький видав брошуру «Борець за народну волю Іван Смицнюк», то з великою шаную до нашої родини подарував нам примірник цієї книги із дуже цікавим, як на мою

думку дарчим підписом, піднявшись до нас на п'ятий поверх. Із того часу професор запрошував нас (мене із сім'єю) на презентації своїх книг – монографій, відкриття виставок, які проводив у будинку товариства «Просвіта», актовій залі Прикарпатського університету імені Василя Стефаника та Івано-Франківському обласному краєзнавчому музеї.

На Новий рік, Різдво і свято весни (8-е Березня), бувало, приходив зраненька професор з дуже оригінально підписаною листівкою і запитував: «Ой, а чи вас привітав уже ваш Августейший (так він називав мого чоловіка – Любомира), чи я перший...».

Із часом Володимир Васильович після відкриття, у 1995 р., музею Олекси Довбуша неодноразово запрошував мене в музей на роботу. І так склалися обставини, що 2009 р. я прийняла його пропозицію, вирішивши випробувати себе у музейній роботі, де я працюю по сьогоднішній час на посаді завідувачки фондів. Робота цікава. Неодноразово, відчуваючи свій відхід у інші світи, Володимир Васильович говорив нам – музейним працівникам: «Ви повинні зберегти цей музей і пам'ять про мене – надіюся на вас», передавши його керівництво одному із своїх учнів – Юрію Срайчуку.

УДК 94 : 911(477)

*Наталія КОНЦУР-КАРАБІНОВИЧ,
Олена ГАЙДУКЕВИЧ, Віталій КАРАБІНОВИЧ*

ІСТОРИЧНЕ ПРОЧИТАННЯ ОСОБИСТОСТІ ВОЛОДИМИРА ГРАБОВЕЦЬКОГО

Серед десятків талановитих учнів академіка Івана Крип'якевича особливе місце належить відомому українському історичному науковцю, доктору історичних наук, професору, академіку Вищої школи України Володимиру Васильовичу Грабовецькому, перу якого належить понад 850 наукових праць: монографій, брошур, статей, рецензій, оглядів. У статті зроблено аналіз неймовірної особистості та величного Історика. Зроблено спробу прочитати його феноменальність на шляху до успіху та становлення, як академіка.

Ключові слова: *Володимир Грабовецький, історична школа, науковець, дослідник, історик, академік.*

Творчість відомих людей – це одночасно історія народу, до якого вони належать. Ця теза знаходить підтвердження в особі академіка Володимира Грабовецького. Його творча доля є складовою

історичної долі західноукраїнської інтелігенції, якій у ХХ столітті довелося жити і творити в умовах тоталітарно-репресивних режимів.

Усі деспотії, що існували в Україні, всю міць своїх державних машин спрямовували у першу чергу проти інтелігенції – носія національної ідеї. Кожна творча особистість була одинокою, фізично і духовно безборонною перед наступом офіційної ідеології, державного контролю і терору. Українська інтелігенція мусила пристосовуватися до постійного ідеологічного, політичного і морального тиску.

Трагічну долю розділяла й українська наука, зокрема гуманітарна, закута в пута офіційної ідеології. Під особливим наглядом перебувала історична наука, з якої вилучалось усе корінне, етнічне, національне. У тих нелюдських умовах духовної і політичної неволі, того вавілонського полону, про який не має уявлення жодна західноєвропейська нація, частина української інтелігенції спромоглася проводити наукову і національно-культурну діяльність на європейському рівні. Яскравою постаттю серед цієї інтелігенції, без сумніву, був Володимир Грабовецький [1].

Окремі штрихи тих суспільних умов, у яких розвивалась творчість західноукраїнської інтелігенції у ХХ ст., дають змогу краще зрозуміти творчий шлях самого Володимира Грабовецького, доля якого була цікавою і повчальною в суспільному і виховному аспектах.

Він народився 24 липня 1928 року у бідній селянській сім'ї ткача Василя Грабовецького в селищі Печеніжині на Коломийщині. У рідному селі закінчив початкову школу, а потім навчався у Коломийській українській гімназії, Малій духовній греко-католицькій семінарії у Львові, а згодом у Винниківській середній школі робітничої молоді [15, с. 55–60].

У школі Влодко, як його називали батьки і друзі, найбільшу прихильність виявляв до історії. Зацікавлення історичним минулим він виніс із родини, що слугує добрим прикладом невмирущості національних традицій, історичного досвіду попередніх поколінь. Розповіді батька, колишнього стрільця УГА, активного діяча Українського національно-демократичного об'єднання, про козаків, карпатських опришків, визвольну боротьбу українців за свою незалежність у 1918–1920 рр., ознайомлення з опублікованими у Львові і Коломиї книгами про історичне минуле українського народу,

рідної Гуцульщини, світової історії – все це стало визначальним для вибору подальшого життєвого шляху, спонукало Володимира Грабовецького піти вчитися на історичний факультет Львівського університету імені І.Франка.

У студентські роки, спеціалізуючись у науковому гуртку кафедри історії України, В.Грабовецький розпочав свої студії з історії опришківського руху, на чолі якого був знаменитий земляк Олекса Довбуш. У 1953 р. він перейшов на посаду наукового співробітника відділу історії України Інституту суспільних наук АН УРСР у м. Львові. З цього часу опришківський рух став провідною науковою темою дослідника. Опрацювання даної проблематики в умовах неофіційного табу на вивчення козаччини, середньовічної історії загалом набувало особливого суспільного звучання [12, с.25–45].

В Інституті суспільних наук під керівництвом визначного українського історика Івана Крип'якевича в 50–60-х роках ХХ ст. формується наукова історична школа. Її представники – відомі українські вчені: Ярослав Ісаєвич, Юрій Сливка, Володимир Баран, Ярослав Шашкевич, Микола Кравець, Феодосій Стеблій, Володимир Грабовецький. Саме цьому поколінню випало нелегке завдання: в умовах політичних репресій, тотальної цензури, несприятливої для наукової творчості суспільної атмосфери продовжити естафету української історіографії, започаткованої у другій половині ХІХ – початку ХХ ст. Володимиром Антоновичем, Михайлом Грушевським, формувати нову генерацію української наукової гуманітарної еліти [12, с.52].

Працюючи протягом 15 років під науковим керівництвом академіка Івана Крип'якевича, Володимир Грабовецький проявив себе талановитим дослідником історії рідного краю. Опрацьовані ним численні архівні фонди Львова, Києва, Москви, Кракова, Вроцлава дали змогу зробити цінні наукові знахідки, заповнити багато прогалин історичної науки, підготувати й захистити кандидатську (1958 р.), а згодом докторську (1968 р.) дисертації, стати відомим науковцем, дослідником середньовічної і нової історії України.

У 1975 році професор Володимир Грабовецький перейшов на викладацьку роботу на історичний факультет Івано-Франківського педагогічного інституту імені В.Стефаніка, а в 1990 р. він очолив кафедру історії України [2].

Становлення молодого української державності, нові суспільно-політичні умови наукової і громадської діяльності започаткували посправжньому новий етап у житті та творчості відомого українського історика, дали змогу повною мірою розкритись його таланту науковця, педагога, громадського діяча.

За 65 років наукової діяльності з-під пера Володимира Грабовецького вийшло біля 1,5 тисячі наукових і науково-популярних праць, у тому числі більше 100 монографій. Серед українських істориків-медієвістів другої половини ХХ – початку ХХІ ст. творчий доробок професора Володимира Грабовецького виявився найвагомим [3].

Попри величезну різноманітність напрямів дослідницької діяльності предметом його наукових інтересів завжди була історія рідної України. Він опублікував 50 наукових праць з історії Київської Русі та Стародавнього Галича. Володимир Грабовецький вперше в українській історіографії дослідив одне з найбільших повстань в Україні та Європі під проводом Мухи в окремій монографії «Селянське повстання на Прикарпатті під проводом Мухи 1490–1492 рр.», яку високо оцінили спеціалісти в Україні та за її межами [4].

В.Грабовецький відомий також як дослідник Запорізького козацтва, якому присвятив біля 60-ти наукових і науково-популярних праць. Найповніше вчений опрацював добу Хмельниччини, якій присвятив монографію «Західноукраїнські землі в період народно-визвольної війни 1648–1654 рр.» [13, с.268].

Проте основною тематикою досліджень Володимира Грабовецького стала історія багатовікового національно-визвольного руху карпатських опришків, зокрема, діяльність Олекси Довбуша. В архівах дослідник виявив понад 350 нових документів про опришків ХVІ–ХVІІІ ст., з них 70 – про Олексу Довбуша, якому присвятив 150 наукових праць. Проблеми опришківського руху автор узагальнив у трьох монографіях: «Антифеодальний рух на Прикарпатті в другій половині ХVІІ – першій половині ХVІІІст.», «Карпатське опришківство» і «Олекса Довбуш». Вони стали новим словом в українській історіографії. В умовах партійно-тоталітарної диктатури важко переоцінити їх наукове, національно-культурне й виховне значення. За тих часів Олекса Довбуш, опришківський рух були символами нескореності нації та її боротьби за свободу, загострювали почуття національної свідомості. Все це дає підстави вважати

творчість Володимира Грабовецького того періоду явищем національно-культурного шістдесятництва, моральної опозиції режиму. Пильний погляд так званих «компетентних органів», їх «виховні» заходи, що зводились до шантажу та залякування, дослідник відчував на собі усі роки існування тоталітарного режиму [7, с.110–128].

Попри все невтомна дослідницька праця продовжувалася. Володимир Грабовецький найбільше зусиль доклав до вивчення історії Прикарпаття, що стало продовженням давньої традиції історичних досліджень країв і регіонів України, біля джерел якої були такі видатні вчені, як Михайло Грушевський, Іван Франко, Володимир Гнатюк, Іван Крип'якевич, Степан Томашівський.

Сьогодні не можна уявити історії Прикарпаття без таких книг, як «Гуцульщина XIII–XIX століть. Історичний нарис», «Нариси історії Івано-Франківська», шеститомне видання «Нариси історії Прикарпаття», тритомна «Ілюстрована історія Прикарпаття». На думку вченого, ґрунтовне вивчення історичної спадщини окремих регіонів має стати передумовою принципово нового концептуального осмислення історії України, її ролі й місця в минулому та сучасному геополітичному просторі [11, с.469].

У творчості Володимира Грабовецького своєрідної динаміки набула українська історична урбаністика. Історичним нарисом «Звенигород», що з'явився ще 1959 року, вчений започаткував видання серії історико-краєзнавчих нарисів, які переросли у фундаментальні монографії: «Історія Коломиї», «Історія Калуша», «Нариси історії Галича» та інші. Він був подвижником написання історії міст і сіл Прикарпаття [9, с.33–38].

Академік Володимир Грабовецький зробив чимало для розвитку української наукової біографістики. У своїх працях він висвітлив життя і діяльність багатьох національних героїв України – Мухи, Северина Наливайка, Гната і Семена Височанів, Богдана Хмельницького, Максима Кривоноса, Данила Нечая, Олекси Довбуша, Івана Капуцака, Івана Смицнюка, Василя Баюрака, Івана Бойчука та багатьох інших.

У науковому доробку вченого нараховується біля 50 наукових праць зі спеціальних історичних дисциплін – історіографії, археографії, генеалогії, геральдики, хронології.

З початку 1990-х рр. Володимир Грабовецький виступив ініціатором і організатором цілого ряду наукових конференцій. Після багатолітнього замовчування і фальсифікацій історичного минулого України важливо було зосередити зусилля науковців на найважливіших проблемах національної історіографії. У зв'язку з цим у 1990 р. була проведена наукова конференція, присвячена 500-річчю селянського повстання під проводом Мухи. 1991 р. проведені науково-теоретичні конференції, присвячені 125-річчю від дня народження визначного українського історика Михайла Грушевського, 105-річчю від дня народження академіка Івана Крип'якевича, 1995 р. – міжвузівська наукова конференція, присвячена 150-річчю з дня народження українського історика Юліана Целевича, 1999 р. – наукова конференція, присвячена 120-річчю від дня народження Степана Томашівського, 2010 року – наукова конференція, присвячена 310-річчю уродин та 265-річчю загибелі Олекси Довбуша, 2013 р. – наукова конференція, присвячена 400-річчю перебування українських козаків на Прикарпатті [5, с. 275–290].

Важливою сторінкою наукової біографії Володимира Грабовецького є краєзнавчо-пошукова та музеєзнавча діяльність. Протягом 50-ти років він збирав усе, що стосується опришків. Зокрема, виявив понад тисячу одиниць матеріалів про О.Довбуша. За його ініціативою, старанням та участю 1995 р. в Івано-Франківську відкрито історико-меморіальний музей Олекси Довбуша, колектив якого веде значну дослідницьку і патріотично-виховну роботу.

Плідну дослідницьку працю Володимир Васильович поєднував з підготовкою висококваліфікованих фахівців-істориків. Під його безпосереднім керівництвом із числа колишніх студентів виросла ціла історична школа, нова генерація українських науковців, які вивчають важливі проблеми історії України. Серед них вже відомі в краї і в Україні дослідники – Ігор Цепенда, Петро Сіреджук, Володимир Пришляк, Микола Вегеш, Богдан Гаврилів, Василь Педич, Василь Бурдуланюк та багато інших. Не буде перебільшенням сказати, що кожен із прикарпатських істориків молодшої генерації так чи інакше формувався під впливом творчості Володимира Грабовецького [8].

Громадська діяльність науковця ще з 1966 р. тісно пов'язана з українським товариством охорони пам'яток історії та культури.

Протягом 1960–1970-х рр. В. Грабовецький обирався членом президії правління і постійним головою секції історичних пам'яток. Був почесним головою Івано-Франківської обласної організації Всеукраїнської спілки краєзнавців. Дослідник був ініціатором встановлення пам'ятника Олексі Довбушу в Печеніжині, увіковічення пам'ятних місць, пов'язаних із життям і діяльністю народного героя і його послідовників у Івано-Франківську, Космачі, Яремчі, де були встановлені пам'ятні обеліски, художньо-меморіальні дошки.

У час національного і державного відродження України Володимир Грабовецький всі свої сили спрямовує на висвітлення маловідомих сторінок історії України, повернення забутих героїв національно-визвольного руху, діячів науки і культури. Одночасно вів популяризаторську роботу серед вчителів, студентів, громадськості краю, виступав з авторськими програмами по радіо і телебаченню.

Його науково-педагогічна діяльність відзначена багатьма нагородами. Визнанням заслуг Володимира Грабовецького перед національною історичною наукою є присвоєння йому в 1995 р. почесного звання «Заслужений діяч науки і техніки України». Цього ж року вченого обрано академіком АН вищої школи України, а впродовж 1998–2015 рр. нагороджено орденом «За заслуги» I, II, III ступенів. Він був почесним громадянином восьми міст і сіл Прикарпаття [10].

4 грудня 2015 р. видатного українського історика не стало. Праці Володимира Грабовецького увійшли у золотий фонд української історіографії. У дослідженні історії краю його вклад неоціненний, а обсяг зробленого вражає масштабністю і багатогранністю. 65 років своєї подвижницької праці він віддав на вівтар вивчення славного історичного минулого рідного народу, підготовку нової генерації українських науковців, виховання студентів у дусі українського патріотизму. Усе, що зуміла надбати за 84 роки ця Велика Людина, сьогодні по праву належить її Батьківщині й народу, як глибоко осмислена безцінна спадщина її історичного минулого. Світла пам'ять про академіка Володимира Грабовецького завжди буде в наших серцях!

Джерела та література:

1. Винар Л. Слово про ювіляра – історика Володимира Грабовецького. Гуцульщина (Торонто). 1999. № 54. С. 30–31.2. Зрайко Б. Щаблями майстерності. *Джерела*. 1998. № 3–4. С. 102–103.
3. Коземчук Я. Літописець прикарпатського краю. *Західний кур'єр*. 1998. 24 лип.
4. Пришляк В. Нащадок Довбуша, учень Крип'якевича. *Галичина*. 1998. 26 верес.
5. Історичні та історіографічні студії : до ювілею д-ра іст. наук., проф. В.В. Грабовецького. Ужгород, 2003. 344 с.
6. Академік Володимир Васильович Грабовецький : бібліогр. покажч. / упоряд., авт. вступ. ст. М. Вегеш. 5-е вид. Ужгород, 2003. 128 с.
7. Володимир Грабовецький у спогадах і листах : до 75-річчя від дня народж. / упоряд., авт. вступ. ст. М. Вегеш. Ужгород, 2003. 176 с.
8. Академік Володимир Грабовецький. Світлини з життя, науково-педагогічної та громадської діяльності / упоряд. С. Пронь. Івано-Франківськ : *Нова Зоря*, 2004. 43с.
9. Володимир Грабовецький – почесний громадянин десяти сіл і міст Прикарпаття і Львівщини / упоряд. і авт. передм. В. В. Марчук. Івано-Франківськ, 2006. 44 с.
10. Чемеринський А. Вшанували академіка : [Володимир Грабовецькому - 80 р.]. *Прикарпатська правда*. 2008. 1 серп. (№ 29). С. 7.
11. На вівтар історії України : ювіл. зб. на пошану акад. АН Вищої шк. України, проф. В. Грабовецького. Івано-Франківськ, 2008. 563 с.
12. Грабовецький В. Василь Грабовецький : життя, стрілецька, громадсько-політична та культурна діяльність в першій половині ХХ ст. : до 125-річчя уродин. Ч. 1. Івано-Франківськ, 2010. 163 с.
13. Грабовецький В. Запорізьке козацтво і Українська гетьманська держава ХVI–ХVІІІ ст. в літописі та ілюстраціях : наук. зап. музею Олекси Довбуша до 520-річчя укр. козацтва. Івано-Франків. держ. іст.-мемор. музей О. Довбуша. 2-е вид. доп. Івано-Франківськ, 2010. 495 с.
14. Найкращого краєзнавця нагородили премією : [про нагородження В. Грабовецького обл. премією ім. В. Полека]. *Галичина*. 2010. 30 груд. (№ 195–196).С.2.
15. Грабовецький В. Мої незабутні Винники у літописі та ілюстраціях : за спогадами минулих літ ; Івано-Франків. держ. іст.-мемор. музей О. Довбуша. Івано-Франківськ, 2011. 284 с.

ВНЕСОК ВОЛОДИМИРА ГРАБОВЕЦЬКОГО У РОЗВИТОК МУЗЕЙНОЇ СПРАВИ НА ПРИКАРПАТТІ

У статті охарактеризовано внесок В. Грабовецького у розвиток музейної справи на Прикарпатті, зокрема створення і формування музейних колекцій з ініціативи та за активної участі відомого історика.

***Ключові слова:** Володимир Грабовецький, краєзнавство, музейна справа, музей, Історико-меморіальний музей Олекси Довбуша.*

Окрім численної кількості історичних та краєзнавчих праць, академік АН Вищої школи України Володимир Грабовецький вніс вагомий внесок у розвиток музейної справи на Прикарпатті. Краєзнавчо-пошукова та музеєзнавча діяльність є особливою сторінкою в біографії вченого-історика. Протягом десятиліть він збирав матеріали, що стосуються руху опришків, зокрема, виявив в архівах цілий ряд документів про Олексу Довбуша та опришківський рух загалом.

Із ініціативи В. Грабовецького, завдяки його старанням та активної участі 1995 р. в м. Івано-Франківськ відкрито Історико-меморіальний музей Олекси Довбуша. Відкриття відбулося з нагоди 250-річчя загибелі славного ватажка карпатського опришківства. Музей, що в 1997 р. отримав статус державного, було створено на основі матеріалів часів опришківського руху та мистецьких творів, присвячених народному меснику О. Довбушу з власної колекції В. Грабовецького, яку він збирав впродовж півстоліття. Ним було підготовлено тематико-експозиційний план музею, організовано експозиційну, екскурсійну та наукову роботу. Цю установу В. Грабовецький очолював 20 років, до 2015 р.

Над музейною Довбушіаною історик почав працювати ще в 60-х рр. ХХ ст., коли організував на основі зібраних ним матеріалів на опришківську тематику виставки у Львівському та Івано-Франківському краєзнавчих музеях. Пізніше до визначних дат, пов'язаних з життям ватажка опришків, виставки періодично організовувалися впродовж 1970–1980-х рр., а також було проведено низку наукових конференцій з історії опришківського руху, в т. ч. вшанування народної пам'яті про О. Довбушу та його соратників.

За радянських часів авторитетний дослідник карпатського опришківства зумів переконати тодішню компартійну владу в

значимості заснування, 1971 р., музею О. Довбуша, відкрити пам'ятник в рідному для себе с. Печеніжині, де народився народний герой. Саме за ініціативою В. Грабовецького було встановлено пам'ятні обеліски О. Довбушу в Космачі та Печеніжині на Гуцульщині. У 2000 р. було встановлено пам'ятний барельєф на фасаді Історико-меморіального музею Олекси Довбуша в Івано-Франківську, присвячений 300-річчю від дня народження народного героя.

Крім музеїв О. Довбуша, В. Грабовецький заснував на факультеті «Музей кафедри історії України», перший такого роду музей в Україні, де водночас відбувалися навчальні заняття. У 2000 р. з ініціативи вченого було відкрито на базі Історико-меморіального музею Олекси Довбуша «Кімнату-музей історії м. Івано-Франківськ», в якій налічувалося 450 музейних одиниць, але через, як констатував учений, незацікавленість місцевої влади в розвитку цієї установи кімнату-музей було згорнуто й експонати ввійшли до фондів Історико-меморіального музею Олекси Довбуша. У даній кімнаті 2016 р. відбулося відкриття «Кімнати-музею академіка Володимира Грабовецького», де було зібрано близько 500 експонатів, пов'язаних з життям, науково-педагогічною та громадською діяльністю академіка, зокрема його портрети, написані відомими художниками, фотографії, книги на історико-краєзнавчу тематику тощо.

Дослідник мріяв узаконити створений ним Домашній музей Володимира Грабовецького. Збір матеріалів вчений розпочав ще з часу навчання у Львівському національному університеті імені Івана Франка. Поступово, працюючи на вчительській і науковій роботі, вчений збагачував свою колекцію не лише літературою з історії України, а й поповнював її різними експонатами, старовинними гравюрами, картинами на історичну проблематику, архівними виписками, на основі яких проводив науково-дослідницьку працю, організовував виставки своїх колекцій. У його квартирі зберігалося чимало цінних книг, архівних документів, що стосується як історії України загалом, так і локальної історії.

Отже, музеєзнавча діяльність В. Грабовецького – це невід'ємна складова української історії та культури. Вчений вніс посильний вклад не лише в розвиток національної історичної науки та педагогіки, але й у музейну справу Прикарпаття, збагативши її на основі своїх наукових напрацювань та зібраних колекцій історичних,

мистецьких та літературних творів, за що був нагороджений медаллю «За заслуги перед Прикарпаттям» (2012 р.).

Джерела та література:

1. Вуянко М. Івано-Франківський меморіальний музей Олекси Довбуша (з колекції професора Володимира Грабовецького): Путівник. Івано-Франківськ, 1995. 32 с.
2. Грабовецький В. Легендарні опришки – лицарі Карпат XVI–XIX ст. в ілюстраціях. Видання друге, доповнене. Івано-Франківськ. 2008. 464 с.
3. Грабовецький В. Івано-Франківський державний історико-меморіальний музей Олекси Довбуша. Довідник-путівник. Івано-Франківськ. 2010. 258 с.
4. Марчук В. Домашній музей академіка Володимира Грабовецького: путівник. Івано-Франківськ. 2008. 131 с.
5. Музею історії України – єдиному серед університетських вузів – 10 років / Упорядник О. Єгрешій. Івано-Франківськ. 2010. 94 с.

УДК 364-787.26:321.02 І.Макух“1872/1946”(477.86)(043.2)

Назарій ГУМЕНЮК

ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ІВАНА МАКУХА (1872–1946) НА ПРИКАРПАТТІ

Стаття присвячена аналізу громадсько-політичної діяльності Івана Макуха на території Прикарпаття. Розкрито участь адвоката в політичному житті Товмаччини на початку ХХ ст., описано його державотворчу діяльність в часи Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР). Досліджено роль політика в суспільному житті Прикарпаття в міжвоєнний період.

Ключові слова: Іван Макух, Товмаччина, Станиславів, Західно-Українська Народна Республіка (ЗУНР), вічевий рух.

Актуальність. Наш час іде під гаслами повернення забутої історії. Великі діячі і герої своєї землі, які майже зникли із пам'яті мас, отримують другий шанс на визнання через книги, статті, конференції. Але Іван Макух не був забутим. Він перебуває на периферії, у ролі другорядного героя власної історії. Проте під час свого життя він був одним із найбільш помітних українських громадсько-політичних діячів. Тому його життя й діяльність потребують ґрунтовного дослідження на сучасному етапі.

Джерельна база та історіографія. Нам вдалося виявити декілька праць, присвячених виключно постаті Івана Макуха. Найціннішими з них є книга мемуарів самого діяча «На народній службі: Спогади» та комплексне дослідження Михайла Дземана «Іван Макух, адвокат із Товмача, – міністр ЗУНР». Окрім цього наявні ще декілька статей та інших наукових робіт, які висвітлюють діяльність цієї непересічної особистості. Вони стосуються переважно діяльності І. Макуха в часи ЗУНР. Варто згадати й матеріали газетної періодики, які виступають ключовим джерелом для вивчення біографії політика. Це, зокрема, газети «Товмацькі вісті» та «Діло», які дають змогу доповнити картину. Щодо інших наукових робіт, то в них І. Макух з'являється лише у образі периферійного персонажа чужих історій. Однак навіть такі крихти інформації можуть бути корисними і помічними.

Метою написання статті є комплексний аналіз громадсько-політичної діяльності Івана Макуха на Прикарпатті.

Отже, Іван Макух народився 1872 року у селі Дорожів (нині Верхній Дорожів Дрогобицького району Львівської області). Вивчившись на юриста, у 1907 році він перебирається до Товмача, де й починає свою професійну діяльність. Йому імпонувала давня історія міста, близькість до Станиславова та низька конкуренція, що було добре для спеціаліста-початківця.

Товмацький період. «От прийшов свій чоловік, який старається всім допомогти, а говорить такою самою мовою, як ми говоримо в себе в хаті» [4, с. 9]. Саме ці слова влучно характеризують початковий етап діяльності Івана Макуха на Прикарпатті, а саме його товмацький період.

Все почалося з 1907 р., коли юний спеціаліст перебрався до Товмача і відкрив тут свою адвокатську канцелярію. На той час Товмацький повіт представляв із себе плачевне у культурному та політичному плані явище. Про демократизацію Австро-Угорщини тут мало що чули. Заляканий народ під сваволею старости і війтів не міг творити своє суспільно-культурницьке піднесення. Тому першим завданням І. Макух постановив притишити таке безладдя у вищих шарах влади. Він почав активно писати доноси в прокуратура про порушення законів. І це спрацювало. Місцеві війти стали постійними відвідувачами судів. А їхні місця в більшості випадках почали займати порядні люди.

Головно, Іван затіяв це протистояння для допомоги громаді. Так, до прикладу: того ж 1907 року був один неприємний випадок, коли посадник Товмача Антоній Говурка хотів відібрати і перетворити у ріллю громадське пасовище. Іван Макух написав протест, і слідчі, розглянувши його, визнали, що Говурка не має права забирати пасовище. Окрім цього, правник надавав кожному місцевому мешканцю свої адвокатські послуги зі справ, які мали політичний характер, абсолютно безкоштовно.

Але не тільки на боротьбу із посадовцями була націлена діяльність І. Макуха. Він запам'ятався в першу чергу в повіті як захисник і просвітитель громади. Щодо останнього питання, то тут важливою була його діяльність із розбудови осередків товариства «Просвіта», яких на той час у повіті практично зовсім не існувало. Але завдяки старанням Івана з колегами – Мироном Терлецьким та Гнатом Луциком – вдалося побудувати аж 16 читалень у Товмацькому окрузі і ще 13 у Тисменицькому. Іншим вектором його просвітницької діяльності було сприяння створенню перших осередків спортивно-пожежного товариства «Січ» [15, с. 2]. Окрім цього, з 1909 р. І. Макух починає займатися і освітнім питанням. За його широкої підтримки відбуваються ремонти, а також розширюються окремі школи, зокрема у Товмачі і Палагичах.

У цей час у місті засновується «Селянська каса». Це кредитове товариство було покликане для допомоги селянам та боротьби з лихварями. Іван Макух став виконавчим директором кооперативу.

Що ж, стосується його основної адвокатської справи, то І. Макух, незважаючи на свою юність і при наявності двох інших адвокатів у місті, все одно став найпопулярнішим із них. Він брався за усі, навіть найдрібніші, справи з усією серйозністю і енергійністю. Важливим політичним та суспільним моментом було й те, що його канцелярія відправляла всі справи до суду чи в інші органи влади виключно українською мовою [11, с. 227]. Це було рідкістю на той час.

Але найважливіша його діяльність була пов'язана не із юридичною чи культурницькою діяльністю, а саме з політикою. У 1907 р. проходили вибори до австрійського парламенту. У цьому дійстві І. Макуху дісталася роль керівника повітового виборчого комітету. Це дало йому змогу взяти участь у міжпартійній нараді радикалів та націонал-демократів [7, с. 94]. На ній відстоював

висування кандидатури радикала Лева Бачинського кандидатом у посли в Станиславівському виборчому окрузі, до якого входила й Товмаччина. Тут І. Макух розгорнув широку агітаційну кампанію. Було скликано більше 60 віч; І. Макух особисто організував їх у селах Жабокруки, Гарасимів та Незвисько. Це мало приголомшливий ефект. Лев Бачинський набрав 8200 голосів у Товмацькій судовій окрузі, тоді як його головний конкурент отримав всього 165 голосів. А далі почалося торжество виборчої перемоги. Іван організував та вів віче в Товмачі з цього приводу, і у ньому взяло участь аж близько 10 тисяч людей. Після емоційної промови Л. Бачинського, люди організували парад вулицями міста. Це спричинило до того, що влада перестала видавати дозволи на проведення віч у місті. Однак подія консолідувала населення. У спільному пориві радості і братерства заляканий Товмач нарешті «відчув свою силу».

Всенародна любов і підтримка сприяли висуненню партією уже самої кандидатури І. Макуха на вибори до Галицького сейму 1908 року. Тут пригодився агітаційний досвід попереднього року. Успішна робота дала свої плоди у вигляді перемоги у Товмацькій і Тисменицькій судовій окрузі. Втім, третя частина Товмацького повіту, а саме Отинійська округа, принесла порівняно незначну кількість голосів. Однак, навіть за таких умов І. Макух зумів перемогти.

За пів року закінчилася перша сесія сейму; І. Макух знову повернувся у Товмач. Цей час можна умовно назвати «добою віч». Починаючи з 21 листопада 1908 р. і аж до початку засідань другої сесії проходили все нові й нові віча по всій повітовій території. У подальшому так відбувалося завжди в перервах між сесіями.

Наступна хвиля політичної діяльності І. Макуха на Прикарпатті припадає на час нових виборів до сейму, які відбувалися 1913 року. Цього разу, набравшись політичного досвіду, він вивів певну стратегію агітації. Справа в тому, що повіт був досить великим і мав погане шляхове сполучення, тому Іван поділив усі населенні пункти на три групи: там, де він здобуває беззаперечну перемогу, там, де він не зможе перемогти за будь-яких обставин, і там, де все було непевно. Ось серед останніх і треба було проводити найбільше агітації. Двадцять днів підряд о 5 годині ранку Макух вирушав у своє турне за виборцями. Стратегія спрацювала і принесла йому нову перемогу [1, с. 66–68].

У цей же час Галичина страждала від господарської кризи. Скрута на селі приводила навіть до голодних смертей. Щоб допомогти повіту, І Макух створює у Товмачі торгівельну спілку «Хлібороб». Вона займалася транспортуванням свиней на Віденський ринок для подальшої їх продажі і закупівлі більшої кількості дешевших продуктів. Утім, ініціатива не була аж надто успішною, у першу чергу через дешеві ціни на свинину. Однак, акція врятувала певну кількість людей від голодної смерті.

Із початком 1914 року Іван почав збір грошей на будівництво народного дому із театральною залою у Товмачі. Такий крок диктувався причиною відсутності місця, де б можна було обговорити господарські і політичні справи. На жаль, початок Першої світової війни викликав сильну інфляцію й уже зібрані кошти втратили свою купівельну спроможність. Час воєнного лихоліття І. Макух проводив спершу у складі жандармерії, а потім у вимушеній еміграції у Відні.

Наступною важливою подією в діяльності І. Макуха на Прикарпатті є 5-тисячне віче на Товмацькій площі, яке він організував 22 вересня 1918 року. Ця подія заслуговує на особливу увагу хоча б тому, що на ній було ухвалено резолюцію до урядів канцелярії і Президента Ради Міністрів Австро-Угорщини. Товмачани на чолі з І. Макухом закликали уряд до виділення Східної Галичини в окремий коронний край [2, с. 140].

Виходячи із книги спогадів самого діяча, 31 жовтня 1918 р. він їхав зі Львова до Товмача. По дорозі зробив зупинку у Станиславові й передав тамтешнім українським військовим наказ про початок збройного виступу з метою перебрання влади [9, с. 195]. 9 листопада було створено Раду Державних Секретарів (РДС) відновленої Української держави, до якого ввійшов І. Макух як міністр публічних робіт. Однак він досить швидко склав із себе зобов'язання, заявивши, що у час війни потрібно скоротити кількість міністерств і що йому потрібно показати особистий приклад для інших.

Але без політичної роботи І. Макух не залишився. Його запросили на роль комісара повітової Української національної ради у Товмацькому повіті. У часи Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР) тут було зроблено багато корисної суспільної, культурницької і політичної діяльності.

Що стосується культурницьких дій, важливим виглядає впровадження української мови у діловодство громадських та

державних органів як основної. Окреме виключення становили село Тарнавиця, де переважали поляки, села Констянтинівка і Найдорф, місця проживання німців. Там частину документації дозволялося писати рідною мовою, так само як і виступи й письмові звернення. Проте українською мовою мали записуватися протоколи засідань [13]. Важко переоцінити цей здобуток. Від повного ігнорування української мови в державних і громадських установах, українська далі опинилася на правах гонимого та зневаженого, і ось на кінець постала основною.

Другим здобутком, який можна віднести до культурницького напрямку, стало видання газети «Товмацькі вісті». Тут друкувалися розпорядження комісара, яким і був на той час І. Макух [15, с. 3].

Серед інших здобутків треба згадати наступні кроки. По-перше, це було визначення системи податків. У час воєнних дій залишалося необхідністю брати мінімальну кількість грошей з державної скарбниці. Проте, коштів для нормального функціонування повіту все ж потрібно було у значних кількостях. Передусім, на військо, школи, для допомоги вдовам, на зарплати та пенсії, для допомоги сиротам та інвалідам Тому було введено таку норму: на вимогу місцевої влади найбільш бідніша частина населення мала давати одну корону від людини, а всі інші більшу суму на свій розсуд і за своїми можливостями [10].

По-друге, проголошення рівноправ'я для всіх національних меншин. Їм гарантувалися громадянська, релігійна, національна свобода, право на безпечне життя та майно. До складу повітової УНРади були запрошені навіть п'ять євреїв, п'ять поляків та один німець. Не якісь конкретні люди, а представники громади. Проте поляки відмовилися від пропозиції [6, с. 2]. Хоча це не скасовує факту позитивного руху в бік демократизації та лібералізації суспільства. Такий крок засвідчує погляди Івана Макуха, який виступав проти гноблення і приниження тих поляків, які перебувають в тилу ЗУНР і не воюють проти України зі зброєю в руках.

Третім важливим заходом І. Макуха було відкриття «Складниці», де би мала здійснюватися торгівля найважливішими товарами першої необхідності і сприяти кооперативним рухам [15, с. 3].

Міністр внутрішніх справ. У розумінні Івана Макуха, столиця ЗУНР мала бути якомога віддаленішою від фронту, щоб представники влади могли приймати виважені та раціональні

рішення. Саме тому у грудні 1918 р. він приїхав у Тернопіль, щоб переконати керівництво перенести резиденцію до Станиславова. На користь цього міста говорила його віддаленість від зони бойових дій та наявність залізничного сполучення на всі сторони. Ці аргументи схилили РДС до рішення того ж місяця перенести столицю до Станиславова. Також, після декількох місяців перебування у Відні, сюди приїхав і президент Євген Петрушевич. У цій обстановці УНРада утворили новий уряд. А Іван Макух зайняв у ньому місце міністра внутрішніх справ, отримавши контроль над усіма повітовими комісаріатами краю [16, с. 114].

До цієї посади він підійшов із усією своєю ошадливістю та ефективністю. Першим ділом, І. Макух видав розпорядження про скорочення кількості працівників міністерства до десяти людей, не враховуючи його самого [6, с. 4]. До його сфери відповідальності входила й медична сфера. У компанії доктора Фріка – делегата Червоного Хреста – він відвідав землянки повіту і табір інтернованих поляків у Коломиї. З цього моменту почалася бурхлива робота у здоров'язабезпечуючому напрямі. Здійснювалася боротьба із епідеміями, відкривалися лікарні, аптеки, поліклініки [16, с. 114–118].

Проте на цій посаді наш діяч не відмовився і від іншої роботи. Так, до прикладу, він і далі їздив із робочими візитами у повіти, побував у Підгайцях, Бережанах, Калуші. У Коломиї навіть виступив на десятитисячному віче 6 травня 1919 року [15, с. 6]. Це була важлива подія з міжнародними гостями, серед яких був і кореспондент французької газети. Саме через такі акції і дії І. Макуха світ дізнавався про Україну.

Великою проблемою для міністерства внутрішніх справ стали нелегальний продаж, спекулянтство й хабарництво. Найперше ця проблема стосувалася галузі нафтовидобування. У ті часи вона відігравала для ЗУНР ключове значення, адже слугувала чи не єдиним джерелом фінансових надходжень. Однак потрібно розуміти, що кошти надходили не так від самого продажу нафти, як за рахунок вивізного мита, яке ввело міністерство внутрішніх справ. За ці гроші влада в основному закуповувала зброю, ліки та амуніцію. Бо лише за нафту, інші країни зголосилися продавати необхідні для української армії компоненти. Що в умовах воюючої держави, існування якої залежало від наявності потужних збройних сил, було дуже важливо. Проте, навіть у таких доленосних для країни і народу обставинах, все

ж знаходилися люди, які заради збільшення власних доходів займалися нелегальним вивозом нафти за кордон, не сплачуючи мито. Це спонукало І. Макуха ввести у міністерстві посаду Державного ревізора. Широкі повноваження новоспеченого посадовця дозволили швидко виявити перших спекулянтів. До прикладу: на станції Бучач зафіксували цілих 62 нафтові цистерни, які мали бути нелегально вивезені за кордон. Завдяки проведеній операції винних було затримано та заарештовано [1, с. 102].

По-друге, велика проблема була і в галузі цукроваріння. Через поширене хабарництво в цій сфері, довелося проводити чисельні перевірки. Активна боротьба з корупцією набула широкого розголосу. Вона піднімала популярність міністерства та самого Макуха і зменшувала рівень хабарництва та нелегальних продаж.

На посаді міністра внутрішніх справ Іван Макух продовжив свою ліберальну політику на встановлення рівноправності усіх національностей краю. Через війну та історичні події, українці недолюбливали поляків, які проживали на теренах ЗУНР. Найгострішою формою цієї нелюбові були переслідування їх у таких містах, як Бучач, Надвірна, Борислав. Іван Макух засуджував ці дії й навіть видав циркуляр для всіх комісарів повітів, щоб ті сприяли встановленню толерантних відносин у краї. У його розумінні ворогами була тільки польська шляхта, інтелігенція та військові. Представників перших двох груп, які перебували в ЗУНР, І. Макух хотів відправити у Польщу. Однак РДС не підтримав це рішення, а на міністра, за його позицію, почали сипатися наклепи від інших урядовців та військових старшин. І. Макух відкидав звинувачення у зраді й сприянні полякам. Потім він описав цю ситуацію так: «За ті наклепи мене й досі болить рана... Я для побудови нашої держави посвятив себе цілого, занедбав родину, занедбав адвокатську канцелярію... За весь час перебування на посаді Державного Секретаря внутрішніх справ я був тільки два рази в Товмачі по одній годині на відвідинах моєї дружини. А з моїх наклепників багато пішли на службу до поляків і опинилися по той бік барикад. Я перед своїм народом маю чисте лице» [1, с. 104–105].

Іншим виміром діяльності Державного секретаріату внутрішніх справ було управління жандармерією. Відповідні рішення були ухвалені РДС у перших числах березня [14, с. 3]. Раніше, жандармерія підпорядковувалася військовому відомству. Зрештою,

це перепідпорядкування спричинилося до конфліктів між міністерством внутрішніх справ та армійським командуванням [5, с. 52–53]. Це добре можна помітити на прикладі тих же звинувачень у зрадництві і сприянні полякам. Проте загалом рішення РДС пішло на користь ЗУНР. Іван Макух рішуче взявся за справу налагодження безпеки краю, вкривши усі терени ЗУНР жандармськими станицями [12, с. 3] та забезпечивши відповідний рівень стабільності. Про це можна судити з тої простої обставини, що навіть у найважчі моменти на фронті і при найбільшому дефіциті серед звичайного населення, у тилу не було жодних заворушень, протестів чи бунтів.

Також, у відповідному напрямі було здійснене заснування Школи державної жандармерії при Державному Секретаріаті внутрішніх справ для навчання старшин і підстаршин [9, с. 112]. Це логічно, бо в ті часи саме начальство задавало тон для підлеглих, тому така установа була потрібна.

Не забував І. Макух і про патріотичний бік питання. За аналогією з часами повітового комісара Товмаччини, він видав наказ про встановлення всіх вивісок і таблиць жандармських установ українською мовою з тризубом посередині. Однак, вірний ліберальним та соціалістичним поглядам, міністр постановив дублювати вивіски і таблиці мовами нацменшин, які проживають на цій території. Цим же наказом мав бути розпочатий процес виготовлення печаток із українським гербом [3, с. 182].

На посаді міністра внутрішніх справ необхідно було налагоджувати співпрацю і з іншими відомствами. Досить активно така взаємодія велася з секретарем земельних справ і другом самого Макуха, Михайлом Мартинцем. Почалося все ще з 19 січня 1919 р., тобто майже від початку роботи оновлених міністерств. Спільним обіжником вони звернулися до повітових комісаріатів з вимогами встановити суворий контроль за вивозом продуктів за межі повітів і дозволили їх перевезення тільки при крайній необхідності [8, с. 3].

Варто пам'ятати, що окрім посади міністра внутрішніх справ, І. Макух був ще й членом Української радикальної партії (УРП). На фоні невдач у лютому 1919 р. партія розкололася на дві фракції: прихильників К. Трильовського та Л. Бачинського. Конфлікт міг мати дуже негативні наслідки, тому щоб мінімізувати їх 22–23 березня у Станиславові відбувся з'їзд. Його рішенням стало обрання Івана Макуха лідером партії. Схоже, тут зіграли роль дві обставини, які

призвели до такого результату. По-перше: це високий статус обранця. По-друге, це міг бути компроміс між К. Трильовським та Л. Бачинським, або зорганізований між самими лідерами фракцій зверху, оскільки І. Макух мав нижчу за них популярність, або зініційований рядовими членами партії знизу.

Зрештою, 25 травня 1919 р. РДС покинула Станиславів. Невдовзі Євгену Петрушевичу надали диктаторські права, а І. Макух пішов у відставку. Разом з Галицькою армією він перейшов за р. Збруч.

У міжвоєнній Польщі. Влітку 1920 року Макух повертається до Галичини [7, с. 96]. Тут його чекала сумна дійсність польської окупації. Відбувається процес згортання культурних, освітніх та інших українських здобутків часів Австро-Угорщини. Більшість патріотичної інтелігенції та свідомо активного селянства або вбито на війні, або перебуває в таборах, серед 100 тисяч заарештованих, або переходить на бік поляків. Відстоювання власних прав зачасту трактується порушенням закону, та й закони направлені проти українців і гнуться в руках влади, бо воєнний стан.

Саме 1920–1921 рр. були найважчими роками. За цей час І. Макух відзначився в тому, що і як багато інтелігентів краю, відмовився брати участь у переписі населення, аргументуючи це тим, що дозвіл на окупацію Галичини дали Польщі тільки тимчасовий. Через свою позицію довелося виплачувати штраф.

У 1922 році вдалося розпочати відновлення роботи читалень «Просвіти». Спершу довелося звертатися до центру організації у Львові, щоб той надав потрібні документи, бо польська влада заявляла, що в Товмаччині ніколи не було читалень, тому їхня робота заборонена. А далі почалися перевірки та конфіскації «заборонених» книг, звільнення вчителів, які значилися в цій або іншій політичній організації і так далі. Втім, до 1923 р. таки вдалося відновити 27 із 29 читалень повіту. Також, у цей час, І. Макух активно підтримував створення осередків товариства «Луг», які були покликані замінити заборонені товариства «Січ» [1, с. 124–125].

У 1923 р. Іван Макух знову стає головою УРП. Цього ж року він сприяє будівництву сирітського захисту у Товмачі. У 1924–1925 роках вдалося повернутися до організації народних віч. Зокрема, такі проходили у Станиславові, Самборі, Бережанах, Косові і Товмачі. На них Іван Макух разом зі своїми колегами закликав до

боротьби за землю, українську школу, за владу у громаді та повіті, висував гасла за національну і соборну волю. А з 1925 року повітові демонстрації були замінені сільськими. Це показує, що український рух навіть у таких важких умовах все ще жеврів, та навіть більше того, почав відроджуватися.

У 1926 року з ініціативи І. Макуха УРП була реорганізована на Українську соціалістично-радикальну партію (УСРП). Він долучився до будівництва церкви в Товмачі. Можливо, щоб налагодити відносини з духовенством, з яким у його партії були скоріше негативні відносини. Або завдяки такому кроку він прагнув зменшити кількість наклепів у антицерковній діяльності. Цього ж року І. Макух вирішив почати процес організації будівництва в Товмачі селянської бурси імені Маркіяна Шашкевича. Разом з колегами підготував клопотання про її реєстрацію та почав збирати у селян збіжжя для того, щоб потім купити матеріали та оплатити будівництво. У 1928 році бурса відкрила свої 14 кімнат для прийому учнів, готова до етапу творення нової української інтелігенції. За сприяння Івана Макуха декілька хлопців із Товмаччини відправилося на здобуття вищої освіти в Прагу. Також, І. Макух балотувався на виборах до Варшавського сейму і сенату у Станіславському окрузі, який включав цілих вісім повітів. Попри шахрайства і заборону навіть одним словом критикувати владу на агітаціях, зумів стати послом до польського сенату.

У 1930 році у зв'язку зі смертю свого доброго друга Лева Бачинського, І. Макух знову став головою УСРП. На дострокових виборах до сейму і сенату, попри повну неможливість проводити агітацію через тиск поліції, все ж знову став депутатом. За цей час, усі легальні партії, окрім УСРП, пішли на угодовство з поляками. Тому І. Макух часто брав участь у міжпартійних нарадах, щоб переконати інших відмовитися від такої політики. На Прикарпатті такі наради відбувалися в містах Станіславі, Рогатині, Коломійі, Городенці [1, с. 146–147].

Зрештою, через хвороби І. Макух почав відходити від активної діяльності. А початок Другої світової і зовсім звів нанівець всі можливості для цього. Емігрувавши за кордон, 1946 року Іван Макух помер у місті Галяйн, поблизу Зальцбурга у розпал роботи над своїми спогадами.

Отже, Іван Макух прожив довгий та гідний життєвий шлях. Від простого хлопчика із малого села, відомого громадського діяча Товмаччини, а потім міністра ЗУНР, повернення на Товмаччину в міжвоєнний період, і аж до смерті в еміграції. Для Прикарпаття та й цілої України загалом, він запам'ятовувався адвокатом, просвітителем, патріотом, визначним політичним діячем і захисником простого населення.

Джерела та література:

1. Дземан М. П. Іван Макух, адвокат із Товмача, – міністр ЗУНР: документальна повість, Тлумач : РВК «Злагода». 2010. 187 с.
2. Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923. Документи і матеріали, Івано-Франківськ : Лілея-НВ 2001. Т. 1. 584 с.
3. Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923. Ілюстрована історія / гол. ред. М. Кугутяк, Львів ; Івано-Франківськ : Манускрипт 2008. 524 с.
4. Клодницький О. Друга сторона медалі (Завваги на маргінесі книжки д-ра І. Макуха: «На народній службі»), Чікаго : 1964. 65 с.
5. Кондратюк В. О., Регульський В. Л. ЗУНР: становлення і захист завоювань (1918–1921 рр.). Львів : 1998. 95 с.
6. Кульчицький Р. Основні напрями державотворчої діяльності Івана Макуха в період ЗУНР. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Вип. 18. Львів, 2009.
7. Луцька Г. В. Формування української правової думки в науковому товаристві імені Шевченка наприкінці ХІХ – початку ХХ століття, автореферат. дисертація кандидат юридичних наук : 12.00.01. Київ, 2015. 239 с.
8. Макарчук В. С. Михайло Мартинець – інженер, радник віденського двору, державний секретар земельних справ ЗУНР. *Західно-Українська народна республіка та її місце в історії українського державотворення (до 100-річчя проголошення)*, Збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції. Вип. 2, Львів, 2018.
9. Макух І. На народній службі. Київ, 2001. 628 с.
10. Народний податок. *Товмацькі вісти*. 12 падолиста. Ч. 1. Товмач, 1918. С. 1.
11. Петрів М. Й. Українські адвокати: державні, громадські, політичні та культурно-освітні діячі кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. Кн. 1. Київ, 2014. 544 с.
12. Сворак С., Футулуйчук Д. Іван Макух – Державний Секретар внутрішніх справ ЗУНР. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. Вип. 4. Харків. 2011. С. 5.
13. Урядова мова. *Товмацькі вісти*. 12 падолиста. Ч. 1. Товмач. 1918. С. 1.

14. Частинна реорганізація Державної жандармерії. *Републіка*. 1919. С. 3.
15. Чисніков В. Державно-політична діяльність І. І. Макуха в ЗУНР, *Західно-Українська Народна Республіка та її місце в історії українського державотворення (до 100-річчя проголошення)*. Збірник матеріалів *Всеукраїнської наукової конференції*. Вип. 2. Львів, 2018. С. 7.
16. Ярославин С. Визвольна боротьба на західноукраїнських землях у 1918–1923 роках. Філадельфія, 1956. 182 с.

УДК: 94(477.83:477.62)"194"(043.3)

Юлія ІВАСЮТА

ДЕКОМУНІЗАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ НА ГУЦУЛЬЩИНІ В УМОВАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВНОСТІ: ПЕРІОДИЗАЦІЯ ТА ХАРАКТЕРНІ ЛОКАЦІЇ

У статті проаналізовані процеси довкола декомунізації публічного простору на Гуцульщині в межах Івано-Франківської області. В межах дослідження була виокремлена як періодизація, так і найбільш відомі акції щодо цих процесів та їх локалізація. Особливий акцент в даній роботі ставиться на проблемах, які виникають при декомунізації і деколонізації в межах теперішніх Надвірнянського, Косівського та Верховинського районів Івано-Франківської області.

Ключові слова: *Гуцульщина, декомунізація, Друга світова війна, деколонізація, Ленінопад, Національна комісія, Івано-Франківська область, Національна комісія зі стандартів державної мови.*

Декомунізація як явище несе в собі важливі сили для сучасного соціуму. Як з початком незалежності в 1990-х рр., так і у відношенні до початку російської агресії в 2014 р. та її трансформацією у повномасштабну війну в 2022 р., дана акція сприймається суспільством як можливість повністю відмежуватись від вічного ворога в особі росії. В цьому відношенні Гуцульщина є однією із найбільш декомунізованих країв не лише в Івано-Франківській області, а й в усій Україні.

Якщо говорити про те, з чого все починалось, то згадаймо, що епоха Перебудови (1985–1991 рр.) дала перші поштовхи до того, щоб при діючому режимі, розпочався процес щодо зниження його ролі в суспільстві. Процес першого етапу декомунізації в 1989–1990-х рр. слід вважати і першим етапом дерусифікації України. Насамперед, ця

проблема стосувалася суспільно-політичного і соціально-економічного життя.

В першу чергу, 28 жовтня 1989 р. Верховна Рада УРСР прийняла закон «Про мови в Українській РСР», де українська мова була визнана державною. Здавалося би, що для чого узаконювати те, що і так є в побуті українців і на той період? Однак, в розрізі кампаній по русифікації УРСР в 1950–1980-х рр., ухвала ще українським радянським парламентом такого закону означала, що реванш за колонізаторську політику Кремля було розпочато саме законодавчо. У березні 1990 р. парламент законодавчо ліквідував монополію КПРС в Україні і відновив багатопартійність в Україні як таку [4]. У цьому ж ключі, різнозначним виглядав закон і про свободу совісті та релігійні організації, котрий прийняла ВР УРСР 23 квітня 1991 р. [6]. Згідно з ним, атеїзм було викинуто з конституційних норм, церковне життя було легалізовано, а українці почали повертатися в лоно своїх рідних церков чи навпаки – потрапляти в лещата РПЦ.

Для того, щоб розпочати справжні реформи в галузі економіки, також було потрібно змінювати саме законодавство. Перехід з планового підходу в економіці на ринок не міг обійтись без законодавчого супроводу. Тому й не дивно, що 3 серпня 1990 р. був ухвалений закон «Про економічну самостійність Української РСР». Однак, навіть ухвалення цього закону не змогли прискорити перехід з командно-адміністративної політики на ринкові відносини. Справжня економічна революція в Україні стала можливою тільки за десятирічної президентської каденції Л. Д. Кучми [9, с. 102].

Багато в чому був потрібен і крок щодо реабілітації жертв політичних репресій. Так, багатьох діячів компартії було реабілітовано в 1950–1980-х рр. і в першу чергу в Україні. Однак, в Україні залишалися ще сотні тисяч учасників націоналістичного підпілля, учасники визвольних змагань 1917–1921 рр. та дисидентського руху, які в радянський час були максимально понижені в правах. Тому процес, який було регламентовано через ухвалений 17 квітня 1991 р. ВР УРСР 1 ст. Закону УРСР «Про реабілітацію жертв політичних репресій» у зв'язку з відсутністю доказів та підстав, на основі яких репресовану особу можна було б притягнути до відповідальності.

Реабілітація репресованих жителів Україна носила не скільки юридичний, а радше моральний характер. Звичайно, що більшості з тих, кого було реабілітовано ще до розпаду СРСР чи після, не було в живих. Тим не менше, такі речі сприяли як відновленню історичної справедливості, так і пошуку істини в минулому. У 2018 р. згаданий закон зазнав цілий комплекс правок і отримав низку змін. Законодавцями було проведено ребрединг та додано певні уточнення щодо тоталітарного характеру режиму, який мав місце в Україні з 1917–1991 рр. Востаннє закон зазнавав змін у вересні 2020 р. [5].

Характерно, що сам термін декомунізація з'явився в першій половині 1990-х рр. Це не був термін український, а європейський. Справа в тім, що в документі № 7658 від 3 червня 1996 р. від комітету із правових питань і прав людини ПАРЄ, термін «декомунізація» визначався як процес щодо подолання наявної спадщини колишніх комуністичних тоталітарних систем. У 1996 р. європейські урядовці розуміли, що процес не міг займати один день, а розтягнеться на цілі десятиліття [15, с. 48].

Власне проблема періодизації декомунізації на Гуцульщині несе у собі три періоди. Перший – це 1991–2013 рр. Водночас врахуємо, що основні заходи з декомунізації на Прикарпатті в цілому відбулись в період з 1991 по 1999 рр. Тоді було знесено 227 монументів радянським військовим та партійним діячам. Зокрема на Гуцульщині ці процеси тривали в наступній хронології – 17 серпня 1990 р. було знесено монумент В. Леніну в м. Коломиї, 28 серпня – в Надвірній, 27 жовтня – у м. Косові, весною 1991 р. – у смт. Верховина. У селах краю ці заходи відбулися в 1991–1992 рр. [11].

Наступний етап декомунізації має місце для Гуцульщини в 2014 р. У даному випадку зауважимо, що Ленінопад пройшов фактично повз Івано-Франківську область – виключенням із правил була маленька скульптура юного Ульянова в Надвірній. Однак, якщо ми говоримо про центральні, східні, південні та північні області, то в цім випадку досвід декомунізації 1990-х та 2009–2013 рр. став при нагоді декомунізаторам в 2014–2021 рр.

Також, він має актуальність і для 2022–2024 рр. Про це, зокрема, і говорять цифри. Так з 8 грудня 2013 р. по першу декаду 2021 р. було демонтовано владою або знесено активістами як мінімум 504 скульптури і погруддя на честь В. Леніна. У найгарячішу фазу цих подій, 436 пам'ятників Володимиру Леніну як залишків

колоніального радянського режиму було прибрано із центральних площ, парків та інших місць починаючи з грудня 2013 р. по вересень 2014 р. [3, с. 107].

Загалом, другий процес декомунізації, який тривав в Україні між 2014 та 2021 рр. залишився для Гуцульщини майже непомітним. Водночас з початку повномасштабного вторгнення росії в Україну 24 лютого 2022 р., цей підхід до проблеми в краї докорінно змінюється. Зокрема зауважимо, що в 2022 р. основна частина демонтажу в рамках декомунізації в нашій області була проведена в гірських громадах. Лідерами по декомунізації можна вважати Верховинську та Делятинську ТГ. Особливо важкою проблема залишається довкола монумента ковпаківцям в Яремчі. Незважаючи на заклики до його демонтажу, місцева влада вирішила зрушувати питання щодо подальшої долі комплексу лише після закінчення війни [7, с. 999].

Якщо ж в Яремчі проблема з монументу загиблим радянським партизанам не є вирішеною і станом на 2024 р. в питанні демонтажу, то на теренах Верховинської ОТГ це питання в корені стоїть по іншому. Як і зазначалось вище, вона є в лідерах по декомунізації громадського простору в області. Зокрема, під демонтаж згідно чинного законодавства потрапили:

— пам'ятний знак «Братська могила радянських воїнів» — селище Верховина, вулиця Івана Франка;

— пам'ятний знак «Братська могила радянських воїнів» — селище Верховина, вулиця Жаб'євська;

— пам'ятник воїнам-землякам, полеглим на фронтах Другої світової війни та у боротьбі за встановлення радянської влади на Прикарпатті — село Верхній Ясенів;

— пам'ятний знак «Братська могила жертв фашизму» — село Ільці;

— пам'ятник загиблим героям-односельчанам у Великій вітчизняній війні — село Красник [13].

У рамках цих же заходів в смт. Верховина в 2022 р. було перейменовано дві вулиці – вул. Ю. Гагаріна (на честь радянського космонавта) отримала назву Української перемоги, а вул. на честь комсорга радянської армії Василя Миколайовича Симоненка була перейменована на честь поета-шістдесятника Василя Симоненка.

Акцентуючи увагу на останньому зауважимо, що відносно нескладна зміна назви вулиці на діяча-однофамільця не є в новинку для нашого регіону в цілому. До прикладу, у лютому 2020 р. дві вулиці в Івано-Франківську фактично не змінили назв. Замість радянського партійного діяча, члена КПЗУ Максимовича (Карла Саврича), вулицю було передано у власність нового патрона – Михайла Максимовича, який був відомим вченим та просвітителем в Україні в ХІХ ст. Вулиця на честь комуністичного діяча Крайківського так і залишила свою назву, але її новим патроном став старшина УГА і художник Юліан Крайківський. І таких прикладів можна навести безліч [7, с. 999].

Щодо вищезгаданої ситуації в Делятинській ТГ на Надвірнянщині, то і тут були вжиті відповідні заходи щодо очищення громадського простору від комуністичних маркерів. Зокрема, були демонтовані погруддя російському поету та відвертому імперцю О. Пушкіну на території Делятинського ліцею № 3, погруддя на честь комісара радянських партизан-ковпаківців С. Руднева в с. Заріччя цієї ж ОТГ та пам'ятну дошку на честь радянських бійців в смт. Делятин. Щодо перейменування вулиць, то в цьому випадку було вирішено присвоїти в с. Заріччя вул. Руднева назву вул. С. Бандери, в с. Білі Ослави вул. Перемоги – вул. Української перемоги, а вул. на честь свята 8 березня – вул. Героїв України [2].

Після того як весною–влітку 2022 р. декомунізація та деколонізація вулиць в обласному центрі та містах Івано-Франківщини набрала крупних масштабів, осінню того ж року питання було ще більше актуалізоване на Гуцульщині на рівні рішень місцевих органів влади.

Зокрема, у м. Надвірна на цю тему влітку 2022 р. було проведене громадське опитування з варіантами подальшого перейменування вулиць в м. Надвірна та с. Парище, с. Молодьків цієї ж ОТГ. Конкретні рішення було ухвалено міськрадою 3 листопада 2022 р. У межах перейменувань були змінені назви таких вулиць Надвірної як: вул. Ломоносова – вул. Української армії; вул. Руднева – вул. Небесної Сотні; вул. Рамішвілі – вул. Європейська; вул. Сірика – вул. захисників Маріуполя; вул. Комарова – вул. Добровольців; вул. Чайковського – вул. Братів Срібних. Відповідно таких же чином було зроблено і у с. Парище, де вул. на честь 1 травня змінила назву на вул. Європейську, а в с. Молодьків вул. на честь Ю. Гагаріна стала

називатись вул. Свободи. Водночас слід зауважити, що вул. Воз'єднання в Надвірній не змінила своєї назви. На думку активістів з ГО Деколонізація. Україна дане рішення влади у Надвірній є неправильним, адже назва присвячена захопленню Західної України військами Червоної армії 1939 р. та відтворює у своїй назві відповідний лозунг радянської пропаганди [14].

Якщо ми говоримо про 2023 р. для декомунізації на Гуцульщині, то він радше характерний до схожих у Верховинській ОТГ процесів щодо очищення громадського простору пам'ятників на честь радянських «визволителів». Зокрема, доволі показовою була подія щодо демонтажу такого монументу в м. Надвірна 28 квітня 2023 р. Справа в тім, що цей монумент було встановлено на місці поховання 82 жертв комуністичного режиму, які були страчені незадовго до панічного відступу Червоної армії з території Прикарпаття в червні 1941 р. Демонтаж відбувся без ексцесів, адже його виконувала вповноважене для цього КП «Пам'ять» під керівництвом В. Тимківа [10].

Той факт, що комуністи намагались стерти сліди своїх злочинів пам'ятниками є цілком характерним і для сучасного рашистського режиму. Мало того, що вони роблять відбудову на окупованих територіях України, так ще й встановлюють примусову радянізацію в низці сфер суспільного життя, в тому числі відновлюють декомунізовані нами монументи [8, с. 61].

Звісно, що окрім деколонізації в громадському просторі та в назвах вулиць, Гуцульщина ледь не потрапила в ганебні рішення з боку центральної влади. Зокрема, 27 червня 2023 р. Національна комісія зі стандартів державної мови, яка діє при кабміні в межах Міносвіти у своєму рішенні рекомендувала місцевим органам влади обґрунтувати доцільність збереження назви шести сіл в Івано-Франківській області – Сапогів, Красноїлля, Красник, Красне, Красноставці, Красна.

У цьому контексті зауважимо, що вказані села Красноїлля, Красник (Верховинщина), Красна (Надвірнянщина) розташовані саме в межах етнічної Гуцульщини і мають доволі давнє походження як назви, так і власне самого населеного пункту. Також дана комісія пропонувала змінити назву села Мирне (колишня назва н.п. – Заріччя), яке розташоване у межах Надвірнянської громади. З позиції комісії, така назва не відповідала лексичним нормам української мови

і мала прив'язку до колоніальної політики росії. З врахування того як відбулись збурення громадськості в соцмережах та обурення такими абсурдними рекомендаційними рішеннями з боку центральних органів влади владою на місцях, урядовці із згаданої комісії 30 червня (тобто через три дні), відмінили усі свої рекомендації для Прикарпаття в цілому і тому жоден н.п. не буде перейменованим [12].

Обурення з боку громадськості навіть в час війни в чергове показало, що декомунізація та деколонізація можуть мати дві сторони медалі. З одного боку, це і є процес щодо очищення від ворожих наративів, а з іншого боку – не знання лексичних, діалектичних та інших особливостей мови регіону (в нашому випадку Гуцульщини) з боку колишніх російськомовних чиновників може викликати не лише спротив, а й питання про доцільність існування комісії, яка і сама діє за радянськими нормами. Тому і не дивно, що прийняття цим органом влади оперативного рішення щодо відміни власної рекомендації в термін менше як три дні свідчить про бажання зберігати за цієї інституцією можливість вести діалог з суспільством та владою на місцях, а також виправляти власні помилки при здійсненні власних дій.

Загалом, якщо ми говоримо про здобутки в деколонізації та декомунізації на Гуцульщині в 2023 р., то зауважимо, що переважно вона стосується як проблем з перейменуванням вулиць, так і дискусій довкола демонтажу чи частково демонтажу монументів на честь загиблих односельчан в Другій світовій війні. В окремих випадках пропонується зняти радянські символи на кшталт російських надписів, знаків серпа і молота чи до прикладу перенести такі монументи на сільські цвинтарі. Проблема стоїть не лише в тому, щоб прибрати громадський простір, а й вирішити належним чином подальші заходи з вшанування загиблих в Другій світовій війні.

Правда частковий демонтаж елементів радянської пропаганди не всюди має місце і на думку локальних активістів потребує більш радикальних рішень. Так до прикладу у Яблунівській громаді Косівського району з 3 листопада 2023 р. діє акція «Демаскуй», яка уже має місце в центральних та східних регіонах України. Її основна мета – загортати у плівку монументи радянської доби до подальшого демонтажу в рамках декомунізації. Головними ініціаторами та виконавцями акції є представники національно-визвольного руху

«Правий сектор Прикарпаття» в особі активіста на псевдо Друг Хук [16].

Дана ініціатива в селах громади не є новою, адже 17 лютого 2022 р. сесія Яблунівської громади Косівського району Івано-Франківської області ухвалила рішення щодо демонтаж 4 монументів у селах Стопчатів, Середній Березів, Текуча та Уторопи. Попри спроби місцевих жителів самотужки знести монументи ще в 2022 р., більш конкретні речі щодо порушеної проблеми були зроблені уже восени 2023 р. Так 9 листопада 2023 р. пам'ятник радянським солдатам у с. Середній Березів було демонтовано саме силами національно-визвольного руху «Правий сектор Прикарпаття». 14 листопада 2023 р. такі ж дії були зроблені щодо аналогічного монументу в с. Текуча (до 2019 р. носило назву Текуче), а 23 листопада був демонтований такий же монумент в с. Уторопи. Станом на січень 2024 р. в цій ОТГ залишались до демонтажу монументи в с. Баня-Березів та в с. Стопчатів [1].

Отже, ми можемо підсумувати, що декомунізаційні процеси для Гуцульщини є одними із засобів очищення громадського простору від колоніальних наративів, які нав'язувала росія в 1944–1991 рр. в особі політики пам'яті СРСР. Періодизація цих процесів має три етапи. Перший етап мав місце в 1990–2013 рр., при тому, що край в межах трьох районів пройшов ці процеси протягом 1990–1999 рр. Другий етап в 2014–2021 рр. пройшов майже непомітно і як виняток – демонтаж ледь помітного монументу на честь юного Ульянова. Звісно, що за кілька тижнів чи днів до початку повномасштабного вторгнення в лютому 2022 р. місцеві органи влади приймали рішення щодо демонтажу комуністичних монументів на честь загиблих бійців рад. армії в Другій світовій війні та інших маркерів радянського режиму в краї. Попри те, що основна увага в країні була присвячена проблемам допомозі армії та цивільним, які постраждали в наслідок бойових дій, декомунізація в краї не стояла на місці.

Таким чином, третій етап декомунізації на Гуцульщині розпочався в лютому 2022 р. і відповідно часових рамках він триває і зараз — в 2024 р. Якщо в 2022 р. лідерами по декомунізації були Верховинська та Делятинська ОТГ, то в 2023 р. дану естафету в лідерстві перейняла Надвірнянська та Яблунівська ОТГ в Надвірнянському та Косівському районах зокрема. Однак зауважимо, що не всюди декомунізація в рамках деколонізації зустрічала

схвалення з боку місцевого населення і місцевих органів влади. Так рекомендаційні рішення з боку Нацкомісії зі стандартів державної мови щодо зміни назв для 4 сіл на Гуцульщині збурили як соцмережі, так і місцевих жителів. Те, що нацкомісія скасувала свою рекомендацію менше як за три дні засвідчило – навіть в час війни, населення прагне поваги до власної історії та культури і відповідно правильного розуміння власної ідентичності.

Станом на 2024 р. залишається актуальним демонтаж пам'ятників радянським солдатам, які загинули в роки Другої світової війни. Мова йде не про знищення місць пам'ять про загиблих односельців, а про усунення з таких локацій будь-якої радянської пропаганди, яка є несумісною у наш час.

Джерела та література:

1. Басалига М. Декомунізація на Івано-Франківщині: у селі Середній Березів демонтували пам'ятник радянським солдатам. *Суспільне*, 2023. URL: <https://suspilne.media/613297-dekomunizacia-na-ivano-frankivsini-u-seli-serednij-bereziv-demontuvali-pamatnik-radanskim-soldatam/>

2. Бережанський І. На Прикарпатті демонтували погруддя Руднева і Пушкіна. *ТСН*, 2022. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/na-prikarpatti-demontuvali-pogruddya-rudnyeva-i-pushkina-2056462.html>

3. Вятрович В. Декомунізація: важливий процес, не лише результат *Місто: історія, культура, суспільство* (Е-Журнал урбаністичних студій). 2017. № 1. С. 101–112.

4. Грабовський С. Народний Рух України під оглядом антиколоніального дискурсу. *Радіо Свобода*, 2009. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1816597.html>

5. Закон України Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років. (Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, № 22, ст.262). Чинна редакція від 11.09.2020, підстава - 113-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-12#Text>

6. Закон України Про свободу совісті та релігійні організації (Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, № 25, ст.283). Чинна редакція – 15.03. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text>

7. Івасюта Ю. Найоригінальніші акції щодо декомунізації в Івано-Франківській області в 2020-2022 рр. *The 11th International scientific and practical conference “Modern research in world science” (January 29-31, 2023) SPC “Sci-conf.com.ua”*, Lviv, Ukraine. 2023. С. 998-1001.

8. Івасюта Ю. Радянська окупованих територій України в 2022 – 2023 рр. *Гуманітарний дискурс суспільних проблем: минуле, сучасне, майбутнє* (20 квітня, 2023), Черкаси, Україна. 2023. С. 60 – 62.

9. Кампо В.М. Чи потрібна була конституційна демократія для становлення соціально зорієнтованої ринкової економіки в Україні у 1994—

2004 роках? (критичні роздуми з приводу однієї статті). *Економіка та право*. 2018. № 3 (51). С. 101—117.

10. Лаврук Ю. На Франківщині демонтували пам'ятник, що героїзував радянську армію (Фото). *#ШоТам*, 2023. URL: <https://shotam.info/na-frankivshchyni-demontuvaly-pam-iatnyk-shcho-heroizuvav-radiansku-armiiu-foto/>

11. Марафон «Наша незалежність»: Верховинщина. Офіційний вебсайт Івано-Франківської обласної державної адміністрації: Верховинська РДА, 2021. URL: <https://www.if.gov.ua/news/marafon-nasha-nezalezhnist-verhovinshchina>

12. Полівчак Р. На Франківщині не перейменовуватимуть жоден населений пункт. Нацкомісія скасувала попереднє рішення. *Суспільне*, 2023. URL: <https://suspilne.media/519485-v-ivano-frankivskij-oblasti-ne-perejmenovuvatimut-zoden-naselenij-punkt-nackomisija-skasovala-poperedne-risenna/>

13. Полівчак Р. У Верховинській громаді на Франківщині демонтували всі пам'ятники радянської епохи. *Суспільне*, 2022. URL: <https://suspilne.media/253221-u-verhovinskij-gromadi-na-frankivsini-demontuvali-vsi-pamatniki-radanskoi-epohi/>

14. Рішення Надвірнянської міської ради від 03 листопада 2022 року № 1137-15/2022. Надвірнянська міська рада: офіційний портал, 2022. URL: <https://nb.nadrada.gov.ua/rishennya-nadvirnyanskoyi-miskoyi-rady-vid-03-lystopada-2022-roku-№-1137-15-2022/>

15. Рябенко С., Когут А. Європейські законодавчі практики декомунізації: висновки для України. Аналітичний звіт. Центр досліджень визвольного руху. Львів: «Часопис», 2017. 52 с.

16. Яців Д. Не стало радянського солдата. У Текучій на Франківщині демонтували пам'ятник радянської доби. *Суспільне*, 2023. URL: <https://suspilne.media/617459-ne-stalo-radanskogo-soldata-u-tekucij-na-frankivsini-demontuvali-pamatnik-radanskoi-dobi/>

ФОЛЬКЛОРНО-ЕТНОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ГУЦУЛЬЩИНИ В ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

У статті систематизовано матеріал про фольклорно-етнографічні розвідки, присвячені Гуцульщині та гуцулам ХІХ – початку ХХ ст. від українських та іноземних діячів, місцевих жителів того часу. Авторка локалізувала край і визначила етногенез корінних гуцулів, проаналізувала значення фольклорно-етнографічних досліджень в українському національному відродженні.

Ключові слова: гуцули, Гуцульщина, фольклор, етнографія, матеріальна й духовна культура.

Актуальність теми. Період ХІХ – початку ХХ століття увійшов у історію України як доба національного відродження, суть якого полягала в усвідомленні самотності, зростанні уваги до розвитку народорозмовної мови, досліджень з історії, мовознавства, фольклористики й етнографії. Невід’ємною складовою національного відродження стала значна кількість фольклорно-етнографічних досліджень, у т. ч. про Гуцульщину як багатий в етнокультурному аспекті регіон, що славиться особливостями діалекту національної мови, волелюбним характером своїх місцевих жителів – гуцулів, традиційним одягом, віруваннями тощо. Це спонукало зацікавлення цим краєм з боку тодішньої української інтелігенції, зарубіжних дослідників, місцевих гуцулів.

Історіографія досліджуваної теми. Фольклорно-етнографічні розвідки Гуцульщини та її жителів у ХІХ – на початку ХХ ст. розглядалися в працях окремих фольклористів та етнографів. Варто зауважити, що зацікавленість народно-пісенною творчістю першими проявили діячі «Руської трійці» Іван Вагилевич та Яків Головацький. Автором першої розвідки про цей край був В. Шухевич [10; 11; 12; 13], написавши п’ятитомову монографію «Гуцульщина» (1899–1908 рр.). Безпосереднім дослідженням фольклору та етнографії краю займався В. Гнатюк [5; 6], що зробив історіографічний опис досліджуваної проблеми.

У радянський період цю проблематику вивчали такі дослідники, як З. Болтарович [16] – про праці польських етнографів у ХІХ ст., В. Грабовецький [21] – про описи таких українських й польських народознавців, як І. Вагилевича, Я. Головацького, С. Витвицького,

А. Бельовського, О. Кольберга, Ю. Федьковича, І. Франка, П. Ступницького, Р. Кирчів [31] – про етнографічні мандрівки членів «Руської трійці» І. Вагилевича та Я. Головацького, в тому числі гуцульським краєм та ін.

Після проголошення української державності в 1991 р. кількість досліджень з гуцульщинознавства зростає. Так, П. Арсенич [41] у довіднику зробив загальний перелік праць дослідників Гуцульщини на фольклорно-етнографічній ниві. П. Костючок [35] у своїй статті лаконічно висвітлив народознавчу діяльність українських та іноземних етнографів. Натомість І. Дмитрук у своїх наукових працях [25; 26; 27; 44] дала широкий аналіз історіографії цієї досліджуваної теми, описи етнографів про господарську діяльність, сімейну обрядовість та матеріальну культуру гуцулів у працях поляків кінця XIX – початку XX ст. Т. Бикова [43] у своїй дисертації охарактеризувала художні твори про Гуцульщину від відомих місцевих її мешканців – Ю. Федьковича, М. Черемшини, П. Шекерика-Дониківа. Однак обрана тема потребує детальнішого і глибшого вивчення.

Виклад основного матеріалу. Гуцульщина – це етнографічно-культурний регіон України, що знаходиться в межах південної частини Косівського та Надвірнянського районів, усього Верховинського району Івано-Франківської області, Вижницького району Чернівецької області, Рахівського району Закарпатської області, а також південної частини Буковини та Мармароцини у складі сучасної Румунії.

До питання визначення меж цього регіону підходили багато дослідників, бо точної її локалізації немає. Навколо цього питання точилися різні наукові дискусії. Однак, найточніше подав територіальність Гуцульщини сучасний дослідник В. Клапчук: «вододіл Шопурка до г. Темпа, вододіл Мала Шопурка до г. Унгаряска, вододіл Турбат до г. Братківська, вододіл Бистриці Надвірнянської та Солотвинської – Битків – Пнів – Надвірна – Красна – Середній Майдан – Саджавка – Печеніжин – Стопчатів – Уторопи – Пістинь – Косів – Кути – Вижниця – Берегомет – Лопушна – вододіл Серету до Долішнього Шепоту, вододіл Серету та Фалкеу» [32, с. 4] – з огляду на антропологію, географію, архівні дані, матеріальну культуру та галузі промисловості, окреслюючи межі саме української Гуцульщини, а не всієї загалом. Як зауважує етнологія І. Дмитрук,

вона займає також певні місцевості Румунських Карпат – басейн річок Вішеул, Молдови та Сучави [44, с. 15].

Стосовно питання етногенезу гуцулів, вона має різні відповіді від кола гуцульщинознавців не тільки XIX – початку XX століття, а й сучасних. У науковій думці були популярними такі концепції походження гуцулів: польська, азіатська, волоська, слов'янська, та ін. [44, с. 15]. Але більшість дослідників, зокрема Я. Головацький [44, с. 15], Р. Кайндль [8, с. 9], Ф. Вовк [4, с. 8–38], Б. Кобилянський [28, с. 65], Г. Соломченко, М. Домашевський [28, с. 26], І. Новосівський [28, с. 67] та ін., дотримувалися «автохтоного» походження гуцулів, тобто українського, опираючись на антропологічних, діалектологічних, ономастичних, топонімічних, мистецьких, звичаєвих, релігійних спільностях з українцями, прагненні гуцулів до єдності з українським народом.

Піонерами в справі фольклоро-етнографічних досліджень стали члени «Руської трійці» І. Вагилевич та Я. Головацький, які розпочали свої етнографічні мандрівки на основі своїх власних фольклорно-етнографічних описів з 30-х років XIX століття під впливом ідей українського національного відродження, що мало на меті описове дослідження народознавства. У ході цих етнографічних мандрівок І. Валигевич та Я. Головацький визначили за мету продемонструвати єдність цілого українського народу. Шляхи цих подорожей в них були різними: І. Вагилевич переважно побував на теренах Яремчанщини, а Я. Головацький – на Закарпатті. Саме Я. Головацького прийнято вважати найпершим дослідником Закарпатської Гуцульщини [35, с. 139].

У своїй праці «Гуцули, мешканці Східного Прикарпаття» (1837 р.) Іван Вагилевич писав про інтер'єр та екстер'єр гуцульського житла, гуцульський стрій, вишиванку, різьблення, їжу, їхній сімейний побут. Особливий внесок він зробив у видання окремого гуцульського словника [24, с. 107–108] та дослідження гуцульської демонології [31, с. 139]. Він також підмітив спільність обряду гуцулів із давніми язичниками, на їхні морально-етичні чесноти та на їхню любов до пісень й танців [24, с. 107-108].

Яків Головацький із захватом писав про вміння гуцулів пізнавати свій природній світ. Особисто спостерігаючи за поведінкою ватага на полонині під час там свого тимчасового перебування, у своїх листах наголошував на патріархальне життя цієї етногрупи [7,

с. 55]. Також він з власного досвіду у своїх листах Головацький відзначив їхні позитивні риси характеру, як ввічливість, гостинність, людяність, простоту, повагу до старших, волелюбність, попри їхнє неосвічене та бідне життя. Прочитуємо: «Хоча він бідний, і часом немає найнеобхіднішого, живе скромно, у патріархальному устрою, але живе вільно, граючи собі на сопілці, з чередами корів і отримали овець. Він має більше гордості, ніж ті, що живуть у домах на великих рівнинах; привітніший, гостинніший і щасливіший – тому, що вільний» [7, с. 57].

Важливу роль у пізнанні фольклору й етнографії Гуцульщини відіграла діяльність громадського діяча Івана Франко. Вперше він завітав до Гуцульщини в 1880 р. в с. Нижній Березів на Косівщині, але його загальне знайомство з Гуцульщиною, на наш погляд, розпочалося вже від написання своїх творів «Керманич», «В'їзд гуцула», «Петрії й Довбушівки» про побут гуцулів [38, с. 49–51]. Там же написав оповідання «На вершку» і був присутнім на весіллі в брата громадського діяча К. Геника. Це дало йому уявлення про звичаєвість та обрядовість гуцулів [14, с. 43–47]. У 1881 році І. Франко вперше організував етнографічну виставку в м. Коломиї, де були висвітлені в тому ж числі гуцульські килими, вишивки, вироби гончарського та дерев'яного типу [36, с. 100]. Відпочиваючи в с. Довгопілля в місцевого пароха І. Попеля в 1898 році, від оповіді селян вів етнографічні нотатки про їхнє побутово-звичаєве життя. Пізніше в 1901 році в с. Буркуті, що на Верховинщині, великий діяч написав поезію «Буркутські станси» [14, с. 43–47].

Від 1900 р. до початку Першої світової війни Іван Франко фактично щороку на літо приїжджав зі своєю сім'єю до «українських Атен» – с. Криворівня Верховинського району, одного разу відвідував там місцеву церкву [19, с. 396], тим самим ознайомившись із церковною обрядовістю. І звісно ж, не залишив Криворівню поза увагою й у своїй літературній творчості, написавши про неї свою поему «Терен у нозі», присвяченій його помічниці по збиранню фольклорного матеріалу про гуцулів З. Бурачинській [14, с. 46].

Зазвичай, видатний діяч описував гострі соціал-феодальні відносини між гуцулами-опришками та євреями у своїх художніх творах «Кам'яна душа» (1895 р.), «Лук'ян Кобилиця. Епізод з історії Гуцульщини в першій половині ХІХ ст.» (1902 р.), «Гуцульський король» (виданий друком аж в 1948 р.), «Як Юра Шикманюк брів

свій Черемош» (1906 р.) [14, с. 43–47; 41, с. 235], але невід’ємною складовою діяльності І. Франка є його збірник «Галицько-руські народні приповідки» (1910 р.), в якому заклав прислів’я й приказки з різних частин Гуцульської місцевості. Також занотовував від гуцулів заклинання, ворожбицтво, прокльони, замовляння від життєвих бід, укусів тварин, а ще робив рецензії на праці фольклорно-етнографічного характеру антрополога Ф. Вовка, етнографів В. Гнатюка та на трьотомову монографію В. Шухевича «Гуцульщина», що була надрукована в 1898, 1901 роках [38, с. 49–53; 41, с. 235].

Значне місце у фольклорно-етнографічних дослідженнях займають місцеві гуцули того часу здебільшого в художніх текстах. Варто акцентувати увагу на пароха с. Брустури – уродженця с. Уторопи Косівського району Петра Ступницького, який вперше вжив поняття «гуцул» у своїй хроніці «Пам’ятник, списаний ієреєм Петром Ступницьким, парохом у Брусторах» під 1816 роком для відокремлення гуцулів як окремої української етногрупи. У тій самій хроніці під 1824 році навів випадок, коли під час стихійного лиха гуцули використовували свої стародавні повір’я. Його ще в історіографії називають «хроністом Гуцульщини» [21, с. 21; 28, с. 435; 41, с. 219].

Відомий письменник із Гуцульської Буковини Юрій Федькович теж не був байдужим до своєї «малої» Батьківщини. За допомогою свого оповідання «Люба-згуба» (1863 р.) зображував особливість одягу, інтер’єр в гуцульській хаті. У своїх перших збірках віршів «На день добрий» (1871 р.), «Дикі думи» (1876 р.) Ю. Федькович переважно описував духовну культуру гуцулів: демонологію, чаклунство, християнські свята, а ще народну медицину [17, с. 98–100; 33, с. 19–22]. Ще у своєму першому томі «Писання Осипа Юрія Федьковича» (1902 р.) він аналізував календарно-різдвяну обрядовість, зокрема обряди «Святвечора», «водіння Кози» на Старий Новий рік, що були досить поширеними на Буковинській Гуцульщині [33, с. 20].

До популяризації фольклору своєї рідної Гуцульщини долучився один із членів першої політичної партії (РУПР), родом із Косівщини Михайло Павлик, який у своєму збірнику «Народні пісні в записах Михайла Павлика» (видана аж в 1974 р.) опублікував приблизно 60 гуцульських пісень [41, с. 174; 43, с. 44, 330].

Майже всю свою творчість крізь призму історії й етнографії присвятив своєму рідному гуцульському селу Кобаки Косівського району письменник Марко Черемшина (справжнє прізвище Іван Семанюк). Хоч він зображав гуцульське народознавство через художню літературу, проте зображення їхнього життя в такий спосіб варте на увагу. У першій збірці-новелі «Карби. Новели з гуцульського життя» (1901 р.) проілюстрував увірування, ритуали бідність гуцулів за часів перебування західноукраїнських земель під Австро-Угорщиною. У другій – «Село вигибає» (видана в 1925 р.) – переважно поховальну обрядовість гуцулів в часи Першої світової війни. У третій – «Верховина» (видана в 1929 р.) – побутове життя землелюбивих гуцулів в окупаційному польському режимі в міжвоєнний період [43, с. 49, 119; 45, с. 21, 65, 94–95].

Хочеться відзначити важливу постать із Верховинщини – вїйта с. Голови та депутата автрійського парламенту Петра Шекерика-Дониківа. Він також допомагав емігранту з Надніпрянщини Гнату Хоткевичу у діяльності в с. Красноїллі Гуцульського театру в 1910 р., де більшість неосвічених гуцулів мали змогу гастролювати свої сцени не тільки по всій Галичині, але й в самій Москві. Збирав гуцульські матеріали М. Коцюбинському для написання відомого твору «Тіні забутих предків» (1911 р.), І. Франку, Ф. Вовку, В. Гнатюку, в тому ж числі В. Шухевичу для написання першої окремої монографії «Гуцульщина» [37, с. 30; 41, с. 243]. У праці «Рік увірування гуцулів» (надрукованій близько в 1910–1930 рр.), передав календарну, традиційну, звичаєву, ритуальну обрядовість, згадав історії про опришок [9]. Написав оповідання за мотивами гуцульської легенди про татар «На дні озера» (1913 р.), відому автобіографічну повість «Дідо Иванчік» в 1939 р. [9, с. 243].

Верховинський католицький священник, «перший енциклопедист Гуцульщини» Софрон Витвицький теж приніс великий вклад у фольклоро-етнографічні дослідження Гуцульщини, найбільше своєю монографією «Історичний нарис про гуцулів» (1863 р.) в десяти розділах, в якій давав широкий аналіз їхній оселі, полонинського життя, релігійності, особистісному характеру в гуцулів, антропології, одягу, звичаєвості, обрядовості, забобони, зброї, акцентуючи на сокиру й топірець [3]. Прочитуємо від його слів про гостинність гуцулів: «До позитивних рис нинішніх гуцулів належать їхні гостинність. гонор, гордість за свій народ. Правда,

гордість то уже традиційне. І переходить вона, скоріше, у пихатість. А що гостинні гуцули. то це визнав кожен, хто звідав їхні околиці» [3, с. 40].

Вагомий внесок серед кола етнографів, які досліджували Гуцульський край, зробив етнограф, член Наукового товариства ім. Шевченка Володимир Шухевич своєю першою окремою монографією «Гуцульщина» в п'ятьох томах (1899–1908 рр.). До творення своєї праці долучав своїх помічників – кореспондентів з різних частин Гуцульщини [30, с. 213; 40, с. 147].

У 1889 році вийшов його перший том у видавництві НТШ, в якому було подано по підпунктах здебільшого загально-статистичні відомості про цей край: природо-географічність, етимологію “гуцул”, особливості гуцульського діалекту, географічні межі розташування Гуцульщини і її населені пункти, статистичні дані про населення, гуцульські села, храми. Але окрім того, цей етнограф описував про елементи домашнього вжитку, гуцульські одяг та страви [10; 40, с. 147–150; 42, с. 8].

У другому томі (1901 р.) Шухевич писав у двох розділах про види господарства гуцулів біля своєї землі та домашніх занять. Він перший з етнографів написав про різьбярство, назвав його головні центри та відомих різьбярів того часу: Шкрібляка, Марка Мегеденюка, Дмитра Дутчека [10; с. 102; 40, с. 147–150; 42, с. 8]. Візначив про любов в гуцулів до своєї праці: «Ідучи за старими звичаями і місцевими традиціями, заспокоюють Гуцули працею своїх рук усе, чого потребують для себе; тому і займають ся найбільше газдівством...» [10, с. 173].

Його третій том, написаний в 1902 році, містить інформацію про фольклор, традиції й звичаї гуцулів на передодні, після народження дитини і її хрестини, подарунки хресних батьків, послідовність гуцульського весілля, музичні гуцульські інструменти, танці, процесію похорону та гуцульські пісні разом з їхніми нотами, що допоміг йому в цьому основоположник етнографічної музики Філарет Колесса [11; 18, с. 139; 42, с. 8].

Четвертий том (1904 р.) присвячений обрядам календарно-церковного характеру, особливо гуцульським різдвяним традиціям. Ще Шухевич записував на фонограф виконання колядок та фотографував обряди різдвяних свят на одному із своїх відвідин в Косівських селах [12; 30, с. 219; 40, с. 148; 42, с. 8–9].

А предметом дослідження п'ятого тому була усна народна творчість Гуцульщини, присвячена на християнську тематику, опришкам, язичницьким богам, мольфарам, чередінництву, народній медицині, одинадцятьом причинах смерті серед гуцулів, віруванням про рослини і тварин. У кінці цього тому було вміщено близько сімдесять п'ять приказок й «Словарець» гуцульських діалектних слів, писаними під час написання всіх частин монографії [13; 30, с. 217, 230, 233, 239; 40, с. 148; 42, с. 9].

Найбільше місце у вивченні гуцульського фольклору й етнографії серед іноземців займають поляки. Інтерес поляків до Гуцульщини викликався такими чинниками: розвиток польської етнографії під впливом національно-визвольної боротьби в 1863–1864 рр., створення етнографічного журналу «Lud» у Львові Народознавчим товариством в 1894 р., їхнє геополітичне бачення щодо українських земель, як «своїх історично-польських», здебільшого карпатське розташування Гуцульщини і її туристичність [16, с. 108; 27, с. 525; 39, с. 12].

Найперший серед поляків написав вже вище згадувану працю «Про гуцулів» Карл Мілевський в 1825 р. Лиш відзначимо, що, за певними даними, він вперше вжив слово «гуцул» і його походження, в короткому вигляді подав інформацію про гуцульську оселю, одяг, вівчарство, звичаєвість на гуцульському весіллі (до речі, саме він вперше навів звичай на весіллі, як обтинання коси молоді за допомогою топірця), та етногенез гуцулів з думкою про їхнє українське походження [16, с. 31; 27, с. 536; 39, с. 12].

Долучився до збору інформації етнограф Казімеж Вуйціцький. На основі свого перебування в м. Коломиї в 1830-х рр. вийшла його розвідка «Гуцули» (1840 р.) про народні перекази про Довбуша, одяг опришків, гуцульську демонологію, коломийки, їхні види заняття, звернув увагу на особливу любов до своєї землі [16, с. 46–47].

Польський драматург Юзеф Коженювський у передмові «Про гуцулів» (1841 р.) до своєї п'єси «Карпатські верховинці» під час своєї подорожі в селах Верховинщини й Косівщини писав про їхнє господарство, житло, гуцульську страву мамалигу (тобто українською «кулеша»), згадав про діалект, як частину української мови, етногенез гуцулів, що мають українське походження і їхню етноідентифікацію «гуцул». Важливе значення має його найперша драма «Карпатські верховинці» про справжні причини опришківського

руху, любов гуцулів до свободи, їхні звичаї [16, с. 54; 35, с. 139; 39, с. 528].

Подорожував Гуцулульщиною Віцент Поль в 1840-х роках для написання своєї праці «Географія Польщі». У своїй першій статті в журналі «Бібліотека Осолінських» 1847 р. коротко описав про звичаї в гуцулів. Він є також автором праці «Погляди на північні схили Карпат» (1851 р.), «Образи з життя природи» (1869 р.), в якій гуцулів охарактеризовував в негативному й суб'єктивному значенні. «Кілька штрихів до опису гуцулів на Буковині» – найбільша його праця про буковинську Гуцульщину, взята за основу своїх дворічних перебувань у краї. У праці подано опис гуцульського одяг, харчування, життя в побуті й на полонині, скотарство, їхні стосунки з іншими етнічними сусідами, обряди на весіллі та ін. [27, с. 70–72; 35, с. 139; 39, с. 18–19]. Попри суб'єктивність у етнографічних дослідженнях, його праці заслуговують на увагу і як слушно зауважувала етнограф А. Болтарович: «До його досліджень слід підходити критично, але вони не позбавлені наукової цінності як пізнавальний матеріал» [16, с. 72].

Польський історик, дослідник Покуттянщини й друг І. Вагилевича Август Бельовський теж писав про Гуцульщину в праці «Покуття» (1857 р.) про будівництво осель, антропологію, гуцульські села й одяг, полонинське господарство та ін. [16, с. 74–76].

Гуцульщиною зацікавився видатний етнограф Польщі Оскар Кольберг під час своїх мандрівок до західноукраїнських земель в 1860-х роках. У своєму томі «Карпатська Русь» він проаналізував фольклор та етнографію Галицької Гуцульщини: одяг, звичаї сім'ї, народження дітей та ін. У чотирьотомній монографії «Покуття. Етнографічний образ» (1889 р.) йшлося про Печеніжинщину, що знаходилася на етнографічному прикордонні між територіями Покуття й Гуцульщини, звичаєвість, побутовість, одну із частин усної народної творчості – гуцульські казки [16, с. 96; 27, с. 526; 33, с. 140].

Досліджуючи українську культуру, польський етнограф Владислав Завадський не оминув й Гуцульщину у своїй статті «Гуцули» (1872 р.), пишучи про позитивні їхні якості: гостинність, щирість, природолюбивість, пастушництво на полонині. [5, с. 100–101; 23, с. 526–527; 33, с. 140–141].

У монографії «Про гуцулів» (1887 р.) польський педагог Леопольд Вайгель на основі своїх багаторазових подорожей по

Гуцульщині детально проаналізував гуцульський одяг та весілля, найпоширеніші страви – кулешу, малаю (пиріг з кукурудзяного борошна) та ін., а також народну медицину [5, с. 116; 27, с. 528–529; 35, с. 140–141].

Польський антрополог Ізидор Коперніцький, проводячи паралелі між українськими етнографічними групами, охарактеризував у своїй роботі «Про українських горів у Галичині» (1888 р.) й гуцульське житло, їжу, територію, антропологію, одяг, особливо на методиці в'язання гуцульської хустки. Він здійснював опис на основі своїх перебувань на Гуцульщині та спілкувань з І. Франком [16, с. 112–114; 27, с. 527–528].

Через свою зацікавленість до Карпат в праці «З краю гуцулів» (1899 р.) етнограф Юзеф Шнайдер великій увазі приділяв календарній та сімейній обрядовості, гуцульським похоронам, їхнім жіночим й чоловічим заняттям. Він був автором статті «Печеніжинські люди» (1904 р.), в якій зважав на гуцульський тип печеніжинського житла, а в доробку «З життя надломницьких горян» (1912 р.) цікавився питанням гуцульської культури [16, с. 130–131; 29, с. 140–141].

Значний внесок у пізнанні до гуцульського фольклору й етнографії зробив буковинознавець австрійського походження Райдмунд Кайндль своєю німецькомовною монографією «Гуцули, їх життя, звичаї та народні перекази» (1894 р.) на основі своїх польових досліджень, здебільшого з Буковинської Гуцульщини, в якій охарактеризував сімейні взаємини, житло, весілля, традиційний одяг, в тому числі й вишиванку, демонологію, народну медицину, фольклор, поховальну гру «посижіне», що на той час була дуже популярною, календарній обрядовості, приказкам і приповідкам та ін. [8; 34, с. 14]. Процитуємо про традицію святкування церковного свята «Трійці» на Гуцульщині: «На Трійцю (зелені свята) – (свєта негіля) хати і церкви прикрашають зеленими гілками, квітами й травною» [8, с. 107].

Отже, можемо підсумувати, що дослідники на народно-пісенній ниві ХІХ – початку ХХ століття принесли важливий внесок у популяризації фольклоро-етнографічного життя Гуцульського краю. Особливо відзначилися в цій діяльності такі зачинателі: І. Вагилевич – дослідженням гуцульської демонології, Я. Головацький – відкривачем Закарпатської Гуцульщини, І. Франко – організатором

гуцульської виставки в Коломиї, П. Ступницький, вперше вживши етнографічне поняття «гуцул», В. Шухевич – своєю першою окремою п'ятитомною монографією, К. Мілевський – поширювачем звичаю в гуцульському весіллю «обтинання коси молодої».

Джерела та література:

Джерела:

1. Гнатюк В. Підкарпатська Русь Закарпаття, 1923. № 1. С. 19–23.
2. Гнатюк В. Підкарпатська Русь. Закарпаття, 1924. № 2. С. 43–50.
3. Витвицький С. Історичний нарис про гуцулів / перекл. М. Васильчук. Львів : Світ, 1993. 94 с.
4. Вовк Ф. Антропометричні дослідження українського населення Галичини, Буковини й Угорщини. *Записки наукового товариства імені Шевченка*. Львів, 1908. С. 8–38.
5. Гнатюк В. Причинки по пізнання Гуцульщини. Т. 123–124. *Записки наукового товариства імені Шевченка*. Львів, 1917. С. 1–45.
6. Гнатюк В. Причинки до пізнання Гуцульщини. *Записки Наукового Товариства імені Шевченка* / ред. М. Грушевський. Львів. Випуск 2 (15). І. 1901. С. 1–7.
7. Головацький Я. Подорож по Галицькій та Угорській Русі. *Подорожі в Українські Карпати: Збірник* / Упоряд. М. Вальо. Львів : Каменяр, 1993. 279 с.
8. Кайндль Р. Гуцули: їхнє життя, звичаї та народні перекази. 2-е вид. випр. і доп. / Переклад з німецької З. Пенюк; наукове редагування і післямова О. Масана. Чернівці : Молодий буковинець, 2003. 200 с.
9. Шекерик-Доників П. Рік у вірування гуцулів: вибрані твори. Харків : Фоліо, 2021. 347 с.
10. Шухевич В. Гуцульщина. Т. 1 і 2. Львів : Накладом Наукового Тов. імені Шевченка, 1889 / вид. Укр. об'єдн. тов. «Гуцульщина». Київ : філія «Гуцульщина», Інститут українознавства Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка., 1997. 350 с.
11. Шухевич В. Гуцульщина. Т. 3. Львів : Накладом Наукового Тов. імені Шевченка, 1902. / вид. Укр. об'єдн. тов. «Гуцульщина». Верховина : філія «Гуцульщина», Інститут українознавства Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка., 1997. 270 с.
12. Шухевич В. Гуцульщина. Т. 4. Львів : Накладом Наукового Тов. імені Шевченка, 1904. 2-е вид. / вид. Укр. об'єдн. тов. «Гуцульщина». Верховина, 1999. 304 с.
13. Шухевич В. Гуцульщина. Т. 5. Львів : Загальня друкарня, 1908 / вид. Укр. об'єдн. тов. «Гуцульщина». Верховина : філія «Гуцульщина», Інститут українознавства Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка, 1999. 300 с.

Література:

14. Арсенич П. З фольклорно-етнографічної діяльності Івана Франка на Гуцульщині Праці НТШ. *Краєзнавство*. Косів, 2006. Т. 2. С. 43–47.
15. Арсенич П. Рід Шухевичів в історико-культурній спадщині України та діаспори. Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2005. 264 с.
16. Болгарович З. Україна в дослідженнях польських етнографів ХІХ ст. Київ : Наукова думка, 1976. 137 с.
17. Васильчук М. Грані міфосвіту поезії Юрія Федьковича: «гуцульський» аспект. *Science and Education a New Dimension. Philology*. Коломия, 2019. Issue 204. С. 98–101
18. Вовчак А. «Гульщина» Володимира Шухевича в оцінці Івана Франка. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. Львів, 1999. Вип. 27. С. 133–146.
19. Гнатюк М. Гуцульщина згадує Франка. Львів : Гуцульська етнопедагогіка і гуцульщинознавство, 2011. С. 391–399.
20. Гори Гуцульщини: путівник, який об'єднує / ред. А. Вельоха, перекл. Ю. Нестерук. Краків : Центральний Осередок Гірського Туризму ПТТК, 2006. 223 с.
21. Грабовецький В. Гуцульщина ХІІІ–ХІХ ст. Львів : Вища школа, 1982. 150 с.
22. Грабовецький В. Ілюстрована історія Прикарпаття. 2-е доп. вид. Т. 1. Івано-Франківськ : Нова зоря, 2002. 432 с.
23. Гуцульщина. Історико-етнографічне дослідження / відпов. ред. Ю. Г. Гошко. Київ : Наукова думка, 1987. 470 с.
24. Дем'ян Г. І. Вагилевич – історик і народознавець. Київ : Наук. думка, 1993. 152 с.
25. Дмитрук І. Господарство гуцулів в етнографічних дослідженнях кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. *Вісник Прикарпатського університету. Історія. Випуск 17*. Івано-Франківськ, 2010. С. 101–107.
26. Дмитрук І. Історіографія та джерела до проблеми етнографічного вивчення Гуцульщини у кінці ХІХ – на початку ХХІ століття. *Прикарпатський вісник НТШ. Думка*. Івано-Франківськ, 2009. № 3(7). С. 176–189.
27. Дмитрук І. Матеріальна культура гуцулів у польських етнографічних дослідженнях другої половини ХІХ – першої половини ХХ ст. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2008. Вип. ХVІІ. С. 525–531.
28. Домашевський М. Історія Гуцульщини. 2-е доп. вид. Т. І. Чикаго – Львів : Голос, 1995. 502 с.
29. Досінчук С. Традиційне житло покутсько-гуцульського пограниччя в дослідженнях Юзефа Шнайдера. *Specialized and multidisciplinary scientific researches*. Amsterdam, 2020. Vol. 5. С.140–142.
30. Карпенко А. Паспортизація польових етнографічних матеріалів з «Гуцульщини» як основа визначення територіального засягу праці В. Шухевича. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Львів, 2015. Вип. 52. С. 213–245.

31. Кирчів Р. Етнографічно-фольклористична діяльність «Руської трійці». Київ : Наукова думка, 1990. 344 с.
32. Клапчук В. Межі поширення та система розселення гуцулів у другій половині XIX – першій третині XX століть. *Вісник Прикарпатського університету. Історія*. Івано-Франківськ, 2009. Вип. XVI. С. 3–9.
33. Кожелянко О. Етнографічні дослідження Ю. Федьковича та Григорія Купчанка в XIX столітті. *Народна творчість та етнологія*. Київ, 2017. № 4. С. 19–25.
34. Кожолянко Г. Раймудн Фрідріх Кайндль і українська етнографія *Народна творчість та етнологія*. Київ, 2017. № 4. С. 13–18.
35. Костючок П. Гуцульщина в етнографічних дослідженнях кінця XIX – початку XX ст. *Вісник Прикарпатського університету. Історія*. Івано-Франківськ, 2004. Вип. VIII. С. 137–145.
36. Луцай В. Еволюція гуманітарної науки про українську етнічну матеріальну і духовну культуру та внесок Івана Франка. *Іван Франко у творенні української національної ідентичності*. Київ, 2016. С. 107–121.
37. Райківський І. Гуцульщина – місце відпочинку й творчості видатних українських діячів з підросійської України на початку XX ст. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки*. Луцьк, 2015. № 7. С. 26–32.
38. Салій О. «Сей край невичерпаної краси»: гуцульський текст в українській художній прозі кінця XIX – початку XX століття. Київ : Наукова думка, 2018. 324 с.
39. Сеньків І. Гуцульщина очима чужинців *Гуцульщина*. Торонто, 1985. Ч. 1. С. 12–22.
40. Сокіл Г. Галицькі фольклористи та їх записи усної словесності. *Народознавчі зошити*. Львів, 2009. № 1–2. С. 147–158.
41. Арсенич П., Пелипейко І. Дослідники та краєзнавці Гуцульщини. Довідник. Косів, 2002. 280 с.
42. Володимир Шухевич: Біобібліографічний покажч. / ред. Н. Бічуя. *Українська біобібліографія. Нова серія*. Львів, 2004. Ч. 1. Чис. 18. 204 с.
43. Бикова Т. Гуцульщина як текст в українській літературі першої третини XX ст. дис. ... на здобуття наук. ступеня докт. філ. наук : спец. 10.01.01 «Українська література». Київ, 2016. 446 с.
44. Дмитрук І. Гуцульщина в етнографічних дослідженнях кінця XIX – початку XXI ст. автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.05 «Етнологія». Івано-Франківськ, 2009. 20 с.
45. Стеф'юк І. Людина і війна М. Черемшина. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолог. Наук : спец. 10.01.01 «Українська література». Чернівці, 2016. 215 с.

Наталія КАЧАНЮК

РОЛЬ СВЯЩЕНОСЛУЖИТЕЛІВ УГКЦ У РЕВОЛЮЦІЇ ГІДНОСТІ НА ПРИКАРПАТТІ

У статті авторка намагається зрозуміти роль священнослужителів Української Греко-католицької Церкви у Революції Гідності 2013–2014 рр. на Прикарпатті. Авторка доходить висновку, що серед усіх конфесій саме греко-католицькі священники зайняли найбільш активну і послідовну громадянську позицію у тому числі і на Прикарпатті. Авторка наводить прізвища найактивніших священників на Прикарпатті у час Євромайдану – отців Володимира Ділетти, Михайла Дзюби, Романа Григораши, Василя Нагорняка та ін.

Ключові слова: Євромайдан, Українська Греко-католицька Церква, священники, Прикарпаття, влада.

Про Євромайдан написано і сказано вже чимало і, певна річ, що ще будуть виходити друком статті чи навіть монографічні видання. Але, на наш погляд, незначна кількість людей намагається зрозуміти власне релігійно-теологічний зміст цієї події. Потреби релігійної легітимізації виявилися не тільки у влади та опозиції, ті процеси показали справжню сутність українського суспільства, виявили реальну форму громадянського суспільства та, що головне – їхній релігійний стан. У нашій науковій статті ставимо за мету з'ясувати роль священнослужителів Української Греко-католицької Церкви у Революції Гідності на Прикарпатті.

У листопаді 2013 р., на початку Революції Гідності, чимало священнослужителів поїхали у слід за своїми прихожанами до Києва на Майдан. Звісно священники не могли залишитися осторонь після побиття студентів, яке відбулося 30 листопада 2013 р. о четвертій годині ранку. Якби священнослужителі залишилися обабіч, то вони, вочевидь, могли відректися від своєї пастви. Як сказав отець Михайло Цюрпіта «Ми не Петро, щоб відрікатися від своїх». Глава УГКЦ Святослав Шевчук 24 листопада 2013 р. зазначив: «Оскільки молодь та наші громадяни не є байдужими до майбутнього нашої держави, то я висловлюю їм свою солідарність за те як вони борються за долю своєї держави та те як активно вони висловлюють свою позицію» [15, с. 225].

Оскільки Святослав Шевчук висловив свою солідарність із молодими людьми, то можна сказати, що УГКЦ уже в той час була разом із молоддю ще до перших «розгонів» з Майдану. Але не тільки Глава УГКЦ надавав свою підтримку молоді. Якщо порівнювати Помаранчеву Революцію і Революцію Гідності на предмет того, чи брала участь у них Церква, то, звісно, УГКЦ брала участь в обох українських Революціях, і в обох, що промовисто, вона відіграла одну і ту ж саму функцію – була духовним провідником своїх вірян [4]. Причому студентів підтримали не тільки представники Церкви, а й богословські університети, які виражали свою підтримку не тільки словами, «а й ділом», бо як відзначалося нами вище, багато студентів-богословів було на Майдані.

Рішучий протест проти дій правоохоронних органів висловили колективи Українського католицького університету (УКУ) і Теологічної академії УГКЦ (м. Івано-Франківськ). Громадсько-харитативні активісти з Івано-Франківська організовували активну допомогу учасникам Євромайдану в Києві. Так, Івано-Франківська благодійна організація Мальтійська Служба Допомоги за останній місяць подвоїла свою активність, відкривши ще одну польову кухню. Спочатку одна кухня дозволяла нагодувати та приготувати чаю для 5–6 тисяч людей у день, а згодом почала працювати ще інтенсивніше. Приготуванням їжі та її роздачею займалося 20 волонтерів, які щодня працювали по 14 годин, видаючи при цьому 3–4 тисячі порцій гарячих страв (овочевий суп, гречану кашу з м'ясною підливою, бульйон), роздаючи 3000–3500 літрів чаю (а це приблизно 12–15 тисяч порцій). Від початку Майдану в Києві мальтійці з Івано-Франківська зварили і роздали приблизно 125 тисяч порцій гарячих страв і понад півмільйона порцій чаю [15].

Широкий громадський резонанс в українському суспільстві викликав лист Міністерства культури України за підписом першого заступника міністра Тимофія Кохана від 3 січня 2014 р., який був відправлений Курії УГКЦ. У листі були такі слова – «постійне невиконання законів із боку певних священнослужителів» (це було в грудні 2013 р. – на початку 2014 р.). Представники мінкультури навіть погрожували припинити реєстрацію громад УГКЦ. Виникає питання – чому представники уряду почали тиснути на Церкву? Відповідь очевидна – через те, що Церква стала своєрідним осередком Революції. Якби не Церква, учасників Майдану би уже давно

розігнали. Церква була буфером, який відфільтровував усе непотрібне [17].

Якщо екстраполювати відзначені нами вище події на Прикарпаття то мусимо констатувати наступне. Зокрема парох Церкви Святого архангела Михаїла у с. Цуцилів Володимир Ділета зауважив «Вони вирішили разом з паствою їхати, тому замовили автобус. Але на то була Божа воля і ми не виїхали. Наша паства мала їхати 28 листопада, але зламався автобус і ми не поїхали».

Отець Михайло Дзюба розповів про роль своєї парафії. Він, до слова, є парохом церкви Введення в храм Пресвятої Діви Марії у с. Нижній Вербіж, а також капеланом. Священнослужитель мав нагоду нам розповісти, що в першу чергу вони із паствою збирали речі першої необхідності. Люди зносили усе йому додому, оскільки дуже сильно довіряли, усе стояло у отця Михайла у гаражі. 2 грудня 2013 р. священник зібрав усе й поїхав у Київ. Також з ним поїхали і його прихожани, які вирішили допомогти студентам. Також отець Михайло Димид згадує про те, як він та інші священники стояли на барикадах: «Я не боявся там стояти, вірив, що зі мною Бог і так я зможу врятувати людей, важко було говорити з людьми які не вірили в Бога. Але з часом в них щось мінялося і вони самі підходили до мене і розпитували. Також ми разом із паствою збирали кошти для людей на Майдан. Ми розуміли, що не можемо зробити усе самі, тому і надавали фінансову допомогу».

Отець Роман Григоращ, який священнодіє у Церкві святого архангела Михаїла у с. Гаврилівка, на наше запитання, чи брав він участь у подіях Євромайдану, відповів: «Так, я брав участь. Може не на самому Майдані, а допомагав усім чим міг. Мене не пустили мої прихожани. Вони сказали, а хто буде допомагати людям що там, у Києві, якщо ви поїдете. І я не поїхав, але ми разом із моєю паствою збрали усе можливе, і один із наших прихожан поїхав відвезти. Коли він повернувся, то сказав: «Отче Романе, ви б там залишилися, ви б не стояли осторонь отих подій»».

Отець Василь Нагорняк є парохом Церкви Святих Косми і Дам'яна у с. Лісна-Тарновиця. За його ж словами, події Майдану стали для нього неочікуваними. Він до останнього вірив, що протистояння вдасться уникнути. Тому коли почув про побиття студентів то одразу організував збір коштів для допомоги, а також попросив допомоги і у ЄХБ, п'ятидесятників та свідків Єгови. ЄХБ та

п'ятидесятники відгукнулися на заклик отця Василя. Тому коли після збору коштів попросили допомогти хто чим зможе знову ж таки відгукнулися на заклик. Отець Василь говорить: «Я не очікував допомоги від протестантських деномінацій, і мене дуже здивували слова їхніх пресвітерів чи ми не один народ, і чи ми не маємо боронити наших дітей. Для мене ці слова стали свого роду лозунгом після подій Майдану. Мені не сподобалося ставлення Свідків Єгови – вони не відгукнулися ні на один заклик, в той час як нібито зовсім чужі нам люди, які ходять до протестантів з інших сіл допомагали чим могли. Мені не сподобалися слова їхнього пресвітера – «ми не мішаємося до влади, бо це усе світське». Так, це світське, але коли за нашу свободу гинуть молоді люди мені було важко».

Село Перерісль відоме завдяки тому що, православна і греко-католицька церкви розташовані одна напроти одної. До Революції Гідності, 2013–2014 рр. церкви не жили мирно, досить часто можна було спостерігати сварки між отцями. Але після події 30 листопада 2013 р. і розгону силовиками Майдану парафіяни двох конфесій «закопали сокиру війни» й почали співпрацювати. Разом вони організували збір коштів і речей першої необхідності, відвезли провіант до Києва. Події Майдану вагомо змінили їхнє ставлення одне до одного.

Зауважимо, що у місті Надвірна на центральній площі відбувся екуменічний Майдан. Священники прибули з різних кінців Надвірнянщини для того, щоб провести богослужіння. Служба Божа проводилася кожного дня з 15:00 до 20:00 год. Щоправда не обійшлося і без «ложки дьогтю». Оскільки у місті Надвірна на той час діяла Православна церква московського патріархату, вона чинила різні перешкоди для проведення Богослужіння. У першу чергу ієрархи УПЦ МП не дозволяли вірянам іти на екуменічний Майдан. Вона засуджували священнослужителів Греко-католицької церкви, а одного разу навіть намагалися не дати провести богослужіння на центральній площі м. Надвірна. «Усі ми забороняємо використовувати насильство, оскільки воно не є добрим, а також попереджаємо, що не допустимо жодних операцій із боку силових структур. Влада має усі засоби для того щоб вирішити усе мирно, але вона не реагує» – зазначили ієрархи [13].

Українська греко-католицька церква в особі визначних її представників активно долучилася до збору коштів постраждалим

євромайданівцям. Львівська архієпархія УГКЦ організувала програму допомоги потерпілим під час акцій протесту на Майдані – «Люди для Майдану». Програма передбачала, що допомогу надаватимуть людям, які фізично та психологічно постраждали в сутичках і, відповідно, потребують реабілітації, духовної підтримки. Крім того, програма «Люди для Майдану» задекларувала піклування про сім'ї загиблих на Майдані. Преосвященний владика Тарас Сеньків закликав усіх священників Стрийської єпархії УГКЦ на повірених їм парафіях організовувати кожної неділі Великого Посту збір коштів для сімей загиблих та постраждалих вірних Стрийської єпархії УГКЦ під час мирних протестів на Майдані в Києві з грудня 2013 р. Схожі акції проводилися в багатьох єпархіях УГКЦ.

Завдяки зусиллям українських церков протестуюча молодь отримувала все необхідне. При Патріаршому Соборі Воскресіння Христового у Києві було організовано центр допомоги учасникам Майдану. Страйкарів там забезпечували одягом, їжею, укладали на нічліг. «Є чітка організація роботи – одні люди готують їжу, інші збирають теплий одяг, – згадує учасник Майдану Павло Загороднов, – речі передають «Новою поштою» зі всієї України, навіть з Криму». За його словами, в соборі організували прийом мітингувальників з Євромайдану, для цього в соцмережах розмістили оголошення, що храм приймає всіх революціонерів. «Тут дуже багато їжі, навіть кавова машина, варять бульйони, супи, борщі – цим займаються сестри-монахині, миряни з різних церковних спільнот, зокрема спільноти «Матері в молитві», – розповідає Павло. «Є кімнати для сну, є стіл для довідок – тут надають інформацію, де приймають на нічліг людей, це все безкоштовно». При соборі є людина, яка займається логістикою перевезень людей зі Львова, Тернополя, Франківська на Київ і навпаки. Біля самого собору вже з суботи почали паркуватися автобуси з різних міст України. За словами мітингуючого, «пропонують також передачу коштів із-за кордону» [20].

Дійсно, на Майдані нарешті зустрілися Церква і люди, саме в умовах протистояння суспільства і влади, а згодом в умовах війни. Самі Церкви також нарешті зустрілися між собою, відчули свою органічну єдність у служінні людям. Історик О. Говорун наголошує, що незалежно від подальшого розвитку подій, Майдан присутньо змінив як країну і суспільство, а також вектор взаємодії українських

церков і громадськості. Навіть більше, Майдан у своїй ціннісній складовій значно переріс всі без винятку українські церкви. Так, Майдан дав поштовх церквам піднятися над тим статус-кво, який панував у їхніх стосунках із державою. Тепер церквам слід зробити наступний крок і дати свою відверту оцінку цій владі. І не варто ховатися за звуженою інтерпретацією біблійної формули «будь-яка влада від Бога» [21].

На нашу думку, УГКЦ стала тим осередком де відбувся перший поштовх до дій, було сформоване середовище, де священники не чекали поки їм скажуть, що і як треба йти й робити, вони просто йшли робити необхідне. Вони ставали на барикадах, несли різне служіння. Але у всіх них була одна думка – революція має пройти мирним шляхом. Ніхто з них не хотів кровопролиття. Так чому ж це все таки сталося? Говоріть як хочете Провидіння, злі сили. Але на думку усіх священнослужителів, цього захотів Бог. То невже ж священники просто їздили і відвозили допомогу у Київ на Майдан? Ні, вони залишалися часто проводили служіння у палатках-каплицях, стояли на барикадах щоб не дати ворогові погубити вірян. Так, можливо не усі їздили, але усі робили усе можливе для своєї пастви. Завдяки зусиллям українських Церков (і передусім УГКЦ!) українська протестуюча молодь отримувала усе необхідне.

Якщо дивитися на загальне ставлення вищої ієрархії УГКЦ, то воно по суті було однаковим. Вони намагалися допомогти народу пережити цей важкий час. Архієреї Святослав Шевчук і Любомир Гузар постійно виступали на підтримку протестуючим. Вони говорили до влади, намагаючись добитися від неї хоч якогось відгуку аби влада почула голос народу, а не тільки робила вигляд, що так має бути.

Розглядаючи діяльність українських Церков у ході Революції Гідності, ми можемо побачити тих священнослужителів, які брали активну участь у Революції Гідності, а також тих хто лише намагався зробити вигляд, що вони були присутніми на Майдані. Але чи це не було без змісту, чи це давало якісь надії народу? Якби ситуація в країні змінилася і Церква не підтримала людей, можливо, тоді жертв було би ще більше. Але ми не можемо із впевненістю говорити в дійсності, як би склалися події, у разі, якщо представники Церкви були менш рішучими. Адже представники різних Церков були на барикадах, спільно молилися, аби врятувати мирних

протестувальників. Звісно, було багато подій, які в той чи інший спосіб були пов'язаними з Церквою та її впливами. Звичайно, що події Євромайдану показали ставлення до молоді та долі України. Врешті-решт не варто дивуватися, що на ці події відкликалися й багато представників Церкви.

Висловимо припущення, якщо б не перемога Майдану в 2014 р., можливо надалі не відбулися б вагомі зміни в релігійному житті (наприклад, надання Україні Томосу). Ба більше, Революція Гідності змінила думки багатьох священнослужителів різних конфесій. На Майдані були люди, які не вірили в Бога, але коли вони побачили таке об'єднання з Церквою, молилися разом з усіма. На Майдані змогли об'єднатися віруючі не тільки різних конфесій, але й самі священники різних Церков. Заради захисту свободи та християнських цінностей виступили УПЦ КП, УАПЦ, УГКЦ, РКЦ, протестантські та інші церкви. Для вірян було важливо побачити підтримку Церкви у цей складний час, адже вони хотіли побачити, що їх підтримують та захищають від злочинного режиму. Настоятелі монастирів та священники різних Церков всіма силами намагалися підтримати людей на Майдані, створювали молитовні намети, відчиняли церкви, молилися разом з людьми, відправляли богослужіння та навіть вночі чергували на барикадах.

Джерела та література:

1. Бойко Ю. Релігійний чинник подій Євромайдану. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія"*. 2014. Вип. 10. С. 22–31.

2. Горкуша О., Филипович Л. Революція Гідності як місце дії громадянської Церкви. *Історія релігії в Україні. Науковий щорічник*. Кн. 1. Львів : Логос. 2015. С. 593–601.

3. Гордієв А. Церква на Майдані. К., 2014. 303 с.

4. Єгрешій О. Секуляризаційні тенденції 2015 р. український вимір: прояви і виклики. *Емінак*. 2015. № 4. С. 79–87.

5. Єгрешій О. Українська греко-католицька церква в умовах інтеграції: між демократизацією і секуляризацією. *Український Євромайдан. Прикарпатський вимір*. Івано-Франківськ, 2016. С. 220–226.

6. Єленський В. Для нинішньої влади звернення єрархів – не вартують нічого

URL:

http://www.religion.in.ua/zmi/ukrainian_zmi/24458viktoryelenskijdlyaninishnoyi-yladizvernennyayerarxivnevartuyutnichogo.html.

7. Єленський В. Майдан змінює Церкви. URL: <http://www.religion.in.ua/main/interview/24423viktoryelenskijmajdan-zminuyecerkvi.html>.
8. Запорожець В. Релігійний погляд на діяльність УАПЦ під час Революції гідності. *Релігія та соціум*. 2017. № 1–2. С. 137–142.
9. Киридон А. Церква як складова громадянського суспільства (2013–2014). *Історія релігії в Україні. Науковий щорічник*. Кн. 1. Львів : Логос. 2015. С. 576–585.
10. Кисельов О. Діяльність Всеукраїнської ради церков і релігійних організацій під час Революції Гідності. *Історія релігії в Україні. Науковий щорічник*. Кн. 1. Львів : Логос. 2015. С. 608–616.
11. Липка О. Християнська ідентичність церков в умовах української кризи. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Культурологія»*. 2015. Вип. 16. С. 121–132.
12. Літопис самовидців: Дев'ять місяців українського спротиву / Автор проекту Оксана Забужко, упорядник Тетяна Терен; передмова Світлани Алексієвич. К. : КОМОРА, 2014. 312 с.
13. Майдан. Свідчення. Київ, 2013–2014 роки / за ред. Л. Фінберга, У. Головач. Київ : Дух і Літера, 2016. 784 с.
14. Майдан від першої особи. 45 історій Революції гідності / Укр. ін-т нац. Пам'яті; [уклад.: Т. Ковтунович, Т. Привалко]. К. : К.І.С., 2015. 229 с.
15. Майдан і Церква / під. ред. Л. Филипович, О. Горкуша. К., 2014. 656 с.
16. Маринович про лист мінкульту до УГКЦ: державні структури не розуміють місії та обов'язку Церкви: URL: https://ipress.ua/news/marynovych_pro_lyst_minkultu_do_ugkts_derzhavni_struktur_y_ne_rozumiyut_misii_ta_obovyazku_tserkvy_38251.html.
17. Маринович М. Церква і революція. URL: <http://www.credo-ua.org/2014/03/112910>.
18. Марчишак А. Амбівалентність ролі Українського Православ'я у Революції Гідності та постмайданських націєтворчих процесах. *Релігія та соціум*. 2015. № 1–2. С. 34–42.
19. Медіа-центр Львівської Духовної Семінарії URL: <http://www.lds.lviv.ua/pages/1431165426>.
20. Мизак Н. УГКЦ і Майдан: «Теологія звільнення» в дії. *Релігія та соціум*. 2015. № 1–2 (17–18). С. 169–178.
21. Мухарський А. Майдан (Р)еволюція Духу, Київ : Наш формат, 2014. 238 с.

ЖАБ'ЄВСЬКА ВУСТАВКА – ОБЕРІГ ГУЦУЛЬСЬКОЇ РОДИНИ

Автохтонні жителі Карпат зберегли традиції родинних звичаїв і обрядів сивої давнини, які збережені і в інших народів навколо Середземного моря, зокрема вуставки, орнаменти, згарди, чільця, кожухи, постолі, кресані.

Ключові слова: Гуцули Українських Карпат, Жаб'євська вуставка, гуцульські традиції, гуцульський стрій.

*Там, де гори срібно сині, де Карпат високі шпилі,
Проживають люди сильні, щирі словом, зором пильні,
Мой опришки, дужі й спритні, сонцем повні їхні лиця,
Що не серденько – то скрипка, що не очі – гір зірниця.
Славні честю, файні в ділі, життєствердні в добрій волі
Поміж себе не подібні, наче квіти в чистім полі.
Гей співає гойний легіт, аби небо й зорі чули,
Що цей нарід – гордий легінь, і зовуть його – гуцули.*

Нестор Чир

Гуцули – етнографічна група українців, що компактно проживає у Східних Карпатах: в трьох областях України (Закарпатській, Івано-Франківській та Чернівецькій) та у трьох повітах у Румунії (Марамуреш, Сучаві та Молдовиці) [3].

Територія, на якій люди вважають себе гуцулами з віками звузилася, і нині становить 8,5 тис. км. кв. Населення – більше 600 тис. мешканців. За багато віків зросла (а в останні десятиліття різко) чисельність ближньої та дальньої діаспор гуцулів. По кількості вона перевищила корінне населення [4].

Світлина 1. Мапа – схема, герб і прапор Гуцульщини

Причиною адміністративного розмежування гуцулів вірогідно стало варварське захоплення влади римським імператором Траяном у 106 р. н. е. на тій частині території Прагаличини, яку по наш час називають провінціями Риму – Румунії і Молдови та в VII ст. н.е. – уграми з теренів р. Іртиш території Закарпаття [3]. Де б не проживали гуцули, вони з покоління в покоління бережуть наші спільні праслов'янські традиції, заглиблюючи їх у давнину в десятки тисячоліть [4].

У межиріччі Черемоша і Прута, на Галицькій Гуцульщині знаходиться край, де до нашого часу збережені давні народні традиції – Верховинщина. Як і її візитівка – Жаб'євська вставка – цей край багатий на оздоблення. Це, зокрема, гуцульська убиря – народний стрій, який тішать око місцевих жителів, вражає і захоплює гостей [3].

Світлина 2. Прапрабаба Марія Кречуняк – Чукутиха у перемітці (зліва).

Світлина 3. Титульна альбому «Гуцульські вишивки Карпат» Ірини Свйонтек (Івано-Франківськ).

Світлина 4. Віталіна Ткачук (внучка) у косицях (справа).

На Гуцульщині вуставку цього типу називають по давньому, по-старовіцьки – «жаб'євською». Нас цікавило, як пізнати давнину – у витворах матеріальної культури, у звичаях, традиціях, духовних і культурних цінностях нашого народу. Хочеться представити і зберегти наші родинні вуставки семи поколінь: від баби моєї баби, всесвітньо відомої Марії Кречуняк – Чукутихи, далі: від моєї баби Марії Кречуняк, мами Калини Кречуняк, дружини Марії Кречуняк, дочки Наталії Ткачук і аж до моєї внучки Віталінки Ткачук.

Світлини: 5-7. Болгарка з коромислом (1925 р.), сербка (1929 р.) та болгарка з куделею (1928 р.).

Прагнемо також оволодіти практичними навичками творення традиційної гуцульської вишивки та дослідити географію поширення вуставки по теренах розселення предків та її збереження, як єдиного цілого.

Біля церкви, на храм, на фестивалі вуставка є своєрідним «жіночим паспортом»: гуцульський стрій у дівчини, де головна – вишита сорочка з вуставками (на обох вуставках є три шнурки – обереги) та на голові – чільце. Дівчина має три обереги на обох вуставках, як у хлопця – вишита сорочка на випуск, ремінь-черес, на баршівці перо з Готура (півня) справа, та в руці – бартка.

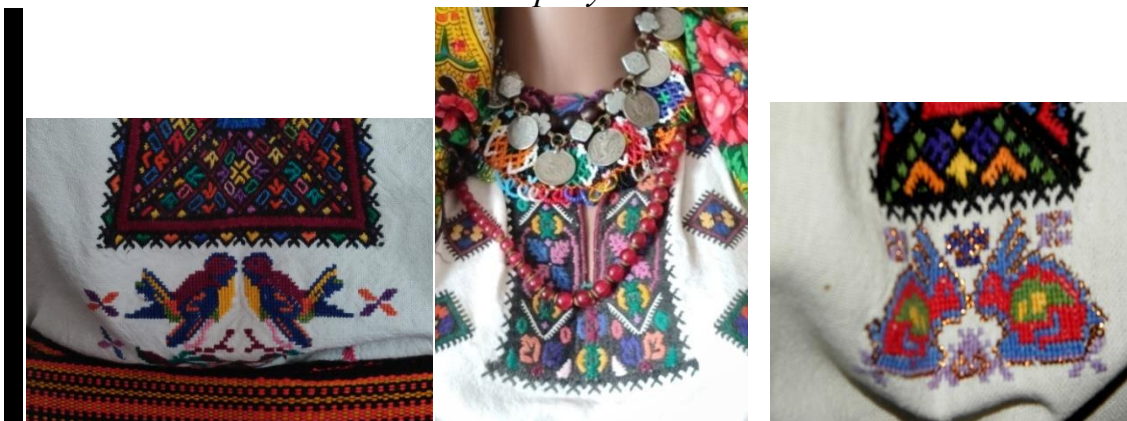
Саме на Гуцульщині ще збережені первісні, навіть архаїчні основи мистецтва орнаменту, що лежить в основі всіх композицій у різних видах творчості. Для аналогії і порівняння представляємо світлини (у додатку): вікові жіночі строї (дитячі, молодіжні та дорослі: одяг, вуставки та орнаменти: гуцульські (Україна, Румунія), болгарські (Болгарія), македонські (Македонія), сербські, румунські, амазижські (Марокко) і ін.

Світлина 8. Весільна жаб'ївська сорочка з вуставками часів Чукутихи, с. Ясенів Горішний. Жаб'ївський повіт. 1927 р.

Світлина 9. Весільна сорочка дружини Марії Кречуняк, 1985 р.

Світлина 10. Амазижська вуставка, Марокко. 2015 р. З архіву Ю. Кречуняка.

Світлини: 11. Жаб'ївська сорочка княгині, коралі, згарди, 12. Під пазухою птахи (зліва) та 13. Зайчики (зправа). Верховинський Музей Гуцульщини.

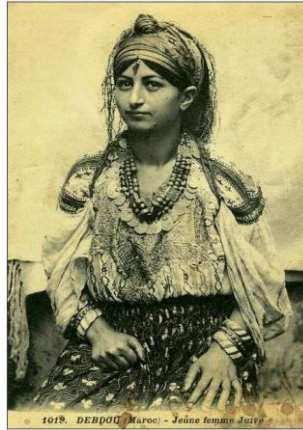
Світлини: 14-15. Дівчата у гуцульському строї: Сучава (Румунія).

Світлина 16. Молода болгарка.

Вишивка сягає часів Мізинської, Трипільської (в Карпатах – Кукутені) культур у Європі (на Україні), Кушанської в Азії (Кушанія в басейні р. Тарим), Амазигської у Африці (амазиги – бербери) [3].

Гуцульська вишивка. На всій етнічній території Карпат кожна історична епоха вносила певні зміни у мистецтво вишивки гуцулів. Домінує давня геометрична основа жаб'євського орнаменту, яка є стійкою мистецькою традицією. Майстрині виявили глибоке розуміння краси, своєрідної поезії геометрично – графічної лінії, гармоній форми і ритму: «ріжкати», «безконечник», «баранкові», «курячі лапки», «кучерові», «кнегинькові», «чічкати», «оленячі», «жуки», «меандри», «плетінки» та ін. [8].

Характерна риса гуцульської вишивки XIX–XX ст. – поліхромність, соковита, багата, сповнена дивовижної сили декоративного звучання. У ній знайшли відображення всі барви спектральної гами. Домінуючий червоний колір у різних варіантах звучання – від найтемніших до інтенсивних оранжево – золотистих відтінків.

Світлини: 17–19. Болгарка, гуцулка біля печі, амазижка у одностроях.

У співвідношенні до його звучання введені жовтий, зелений, синій та чорний кольори. Так у вишивці Верховинського району переважають лілово-фіолетові кольори, у вишивці Яворова, Річки, Брустурів – домінують блакитний та зелений кольори, Космача – кольори жовтих відтінків і т.д.

Виділяється регіональна вишивка найвідоміших центрів вишивки вуставок як виду мистецтва: Закарпатської, Галицької та Буковинської її частин в Україні й Румунії. Зокрема – Верховини, Косова, Космача, Красноілля, Вижниці, Путили, Ясіня, Рахова, Богдана, Косівської і Кобилецької Полян, Ворохти, Бистриці Надвірнянської, Надвірної, Печеніжина, Коломиї, Сигету, Бистриї, Руської Поляни, Кривої, Сучави, Радівців, Селятина та ін. Тому і виокремилася жаб'євська вишивка зі своєю унікальністю [3].

Світлини: 20-23. Лемкиня, амазижка, гуцулка та болгарка з гребінцем у одностроях з вуставками.

Дуже фантастичними виглядають лемківсько-берберські паралелі. Але погляньте, яка схожість майже у всьому. У всіх дівчат на шії так звані «кризи» – широкі (до 20 см) круглі коміри з бісеру, що вкривали шию, плечі і груди жінки. Їх носили у свята лемки і бойки. Для того, щоб сплести один такий комір, треба витратити близько 200 годин [2].

Переглядаючи світлини, вдивляючись в етнічні строї і костюми, часом, впізнаєш там культурну приналежність Карпат (гуцули, бойки, лемки), чи то Балкан (македонці, болгары, румуни, греки), чи то навіть традиційний одяг Київської Русі, чи далі – Північної Африки [1].

Бабусі показували мені старі зразки вишивок. Контур мотивів завжди виконувався (розводився) чорною ниткою, а сам узор, візерунок заповнювався кольоровими нитками. Локальна художня особливість жаб'євської вишивки – в поліхромному й орнаментальному вирішенні [3].

Багатство жаб'євської вишивки демонструється у різновиді технічного виконання. Володимир Шухевич у своїй фундаментальній праці «Гуцульщина» подає 12 її технік: «низинка» двох видів, «стебнівка», «двостороння стебнівка», «мережка-цирка», «шнурок плетений», «плетінка», насилування («соснівка»), «хрестик», шов «впоперек голки» («ключка»), «обмітка», «кіска», «штапівка» («решітка») [8, с. 216].

Поряд з переважаючою технікою вишивання «низинкою» були також поширені: «хрестик», «насталювання», «штапівка», «шнурок», «кучерявий шов» та ін. Найбільш поширеною технікою вишивання слушно вважається «низинка», яка впродовж століть зазнала

складного процесу кристалізації художньо-стильових канонів, як низь.

Для Верховинщини – як центру Гуцульщини є характерними місцеві способи – розеткові і квадратів композиції з численними варіантами контурного обрамлення, «трикутники», «круги», «косоподібні фігури», «хрести», «зубці», «кучері», «меандри», «плетінки» та ін.

Розглянуті види вишивок розкривають складну систему орнаментики, властивої для кожної техніки виконання, матеріалу та призначення.

Сорочка – натільний одяг, інформаційна основа гуцульського строю. Тому, саме вона була різноманітною – на будень і свято, на радість і на горе.

Буденну сорочку (чоловічу, жіночу, дорослу, дитячу) в клини шили традиційно з конопляного полотна, пізніше – з льону (як казали – з пустого полотна). Усі краї сорочки заруб'ювали, застрочували. Вишивали вузькі орнаменти – прошивку і нагрудник.

Святочну сорочку в клини шили традиційно із зрібного полотна. Вишивали широкі орнаменти: прошивку, нагрудник, брацарі, поділ (на випуск). На низ нагрудника додавали обереги – пташки («голуби», «синички», «ластівки»), тваринки («зайчики», «соколи»). Вінець жіночої долі – вінець весільний трактувався як свято всього роду.

Весільна сорочка – був і є витвір мистецтва княгині на радість. Чільце з віночком на голові – оберіг незайманості, честі гуцульського роду.

Людське життя має народження і відхід від нас. В останню дорогу одягали: одруженим – просту сорочку, неодруженим дівчатам – весільну сорочку, чільце та деревце-гагільце.

Жаб'євська вставка – найбільш древня на Україні, а може і в світі. Що вона означає? Прямокутна форма, співвідношення – від: 2-х 3-х до 3х2. Має просторову змістову основу – горизонтальна половина посередині тла несе на собі основну інформацію. Два крила (верхнє і нижнє) доповнюють, конкретизують: верхнє – є благодать, небеса (рай), нижнє – потойбіччя (пекло).

Світлина 24-27. Жаб'євські вуставки : княгині, молодиці та бабусі (українки та амазижки).

Між основою і крилами проходять дві симетричні межі. Саме вони мають глибокий зміст – паспорт. Межа може мати від одного до трьох шнурків, обрамлених двома чорними вузькими шнурочками, що чітко контрастують на всьому тлі вуставки. Шнурки – обереги між раєм і пеклом, а шнурочки – дубелтові (подвійні) обереги до шнурків.

Жіночі обереги мають три типи і три рівні захисту: найвищий захист роду – три шнурки – діва, два шнурки – мати, один шнурок – бабуся.

1. Весільний оберіг (дівчина на виданню, княгиня) – три шнурки з різнокольорових смужок (світлина 24). Дівоча вуставка сонячно-весняна, весела.

2. Молодицький оберіг (заміжня жінка) – два шнурки з різнокольорових смужок, що повторюються, мамина сорочка – скромніша від княгиньської (світлина 25).

3. Бабусин оберіг – один шнурок (світлина 26). Бабина сорочка сумніша від молодичької.

Значення основних оберегів у орнаменті тла вуставки з часів патріархату:

1. Коло Ра-Сонце – квітка з 4 парних пелюсток;
2. Восьмираменна зірка: черговість 4 веселих та 4 сумних відтінків, контакт чотирьох стихій: сіді – земля, ріді – повітря, клімат, дана – вода, тепло рай – сонце, світло.

3. Трикутники (конуси) і ромби – елементи ще з часів матриархату. Конуси: 1. Вершиною вниз як символ гармонії, демократії, громада керує – на добро і на достаток. 2. Вершиною вверх – як символ диктатури, режим руйнує – війна, розруха. Ромби – як два конуси в одному – стабільність, розвиток, «інь-янь», міжвійськовий період суспільства.

4. Сердечка, ріжки. Сердечка – на тлі вуставки – оберіг любові, а сердечка на крилах вуставки – захист, охорона. Ріжки на тлі вуставки (верх і низ зірки) – оберег захисту любові, ріжки – на крилах вуставки – перша лінія оборони, воїни: якщо хочемо миру – тоді будьмо готові до війни.

У наш час з Божого благословіння всі гуцульські традиції збережені. Гуцульський рік на Верховинщині живе, поки є ми – його носії. Молодь – запорука процвітання нашого краю на перспективу. І дана стаття – цьому підтвердження. Ми – активні гуцули. І це звучить гордо!

Джерела та література:

1. Гуцульське село в Карпатській Україні (30-і рр. ХХ ст.). Ужгород. 2003.
2. Історія Гуцульщини: В 6 т. Чикаго; Львів, 1975–2001.
3. Кречуняк Ю. Світлини з особистого архіву.
4. Лаврук М. Гуцули Українських Карпат. Львів, 2005.
5. Мацієвська В. Музичні релікти Гуцульщини. *Українське слово*. 1995. № 7–12.
6. Сеньків І. Гуцульська спадщина. Праці з життя і творчості гуцулів. К., 1995.
7. Українська старовина із приватних збірок. Мистецтво Гуцульщини та Покуття. К., 2002.
8. Шухевич В. «Гуцульщина» (1899–1908). 1997–1999. Т. 3. 216 с.

Додатки:

Відомості про осіб, що надали інформацію: Кречуняк Марія Андріївна, с. Криворівня (1901 р. н.), бабуся автора; Кречуняк Калина Юрїївна, с. Дземброня (1930 р. н.), мати автора; Кречуняк Марія Василівна, с. Зелене (1961 р. н.), дружина автора; Ткачук Наталія Юрїївна, с. Зелене (1985 р. н.), дочка автора; Рашковська Параскевія Онуфрїївна, м. Верховина (1952 р. н.), Дроняк Іван Васильович, с. Яблуниця (1937 р. н.) – музейники.

Світлина:

Світлина 28. П'ять гуцулочок-школярок. Марамуреш. 1938 р. Фото з інтернет-ресурсів

Світлина 29. Молоді гуцулки з с. Бистра, учасники фестивалю. Румунія. 2016 р. Фото з архіву Д. Коренюка.

Світлина 30. Амазижки – учасники етнофестивалю в Марокко. 2012 р.

40. SALONIQUE – Danses macédoniennes – SALONICA – Macedonian dances
Світлина 31. Етноколектив з Македонії. 1938 р.

Світлина 32. Етноколектив школярів у бараницях з с. Бистра. Румунія. 2016 р. З архіву Д. Коренюка.

Світлина 33. Учасники різних країн на Гуцульському Міжнародному етнофестивалі у м. Рахів. Закарпаття. 2016 р. З архіву Ю. Кречуняка.

Світлина 34. Жаб'євські молодиці та туристки-українки у столиці Гуцульщини – Верховині, у Зеленій садибі «Галерії». Одягнені у гуцульські конопляні весільні сорочки та завиті «в гуші».
З архіву господині Параскеви Рашковської. «Нашого цвіту – по усьому світу!». 2018 р.

Євген ЛУЦІВ

ДІЯЛЬНІСТЬ ОПРИШКІВ НА ТЕРЕНАХ СЕЛА ПАСІЧНА

Село Пасічна знаходиться на території Галицької Гуцульщини а назва села походить від слова «пасіка». В минулому люди вирубували ліси, спалювали їх і на тому місці будували хати. Ці місця якраз називалися «пасіки». XV ст. с. Пасічна, як і всі західноукраїнські землі, була загарбана Польщею (Річчю Посполитою). За адміністративним поділом XV–XVII ст. село належало до Галицької землі Руського воєводства і було володінням польського магната Сап'єги. Шляхетський рід Куропатвів, який володів маєтками у Галичині ще з XIV ст. почав споруджувати Пнівський замок у XVI ст. Будували замок селяни з навколишніх сіл, в тому числі і з Пасічної. Він став одним із найбільш укріплених замків Галичини [4, с. 11].

В XVIII ст. на теренах Пасічної активно діяли народні месники – опришки. Уперше опришки згадуються в документах 1498 р. у зв'язку з посиленням кріпосницького гніту. Діяльність опришків спочатку розгорнулася на Прикарпатті, пізніше охопила Закарпаття та

Буковину. Опорним центром опришків були, як відомо, Карпати. У гори тікали розорені, покривджені селяни та бідні міщани, які гуртувалися в опришківські ровти. Вони нападали на панів-землевласників, орендарів, лихварів, корчмарів, грабували та руйнували шляхетські маєтки тощо [7].

Зокрема, легінь з присілка Бухтівця Петро Грига був також серед опришків. Силачем він уважався на ціле село, мав, за свіденнями очевидців, метр ширини в плечах. Коли повернувся додому, то за розповідями, закопав скарб під грушею на городі, що називається Ясідник. Груша та зберігалася до 30-х років ХХ століття. Були сміливці, які намагалися відкопати скарб, та, на жаль, їм це не вдалося [2]. До наших днів дійшли два перекази про Петра Григу:

1). «Тут був один Грига, що ходив розбоєм. А в Григи хлопи були! Моцні! Та й десь вони грабували на тій ріці, поза Коломиєю, силу маєтків забрали. Відтак вийшли на одну гору, називається Яблониця, і там розділилися тими грішми. Грига узяв свої гроші, сказав:

– Бувайте здорові, товариші! – сім їх було всіх. І пішов. Але один з них, чи би на спас, чи умисне, взяв і стрілив за Григою з пістолета і поцілив у саму п'яту. Ех, як він вернеться – а то хлоп! – як розмахнеться між ними, а то розлетілося гей орібки з-під курки. А він тоді тих сім бордюгів з грішми на батаг і пішов.

Раз хлоп був».

2). «Мій предок Петро Грига ходив у опришки. Вони мали над собою начальника Довбуша.

Тоді закон був такий: хто поступав опришком, тому клали на долоню ватру з букового дерева (грань). Як спопеліє той вуголь і згасне, то вони знають, що легінь може бути опришком, – витримає, як його будуть шандари бити, витримає всяку біду, і голод, і тюрму, і не продасть своїх товаришів – нікого й нічого не викаже.

Мій предок пройшов випробування і був опришком. Він мав знайомих опришків з різних сторін. Буржуї по горах мали свої шинки, склепи, і опришки ходили до них по гроші. Прийшли в Делятин до одного буржуя і сказали:

– Давай гроші!

А він відповідає, що не має грошей. А був у сінях великий ковбан. Один опришок ударив топором – і з ковбана насипалося багато грошей. Ватажок сказав:

– Беріть, хлопці, без ділениці!

Мій предок Петро Грига був найміцніший – мав метрові плечі (і то без жарту!) – і найбільше взяв у мішок. Віднесли гроші на гору Вавтурів і провідник сказав:

– Тепер, хлопці, будемо ділитися грішми!

Мій предок Грига зажалував, що так тяжко ніс багато грошей, а ті решта мало несли, бо були слабші, а тепер відбирають від нього. І він з тими грішми втік. За ним стріляли з пістолів і не поцілили.

Як утік, то сказав, що з чужоземними опришками більше товариства не має, і більше в опришки з чужими не ходив. Але і з грошей тих не скористав. Коли вмирав Грига, то сказав зятеві:

– Дай мені шапку нову на смерть, і я тобі покажу, де гроші закопані, що будеш мати чим жити.

Той дав шапку. Старий показав через вікно – зять глянув.

– Ти вже видиш... – сказав Грига і вмер.

А гроші лишилися закопані в каверні до нинішнього дня, бо зять не знайшов їх.

На Новий рік опівночі гроші горять. Три рази блисне – вони очищаються, і підходять вище. Колись вийдуть наверх і хтось скористає. То золото, а воно вартості ніколи не тратить» [5, с. 255].

Серед хлопців Довбуша був і виходець з села Андрій Пилип'як, який потрапив до рук шляхти, коли загін опришків несподівано атакував полковник Пшелуцький зі смоляками на горі Стіг, де опришки розташувалися на нічліг. Опришка зв'язали і під конвоєм вивезли до найближчого міста, де склали попередній протокол. Звідти Снятинською або Галицькою дорогою повезли до Станіславської фортеці. Розправою над опришками керував сам Йосиф Потоцький. В'язня кинули у підземелля Станіславської міської ратуші, згодом його брали на шляхетський суд, так звану міську лаву. 15 вересня 1742 р. його допитували у міському шляхетському суді. За допомогою архівних матеріалів можемо відтворити перебіг допитів: «Був доставлений арештант, недавно приведений, на ім'я Андрій Пилип'як, родом із села Пасічної, підданий пана Сап'єги. Був питаний: «Що тебе до того привело, що взявся до розбою?» Відповів: «Не я розбивав, лише служив у Трибушанах в Угорській державі року Вихриста Василя, а дев'ять років служив у Бориса Іванового і малося скінчити на свята Пущення, Маковія. Тільки що мене взяв Головач і, зв'язавши, водив мене три

дні з собою в полонині і казав мені присягти на рушницю, що їх не покину. І той Головач був лише сьомий, коли мене взяв, і там почали до нього сходитися по два, по три то з тієї, то з тієї гори. І так набралось нас за три дні біля великої гори, названої Стогом, біля границі Угорської і Польської». Був питаний, скільки був на розбою. Відповів: «Не були, бо ще тільки в той час ішли ми до Добоша. Там нас мав бракувати Добош, якого би подобав, то був би взяв, а котрий не сподобався тобі, вибракувавши, то би був прогнав від купи. Так при тій горі, названій Стогом, розташувалися на нічліг по кілька, і там я з Головачем четвертим біля одного вогню ночував». Був питаний, звідки мали поживу. Відповів: «Брали смо сир та ялові вівці убивали, пекли та їли, де нас Пшелуцький з смоляками на тому нічлігу розгромив, і там бачив своїми очима, що Головача смоляки присіли були, і не знаю, чи його убили, чи ні, тільки бачив, що всю зброю забрали від нього – рушницю, пістолі і рогатку». З'ясувавши з добровільних зізнань Андрія Пилип'яка та їх обміркувавши добре, його визнаємо винним і присуджуємо, щоб був відданий на тілесні зізнання: аби був три рази підтягнений і три рази свічками припечений через майстра тутейшого Михайла Козловського».

4 грудня 1742 р. був проведений повторний допит з виконаннями прийнятої постанови суддів: «1-ше підтягнення. Був питаний згідно з поданим допитом по 1-му і 2-му пункту, звідки родом, як називається і чий підданий. Відповів, що називається Андрій Пилип'як із села Пасічної, підданий його величності пана Сап'єги. І сказав, що тільки з одним Волошином украли вівці і кози на пасовищі. 2-ге підтягнення. Був питаний: «Хто тебе намовив до того розбою з Головачем?». Відповів: «Силою мене взяв той Головач і лише три дні з ним був». Був питаний: «Кого де розбили?». Відповів, що не розбили нікого. Був питаний, чим жили. Відповів, що в його господаря взяли три барани, сир і тим жили. Був питаний, хто їм поставляв порох і кулі. Відповів, що ніхто, бо лише в той час почали сходитися. 3-тє підтягнення. Був питаний, чи не був на розбою у їх милостивого пана Рушниці, в їх милостивого пана Добросільського і при убивстві Лошака, у Перегінську, в Рожнівi. До того всього не признався. Також і після припечення свічками за всіма трьома разами ні про що не зізнався.

Вирок. А також по зачитаних добровільних і тілесних зізнаннях з декрету тутейшого суду Андрія Пилип'яка, який на добровільних і

тілесних зізнаннях признався до всього, що в тих зізнаннях щиро виражено. Сьогоднішній суд постановляє про його скарання для утихомирення інших. Його засуджуємо на смерть, щоб був живцем четвертований. Силою декрету нинішнього наказуємо».

Як бачимо, з вище вказаного, Андрій Пилип'як на «добровільному» зізнанні говорив мало і суд вирішив передати його на тортури. Незважаючи на страшні муки, Андрій не видав опришківських таємниць. Побачивши, що від нього вже нічого не домогтися, суд вирішив покарати опришка страшною смертю – живого четвертувати. Вирок суду над Андрієм Пилип'яком і його побратимом Андрієм Лаврівим був виконаний 7 жовтня 1742 року. На страту виїхали представники суду – раєць «нації польської» Григорій Рубчановський, вірменської – Тодож, а також писар Станіслав Томаш П'яст. Страшна процесія із засудженими опришками, катом з його знаряддям, представниками суду й військовою охороною змушена була ще напередодні виїхати зі Станіслава, і, напевне, демонстративно проїжджала через села, щоб люди боялися цього видовища. Недалеко від села Гвіздця карателі зупинилися. Саме тут мав відбутися перший публічний акт смертної кари над побратимами. Про цю страхітливую процедуру в судових протоколах говориться сухою діловою мовою: «На першому полі, на границі, де сходяться потоки, які називаються Тучевець і Лукавець біля Гвіздця кат стяв обидвох (засуджених опришків) і поділив їх тіла, та на двох палях по чверті з кожного завісив і голови вбив на палі. На другій площі, на горі в Яворові, повісив на трьох палях по чверті. На третій площі на старій дорозі також повісив на двох палях три чверті тіла». Тіла засуджених опришків були розтяті на 10 частин і розвішані в Гвоздці, Яворові і на Галицькій дорозі. Очевидно саме ці місця були важливими центрами опришків [1, с. 242–243].

Бував в Пасічній і видатний ватажок опришків Олекса Довбуш. За переказами, у хаті Рогова (присілок Козарки) проходила опришківська забава. Довбуш протанцював дев'ять танців і після кожного танцю робив зарубку на драгарі (сволоці). Така ж забава проходила і в хаті Кушурі, де він теж залишив 9 знаків. Ця хата зберігалася до початку 20-х років ХХ ст. Розповідають перекази і те, що Довбуш закопав скарб на полі Фідерців, яке розташоване неподалік від присілка Козарки. Багато людей прагнуло відкопати той скарб, але не змогли, бо він заклятий конем. І досі розказують

місцеві жителі, що на Різдво чи інші свята в тому місці з'являються якісь вогники. А на горі Монастирицькій за переказами Довбуш вбив єврея-лихваря з Маняви. Опришки забрали були у нього книгу боржників (рейсток), але захланний лихвар йшов за ними і просив її віддати. Тоді Довбуш заманив єврея на гору і там опришки його вбили [2].

«Раз ішов Довбуш з легінями онде під Пасічною. Але трапили саме на погоню, на легри. Як Довбуш придивився, що то є легри, та й крикнув:

– Хлопці, далі на Соколовицю!

Тоті, як білиці (вивірки), по скалах та й за хвилину стали на горі. Каже Олекса:

– Хлопці, у Старий на прилуки!

Легші розскочилися, а Довбуш узявся до череса та й до бурдюга і став розмітувати відти з гори гроші. Прийшла тога погоня під Соколовицю, та й ті легри, як уздріли гроші, зачали збирати... Ватажки (від легрів) нагайками, нагайками їх. Але тоті й не чують, збирають гроші...

Та й так, що нім вийшли на гору, то за опришками, як кажуть, і слід застиг» [5, с. 165].

Гнат Хоткевич у своїй книзі «Довбуш» подає записаний переказ про існування на горі Яршиці Довбушевої комори зі скарбами: «Раз ескос із тих рік ци би з Делятина, ци звідки йшов Довбуш суди груньми і тут на Яршиці посів го день, так шо не міг у село доступити уже. То він казав на тому місці, таки на Яршиці, пробрати плити і висипати там дванаціт терхів, то є дваціт штири бербениці грошей... Та й потому загиб у Космачі, та й уже не знав ніхто, у котрім то місці ті маетки.

Жінка Петра Онуфрака, потомка отого вїта, що погнав на Довбуша волоську хоругов, твердо казала, що вона іменно знає, що тут, у Яршиці, є Довбушеві клажі:

– Я ще дітваком туди скотарила та й виділа раз знак, де ті гроші є. Був там камінь, оброслий дуже файним мохом. Я тот мох іздоймила – так гейби верету піднети, так тот мох. І виділа-сми хрест на тім камені відбитий... Та коли-бо то уже бирше не могла сходити на то місце, і так обстало і донині» [6, с.132].

Відомий ще один переказ про Довбушеві скарби на Яршиці:

«Олекса Довбуш любився тут, у Зелениці, з Тимшечкою. Раз

якось із тих рік, чи би з Делятина, чи звідки ішов сюди до неї грунлями, і тут, на Яршиці, посів його день, так що не міг у село доступити уже. А він казав на тім місці, таки на Яршиці, пробрати плиття і висипав там дванадцять терхів (двадцять чотири бербениці) грошей.

Та й потому погиб у Космачі, та й уже не знав ніхто, у котрім то місці ті маетки» [5, с. 325].

Згідно карти походів Олекси Довбуша, складеної професором Володимиром Грабовецьким, він побував в околицях Пасічної тричі: весною і у вересні 1744 та весною 1745 років [1, с. 66].

Із розповідей місцевих жителів села Пасічна, яке розташоване у передгір'ї Карпат відомо, що на його теренах активно діяли загони опришків до яких входили і місцеві мешканці. Слово *опришок* походить від лат. *opressor* – знищувач, порушник. Опришками ставали здебільшого селяни, які бралися за зброю, щоб позбутися визиску чужинців. Застосовуючи тактику партизанської війни, вони діяли невеличкими загонами в Галицькому Прикарпатті, Буковині та Закарпатті. Перші свідчення про опришків дають джерела XVI ст.

Загони *опришків* збиралися навесні, переховуючись у малодоступних гірських районах. У Карпатах перетиналися кордони трьох держав – Польщі, Угорщини й Молдавії. Це давало змогу повстанцям вільно переходити з однієї країни до іншої та легко уникати переслідування. На початку 30-х років XVIII ст. рух опришків у Прикарпатті настільки поширився, що польські можновладці змушені були просити київського воєводу надіслати на допомогу війська. Найбільший розмах цього руху пов'язаний з іменем *Олекси Довбуша*. Його походи тривали протягом 1738–1745 років. Зокрема, він побував в околицях Пасічної тричі: весною і у вересні 1744 та весною 1745 років. Для боротьби проти опришків галицька шляхта організовувала каральні загони. Проте переслідувати опришків, яких підтримувало населення, було дуже складно.

Зміна соціально-політичних умов у Галичині та Буковині після 1848 року (зокрема, скасування панщини) сприяла поступовому загасанню опришківського руху.

Діяльність опришків справляла глибоке враження на народну свідомість і знайшла своє фольклорне відображення у безлічі

народних пісень, легенд, переказів. Зокрема, відомо, що в нашому селі побутують перекази про заховані тут опришками скарби. Це спонукало до проведення дослідження стосовно можливості реального існування скарбів опришків у нашому регіоні.

Джерела та література:

1. Грабовецький В. Олекса Довбуш. Львів: Світ. 1994. 274 с.
2. Записано зі слів жительки с. Пасічна Гуцинюк П.І.
3. Легенди нашого краю / Редактор-упорядник П. М. Скунець. Ужгород: Карпати, 1972. 216 с.
4. Луців Є. Від «пасіки» до Пасічної: Істор.-геогр. нарис. Івано-Франківськ: Місто НВ. 2010. 120 с.
5. Ходили опришки. Збірник фольклорних творів. Ужгород: Карпати. 1983. 384 с.
6. Хоткевич Гнат. Довбуш: повість. Київ: Дніпро. 1985. 467 с.
7. <https://uk.wikipedia.org/wiki/Опришки>

УДК 069:371.2

Петро МАЗУР, Наталія ГЕТЬМАН, Галина ГОЛУБ

РОЛЬ МУЗЕЮ ІСТОРІЇ КРЕМЕНЕЦЬКОГО МЕДИЧНОГО ФАХОВОГО КОЛЕДЖУ ІМЕНІ АРСЕНА РІЧИНСЬКОГО У ВИХОВНІЙ РОБОТІ КОЛЕДЖУ

Стаття присвячена історії музею Кременецького медичного фахового коледжу імені Арсена Річинського, який включає в себе експозицію історії навчального закладу та музейну експозицію «Життя і творчість Арсена Річинського», меморіальний знак та горельєфну меморіальну дошку А. Річинського а також клас одного студента. Музей, який наказом МОН України отримав звання «Зразковий музей» відіграє важливу роль у вихованні студентської молоді.

Ключові слова: *Кременецький медичний фаховий коледж імені Арсена Річинського, музей, виховна робота, експозиція.*

Музей коледжу відіграє важливу роль у вихованні у студентської молоді почуття гордості за навчальний заклад, в якому вони навчаються та за майбутню професію. Історія Кременецького медичного фахового коледжу імені Арсена Річинського відображена в музеї, створеному 1990 р. та оновленому в 2015 р. Додамо, що до 2015 р. музей розміщувався в гуртожитку коледжу, а починаючи з

2015 р. – у навчальному корпусі, що розташовується у м. Кременець, провулок Михайла Драгоманова, 4.

Експозицію музею відкриває символіка: герб, гімн та прапор коледжу. До слова, автором герба є художник та викладач коледжу Олег Вартабедян. (Герб було створено 2002 р., а на стенді розміщено його опис). Гімн створив викладач іноземних мов коледжу Анатолій Янков. Композиція із перших рядків пропонує студентам до чарівну атмосферу міста, де вони навчаються:

У древньому місті, де Бона-гора,
Де скелі Дівочі та річка Іква,
Проходить студентське життя молоде,
Що вічно зелене і завжди цвіте...

Прапор колись училища? а нині – фахового коледжу було виготовлено 1999 р. із нагоди присвоєння йому імені Арсена Річинського.

Наступний стенд музею висвітлює основні віхи життя коледжу, які тісно пов'язані з іменем відомого українського громадського, політичного і церковного діяча, композитора, фотографа та краєзнавця, Арсена Річинського. Додамо, що 1998 р. у коледжі було проведено Перші Річинські читання, а навчальному закладу присвоєно його ім'я. Натомість відкриття експозиції «Життя і творчість Арсена Річинського» відбулося 2004 р., а музей відкрив двері лише у 2008 р. Невдовзі у коледжі було засновано стипендію імені Арсена Річинського, 2002 р. відкрито меморіальну дошку діячеві, а у 2010-х рр. відкрито пам'ятний знак на його честь. У коледжі як правило відзначаються ювілеї Арсена Річинського, а на окремому стенді розміщені численні фотографії із святкування 60-ти та 70-ти річчя училища.

Щодо історичної ретроспективи навчального закладу. Як свідчать архівні дані, на засіданні президії Тернопільського облвиконкому від 15 липня 1940 р. було прийнято рішення про організацію у м. Тернополі фельдшерсько-акушерської школи (по вул. Костюшка, у приміщенні, де тоді розміщувався дитячий будинок). У газеті «Вільне життя» від 13 серпня 1940 р. було поміщено оголошення про набір учнів на перший курс фельдшерсько-акушерської школи, яка відкрилася в Тернополі з 1 вересня.

Із невідомих для нас причин фельдшерсько-акушерська школа щоправда була відкрита у Кременці. Допомогла нам це встановити

довідка, видана Федору Демидовичу Савчуку про те, що він у 1940/1941 році закінчив перший курс школи. Підписав довідку на той перший директор школи І. М. Шайнюк.

Родина Ф. Д. Савчука крім оригіналу довідки передала в музей тогочасні підручники анатомії та фізіології. На окремій вітрині були розміщені класні журнали 1940/41 навчального року, які засвідчували, що студентами школи були українці, поляки та євреї (хоча у післявоєнний період навчалися тут лише українці). На окремому стенді були розміщені імена, фотографії та короткі дані про викладачів, лаборантів та працівників школи (згодом – училища, коледжу, фахового коледжу), які вже відійшли у вічність, але залишили по собі хорошу пам'ять в історії закладу.

У окремій кімнаті музею була розміщена експозиція, перенесена з гуртожитку, яка розповідає про життя колективу та студентства із 1944 до 2015 р. Йдеться про навчальні заняття, спорт, гурткову роботу, роботу в колгоспах, студентських будівельних загонах, службу в армії, в т. ч. в Афганістані. Містяться тут також оригінали конспектів лекцій випускників та медичний інструментарій. Експозиція, що важливо збережена у первісному виді.

Стенд «Директор – це звучить гордо» присвячений керівникам навчального закладу в історичній ретроспективі – І.М. Шайнюку, Т.Я. Ларкіній, Є.Ф. Попенко, С.Я. Пінчуку, К.І. Литвиновичу, А.Ф. Озерову, Г.К. Войтку, А.Ф. Пушкарю, С.А. Мартинчуку, П.Є. Мазуру.

Оформлені в музеї стенди присвячені нинішнім працівникам коледжу, заступникам директора та завідуючим відділеннями а також випускникам училища, які працюють в коледжі викладачами та лаборантами. Знайомство із останнім стендом показує студентам, який широкий шлях відкривається перед ними.

Виставлені в музеї наступні художні та історичні твори, підручники викладачів коледжу: «Я з тими хто пішов, і з тими, хто прийде...» Василя Цибульського; поетичні зірки «Ода березнева» та «Відрада і журба» Анатолія Янкова; «З твого небесного крила» та «Кожна жінка чарівниця» Лесі Романчук, «Терапія», «Медсестринство в терапії», «Основи сестринської справи», «Туберкульоз», «За тебе Україно», «Нариси історії Береза-Картузького концтабору (1934–1939)» Петра Мазура та ін. Експонуються також численні публікації викладачів та студентів в

наукових збірниках, книги випускників Олексія Панасюка «Пульмонологія та фізіатрія» і Петра Ляшука «Славетні імена: віхи творчості і причини смерті».

Наступні три стенди та вітрини присвячені висвітленню життя студентського колективу – самоврядуванню, участі в художній самодіяльності та спорті, практичному навчанню, участі в конференціях, олімпіадах та конкурсах, проживанню у гуртожитку, заняттям в бібліотеці.

Завершують експозицію два стенди, які розповідають про окремих випускників, які є гордістю коледжу – це науковці, поети, письменники, священнослужителі. Завершальний стенд розповідає про знаменні події в житті закладу освіти.

Продовженням експозиції музею є оригінальна експозиція – «Клас одного студента», в якому навчався випускник фельдшерського відділення 1954 р. відомий вчений фізіатр і пульмонолог, доктор медичних наук, професор, академік Академії наук вищої школи України Панасюк Олексій Варфоломійович. У класі розміщені документи про його наукове зростання і медичну діяльність: копії дипломів, посвідчень, сертифікатів, патентів на винаходи та інші документи. Клас одного студента має важливе значення – кожен студент коледжу може побачити можливості свого зростання впродовж життя. Гармонійно доповнюють експозицію музею вітражі на медичну тематику, встановлені на вікнах та клятва Гіпократу на окремій мармуровій плиті.

Новий етап історії коледжу пов'язаний з іменем Арсена Річинського – висококваліфікованого лікаря – спеціаліста, філософа, релігієзнавця, культуролога, мистецтвознавця, церковного композитора, фольклориста, педагога, фотографа. Як уже було відзначено вище, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України № 883 від 24 травня 1999 р. Кременецькому медичному училищу було присвоєно ім'я цього відомого діяча.

Як ми зауважували вище, музей Арсена Річинського було засновано 2004 р. Невеличку музейну експозицію було відкрито 24 травня того ж року з нагоди 5-річчя присвоєння училищу імені вченого. У експозиції було розміщено невелику кількість експонатів, яку на той час вдалося зібрати ентузіастам. 2008 року було оновлено і розширено музейну експозицію, яка розміщена в навчальному корпусі по вул. Ю. Словацького, 12. у місті Кременець.

У музеї зі сторінок історичної пам'яті постає доля однієї родини – родини славетного українця, Лицаря Духу українського народу, який завинив перед системою лише тим, що був щирою, порядною, доброю людиною, а найважливіше – був щирим українцем.

Відкриває експозицію музею копія ікони Святому сповіднику лікарю Арсену, оригінал якої міститься в церкві Різдва Христового (м. Тернопіль) та портрет Арсена Річинського роботи художника Івана Дацюка (м. Луцьк). Нижче портрета розміщений текст вислову Арсена Річинського, який можна розцінювати як послання до кожного нинішнього українця: «Надходить наша будучність. Але мусимо її ще здобути – вірою у своє діло, перевихованням народу в новій ідеології, відвагою у боротьбі і муравлиною працею» [2, с. 353].

В експозиції знаходяться чотири фотостенди з фото та текстовою інформацією, вітраж з цитатами та тезами його основних праць, а також чотири вітрини, у яких експонуються ксерокопії документів, книги та наукові праці.

Перший фотостенд містить інформацію про дитячі роки Арсена Річинського та його навчання в Кременецькій гімназії, Клеванському духовному училищі та Житомирській (Волинській) духовній семінарії. На другому фотостенді розміщено матеріали, які стосуються років навчання А. Річинського у Варшавському університеті та Університеті Святого Володимира у Києві, роботи А. Річинського та його громадської діяльності в Ізяславі, с. Тростянець під Луцьком і Володимирі-Волинському (нині – Володимир). До слова, восени 1911 р. Арсен Річинський вступив на медичний факультет Варшавського університету, а з початком Першої Світової війни перевівся до Київського університету Святого Володимира.

У експозиції музею розміщені світлини Варшавського університету, фото подвір'я цього вишу, Ботанічної лабораторії, Київського університету і Володимирського собору, а також групова фотографія студентів під час викладання дисципліни «Неорганічна хімія» на першому курсі університету, фотографії професорів, які навчали А. Річинського. Містяться тут також дві фотографії самого Арсена Васильовича під час його навчання на першому курсі університету з товаришем Іваном Кореневичем (1910–1911 рр.), а також фотографія диплому лікаря, виданого йому адміністрацією університету Святого Володимира 1918 р.

Додамо, що після закінчення медичного факультету Варшавського університету Арсена Річинського направили у місто Ізяслав. Саме тут, на Західній Волині, розгорнулася його діяльність у царині рідної культури. Він бере активну участь у проведенні концертів, шкільних свят та вистав. Навколо нього гуртується національно-свідома інтелігенція, яка прихильно зустріла започаткований ним у 1911 р. часопис «Нові дороги». Того ж року А. Річинського було обрано членом шкільного комітету повітової управи, а невдовзі він став організатором курсів українознавства для народних учителів.

На стенді також розміщені фотографії Народного дому та хору у Борисові, що неподалік Ізяслава, а також групові фотографії сільських артистів перед виставою та шкільного відділу Ізяславської повітової управи.

Громадсько-просвітницька діяльність Арсена Річинського була призупинена падінням УНР та польською окупацією Волині. Його призначили молодшим лікарем повітової лікарні у Заславлі, а за декілька місяців перевели на посаду дільничного лікаря у с. Тростянець під Луцьком.

На третьому фотостенді розміщені матеріали, які стосуються життя і громадської діяльності Арсена Річинського з 1927 р. і до його смерті, 13 квітня 1956 р.

До слова, 7 червня 1927 р. у Луцьку відбувся церковний з'їзд православних мирян-українців у справах Церкви, головним гаслом якого був національний розвиток православної церкви на території Польщі. Основну доповідь «Сучасний стан церковно-релігійного життя українського православного населення у Польщі» зробив якраз Арсен Річинський (на стенді розміщено фотографію учасників церковного з'їзду у Луцьку, 1927 р.).

Професійне проросійське духовенство вимагало адміністративного виселення Арсена Річинського з Володимир-Волинського. У квітні 1929 р. постановою Священного Синоду Православної церкви Польщі його було відлучено від Церкви. Анафему оголошено 26 квітня 1929 р. у храмі Володимир-Волинського (світлина собору розміщена на стенді). Щоправда призначена комісія для розслідування справи виправдала Арсена Річинського і у березні 1930 р. його знову прийнято в лоно Церкви.

Із 1929 по 1933 рр. Арсен Річинський працював над своєю книгою «Проблеми української релігійної свідомості», яка врешті побачила світ 1933 р. Період 1933–1939 рр. був найбільш дієвим у житті Арсена Річинського. Він виступив організатором місцевого товариства «Просвіта», пластуна, очолив повітову управу пластунів, уклав і видав для них збірку «До щастя, слави і свободи».

На стенді розміщені світлини Арсена Річинського із членами «Союзу українок» у м. Сокаль поблизу жіночого монастиря та в світлиці «Союзу українок» у м. Володимир-Волинський (1933 р.), конкурсу хорів Микуличі-Бужанка і Устилуг у Володимирі біля кінотеатру (1936 р.), Арсена і Ніни Річинських із дочкою Ярославою (1937 р.), а також титульних сторінок його робіт: «Походження Єпископату»(1926 р.), «Сучасний стан церковно-релігійного життя української людности в Польщі» (1927 р.), «На манівцях»(1932 р.) та ін.

Активна громадська позиція Арсена Річинського викликала опір у певних колах, зокрема в емігрантських російських організаціях. Відтак 1935 р. його було запроторено у концтабір Береза-Картузька [1, с. 178–179], а у 1939 р. Арсен Річинський був заарештований НКВС і ув'язнений у Володимир-Волинській тюрмі, згодом його перевели у с. Сухобезводне Горьковської області (нині – російська федерація).

За досі нез'ясованих обставин Арсен Річинський був засуджений 5 травня 1942 р. Особливою нарадою при НКВС СРСР за ст. 54-13 КК УРСР на 10 років виправних робіт у табори. Там він працював лікарем (на стенді розміщена копія портрета Арсена Річинського, написаного невідомим автором в ув'язненні в с. Сухобезводне, 17.06.1946 р.). Був звільнений 1949 р., але додому, на Волинь, повернутися йому так і не дозволили. Через це його родина невдовзі була змушена переїхати до нього, на спецпоселення у Казахстан, де він працював лікарем-судмедекспертом.

Крім лікарської роботи, Арсен Річинський на засланні займався науковою працею у галузі акушерства. Його статті друкувалися у журналі «Здравоохранение Казахстана» впродвож 1952–1953 рр. Але здоров'я самого лікаря-подвижника було підірване перебуванням у в'язницях та таборах. 13 квітня 1956 р. у Арсена Васильовича стався крововилив і згодом він помер. Поховали його на кладовищі станції Джусали Кзил-Ординської області.

На стенді розміщені також фотографії його дружини і сподвижниці Н.П. Річинської, у Києві 1918 р., та після звільнення із заслання. Містяться тут копії портретів доньок А. Річинського – Ярослави та Людмили, написаних п. Бохенською 1944 р. у с. Озьорноє, а також фотографії Ярослави в м. Ташкент та Людмили в м. Кизил-Орда (1958 р.).

Поверненню імені Арсена Річинського із забуття, діяльність якого була відзначена ще в тридцятих роках ХХ століття на сторінках «Української загальної енциклопедії», присвячений четвертий фотостенд.

У чотирьох вітринах зберігаються ксерокопії документів, ксерокопії та оригінали видань із працями Арсена Річинського, наукові роботи сучасності. В експозиції зберігаються також матеріали сімейної переписки дочки А.Річинського Людмили, та листи, які стосуються різноманітних аспектів вивчення творчості і увіковічнення пам'яті вченого. Завершує експозицію килим, який власноруч вишила і передала в музей дочка діяча – Людмила Арсенівна Річинська.

Згідно наказу Міністерства освіти і науки України № 1133 від 19.09.2023 р. музею історії Кременецького медичного фахового коледжу імені Арсена Річинського присвоєно звання «Зразковий музей».

Уважаємо, що створення музею сприятиме національно-патріотичному вихованню студентів. Студенти-першокурсники знайомляться з історією закладу, приймають присягу студента коледжу перед державним прапором України та прапором Кременецького медичного фахового коледжу імені Арсена Річинського. Крім того, студенти беруть участь у проведенні конференцій, регіональних студентських читань, присвячених дослідженню творчості Арсена Річинського. До того ж у музеї коледжу нерідко проходять заняття студентів історичного факультету КОГПА ім. Т.Г. Шевченка та учнів ліцею імені Уласа Самчука.

Щорічно музей відвідують студенти нашого коледжу, лісоколеджу, гуманітарно-педагогічної академії ім. Т.Г. Шевченка, школярі, учасники методичних об'єднань та Річинських читань, випускники училища, мешканці та гості міста.

Музей історії навчального закладу в медичному коледжі відіграє невід'ємну роль у виховному процесі, відрізняючись своєрідним

об'єктом, що не лише зберігає минуле а й стає активним інструментом для навчання та виховання. Експонати (анатомічні моделі, історичні лекційні записи та фотографії) дозволяють студентам поглибити своє розуміння витоків медичної освіти.

Музей може використовуватися як платформа для проведення наукових заходів, конференцій та семінарів, що сприятиме обміну знаннями та дослідницькими досягненнями серед студентської спільноти. Це буде надавати стимулу для саморозвитку та заохочувати студентів до активної участі в науковій сфері.

Отже, музей Кременецького медичного фахового коледжу імені Арсена Річинського не лише зберігає спадщину, а й поступово стає динамічним центром, який активно взаємодіє зі студентами, надаючи їм можливості не лише вивчати минуле, але й активно сприяти своєму власному професійному та особистісному розвитку.

Джерела та література:

1. Ільїн О., Мазур П., Шандрук С., Гудима А. За тебе Україно... З архіву в'язнів концтабору Береза-Картузька (1934–1935) часів II Речі Посполитої Польської, Тернопіль: Терно-граф. 2010. 536 с.

2. Річинський А. Проблеми української релігійної свідомості. Тернопіль : Терно-граф, 2009. 368 с.

УДК 929:271.4:2-726.1 І.Потій

Ангеліна ПАВЛІВ

МИТРОПОЛИТ ІПАТІЙ ПОТІЙ ТА ЙОГО РОЛЬ У СТАНОВЛЕННІ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ

Дана стаття присвячена дослідженню процесу становлення уніатської, тобто греко-католицької церкви, процесу укладання Берестейської церковної унії 1596 року. Обґрунтовується роль митрополита Іпатія Потія як фундатора новоствореної церкви, прослідковується його життя та церковна і світська діяльність. Одним із аспектів дослідження є визначення боротьби між уніатами і дизунійниками, ставлення суспільства до реалізації умов, викладених на Берестейському соборі. Підсумовано результати діяльності митрополита Іпатія Потія, які послужили для утвердження на українських землях греко-католицької церкви.

Ключові слова : унія , собор , Іпатій Потій , церква , папа , православ'я.

Митрополит Іпатій Потій (Нірасу (Adam) Росієј) – особа , яка увійшла в історію України перш за все як фундатор і захисник греко-

католицизму, діяч, що брав участь в релігійному та державному житті Речі Посполитої, клірик православної (до 1596 р.) та греко-католицької церков (з 1596 р.). Це особа, яку вважають фундатором греко-католицької церкви на українських землях.

Народився майбутній митрополит 12 серпня 1541 р. у селі Рожанка, що на Берестейщині, і при народженні отримав ім'я Адам. Його батьки були заможними людьми, належали до шляхетського роду Потіїв (Росіє) гербу Вага. Батько – Лев Потієвич-Тишкович – займав посаду придворного писаря а також підскарбія Великого князя литовського Сигізмунда Старого. Матір'ю Адама була Ганна Лоза (Лозчанка), що теж відзначалась знаним походженням, адже походила із шляхетного роду Кораб. Окрім Адама у сім'ї Потіїв було ще двоє молодших дітей – Теодор та Лев [3, с. 8].

У 1546 р. родина переїхала до Кракова, де Лев Тишкович вступив на службу до польського короля. Свої юнацькі роки Адам Потій провів при королівському дворі. Навчався у кальвіністичній школі князя Миколи-Христофора Радзивілла «Чорного» у Несвіжі, де опановував риторику і діалектику. У дев'ятирічному віці помирає батько Адама, тому опіку над малолітнім хлопцем візьме сам король Польщі Сигізмунд II Август, під впливом якого Потій поїде навчатись до Краківської академії.

Пройшовши повний курс навчання, молодий Адам отримує посаду секретаря у короля Сигізмунда II Августа, а згодом – земського судді. Проте робота при дворі не запала до душі юнакові, тому він повертається на службу у двір князя Радзивілла. Варто сказати, що вже тоді Потій зазнає великого впливу кальвінізму, до 33-х років стає його ревним прихильником.

Варто відзначити і особисте життя Адама: у 1561 р. він одружився, взявши за жінку Анну Головню-Острожецьку, дочку князя Теодора Головні-Острожецького. Даний рід доводився родичами магнату Василю-Костянтину Острозькому, із яким Адам Львович познайомився через свого тестя. Відтоді і аж до 1595 року майбутній митрополит і Острозький будуть найближчими друзями та соратниками [3, с. 7].

Завдяки своєму розуму, освіченості та кмітливості Адам Потій піднімається по кар'єрних сходах: у 1566 р. його обирають берестейським писарем. Активно долучається до політичного життя країни: у 1569 році стає делегатом від берестейського воєводства і

бере участь у Люблінському сеймі, де й утворилась Річ Посполита. До 1572 року він служить секретарем польського короля Сигізмунда II Августа [3, с. 8].

Окрім політичної, Адам Потій займався ще й військовою діяльністю. Брав участь у Лівонській війні (1558–1583 рр.), зокрема в кампанії Стефана Баторія 1578–1579 рр. Король Речі Посполитої доручив йому командування полком, і завдяки тактичним і згурпованим діям Адама полякам вдалося взяти штурмом місто Полоцьк. Також Потій очолював посольство для перемовин, яке передувало Ям-Запольському миру. За ці заслуги король Речі Посполитої дав йому посаду брест-литовського каштеляна.

Варто відмітити, що розвитку подальшого шляху на духовній ниві він завдячує князю В.-К. Острозькому. 13 січня 1593 р. несподівано помирає володимирський єпископ Мелетій Хребтович-Богуринський, а князь Острозький, будучи ревним покровителем православної церкви, пропонує Адаму вступити на його місце.

У березні 1593 р. Потій отримує королівську грамоту про своє призначення на Володимирську єпархію, а вже 31 березня 1593 р. він приймає чернечий постриг під іменем Іпатій у м. Володимирі, який здійснює тодішній луцький єпископ Кирило Терлецький; Іпатій стає ченцем-василіянином. 27 травня 1593 р. митрополит Київський Михайло Рогоза висвятив його на єпископа Володимирського та Берестейського [4, с. 432].

Причини звернення Іпатія Потія до католицької церкви і зневіра в рідній православній є неоднозначними. У 1577 р. виходить на загал твір відомого єзуїта Петра Скарги «Про єдність Божої Церкви під одним Пастирем і про відступ греків від цієї єдності», досить популярний на той час. У ньому, власне, обґрунтовувалось питання кризи православної, «грецької» церкви, відступництво її від основних догм єдиної римської церкви, заклики до православних відійти від Візантії та її «сепаратизму» і включитись в єдину систему під верховенством Папи римського.

На той період православна церква й справді перебувала у складному становищі: постійні побори, відсутність церковної дисципліни, право «подання хлібів духовних», тобто призначення священників, митрополитів та єпископів на їх посади без згоди народу підточувало її зсередини. А наступ католицизму, намагання

Речі Посполитої підпорядкувати собі всі церковні процеси на території України і спонукали до порушення питань унії.

На початку 1590-х років активно назріває питання унії, тобто об'єднання української православної церкви із Папським престолом. Це питання порушувалось у вищих колах, зокрема першими так вчинили єпископ Львівський Гедеон Балабан, Кирило Терлецький, єпископ Пінський і Туровський Леонтій Пельчицький, єпископ Холмський та Белзький Діонісій Збируйський. Також підтримував цю ідею князь В.-К. Острозький.

У 1590 році в м. Белз відбулась спільна конференція, у якій взяли участь всі єпископи. На ній було ухвалено написати лист до короля Речі Посполитої, у якому вони погоджувались перейти під зверхність Папи [1, с. 86–87].

Після обрання на Володимирський престол Іпатій Потій у 1594 р. докладає зусиль до діяльності унійного собору. У лютому 1595 року в Кракові ведуться перемовини єпископів із Яном Замойським а також із польським королем. 12 червня відбувається собор православних єпископів у Бересті, де було прийнято документ, який мав би підтверджувати бажання українського духовенства перейти на унію. Це були знамениті «33 артикули», у яких українські церковні ієрархи висловлювали своє бачення і побажання щодо майбутнього союзу церков.

У 1595 році король Сигізмунд III Ваза видає універсал, у якому говорилося про перехід православних єпископів до унії. Собор єпископів вислав до Риму для представлення «33-х артикулів» найбільш уповноважених єпископів – Луцького Кирила Терлецького та Володимирського Іпатія Потія. Принципово, що папа всіх артикулів до уваги не взяв, уклавши унію на умовах, що були вигідні Риму, проте вже 23 грудня акт про перехід православ'я під зверхність папи і створення нової церкви було підписано, а урочисте проголошення мало б відбутись восени 1596 р. [4, с. 435–436].

9 жовтня 1596 р. в Бересті у церкві Святого Миколая урочисто проголошено Берестейську унію, наслідком якої стало утворення нової, унійної або греко-католицької церкви. У 1596 році Іпатій Потій повертається на Руські землі в ролі фундатора та захисника новоствореної церкви і одразу ж приступає до реалізації всіх умов Берестейського собору. В першу чергу він береться до утвердження уніатської церкви на території руських земель. Поки що на той час

він був чи не єдиним діячем, який так активно та із ентузіазмом виступав за захист інтересів новоствореної церкви.

У 1597 р. Іпатій виклопотав у Сигізмунда III грамоту на управління Берестейською школою, заснованою православним братством.

У 1599 р. помирає Київський митрополит Михайло Рогоза, і на його місце 26 квітня 1599 року номіналізується Іпатій Потій. 8 квітня 1600 року йому вдалося стати архімандритом Києво-Печерської лаври. Отримавши цю посаду, він ще з більшим завзяттям взявся за справу унії [3, с. 10–11].

У своїй діяльності митрополит керувався в деякій мірі жорстокими заходами, адже міг легко усувати духовенство, яке не хотіло переходити в унію. Зокрема у листі до єпископа Слуцького Іпатій Потій зазначав: *«Це я пишу до вас як батько до дітей, як пастор до овечок, не так моїх, як Христових. А якщо і цим нагадуванням нашим батьківським погордите, то на неслухняних є і такі ліки, про які й самі з правил богоносних отців відаєте»*.

Не можна не зауважити, що утвердити унійну церкву найважче було в Києві, Львові та Вільні, адже мешканці цих міст чинили активний опір. Подекуди справа доходила до кривавих сутичок. Зокрема беручи до уваги сторінки історії боротьби киян проти встановлення унійної митрополії, можна виокремити великий вплив тут Василя-Костянтина Острозького, який був київським воєводою та щедро допомагав православним братствам, духовний авторитет Києво-Печерського монастиря, вплив Афона і Константинопольського патріарха. І хоч Київ як могутнє місто і столиця Русі занепав, проте його роль як «духовного центру» України була великою.

Возний Київської землі Роман Овсяний свідчить, що *«ченці Києво-Печерської лаври зі зброєю у руках не дали виконати королівські укази»* про передачу монастиря під владу уніатського митрополита Михайли Рогози та передачу йому на суд архімандрита Никифора Тура. Опір унії чинила не тільки Києво-Печерська лавра, а загалом духовенство Києва. Про це виразно свідчить королівська грамота від 2 грудня 1599 р., яка *«наказує духовенству Києву підкоритися Київському митрополиту»* (уніатському) Іпатію Потію [1, с. 168–170].

У 1604 р. митрополит Іпатій Потій здійснив візитацію до Львова, проте вона не вдалась, оскільки єпископ Галицький, Львівський і Кам'янець-Подільський Гедеон Балабан наказав міщанам заблокувати унійне посольство разом з митрополитом Потієм у кафедральній церкві Львова до того моменту, поки вони не висловлять готовність покинути місто [2, с. 168–172].

Найбільш кривавим і драматичним було протистояння у Вільні: митрополит Іпатій Потій захопив самовільно десять православних церков і добився, щоб братство не могло скликати збори і проводити самостійну діяльність. Відповідно, спалахнуло повстання, велику роль в ході якого відігравав монастир Святої Трійці та братство Святого Духа. А у серпні 1609 р. на митрополита було здійснено замах: в День Пам'яті Божого Тіла після святкового богослужіння Іпатій Потій вийшов із собору, і тут на нього напав православний міщанин Іван Тупека, вчинивши замах на життя. Від цього дня Потія будуть шанувати як мученика.

Не можна не зауважити будівничу і меценатську діяльність митрополита: у 1601 р. ним була заснована семінарія для ченців при Свято-Троїцькому монастирі у Вільно. У 1609 р. він збудував школу при соборній Свято-Успенській церкві у Володимирі, а також реформував Володимирський соборний крилос за зразком католицької церкви [1, с. 12–13].

Близько 1589 р. (будучи каштеляном), І. Потій організував у Бересті братство, схоже до львівського, з руською школою при ньому. У Вільні таке братство було засноване в 1608 р. [1, с. 12–14].

Іпатій Потій був також відомим полемістом, автором багатьох корисних та цікавих творів: «Унія греків з косцьолом Римським» (1595 р.), «Оборона собору Флорентійського» (1603 р.), «Антаризис» (1599 р.), як відповідь на «Апокризис» Христофора Філарета, «Гармонія» (1608 р.), листи до князя Костянтина Острозького та канцлера Великого князівства Литовського Л. Сапеги, «Послання до Папи Сикста IV» (1605 р.), «Календар римський новий» (1596 р.) [3, с. 10].

Джерела та література:

1. Лісковський. Е. Берестейська Унія (1596). Жовква, 1916. 333 с.
2. Мельник І. Один із творців Берестейської унії. *Збруч*. 2016.
3. Назарко І. Київські та Галицькі митрополити: біографічні нариси (1590–1960). Торонто : Ген. курія ОО Василян, 1962. 271 с.

4. Яковенко Н. Реформа грецької церкви: унія, оновлення православ'я // Історія Української культури : в 5 т. Київ : Наукова думка, 2001. Т. 2 : Українська культура XIII – першої половини XVII століть. 848 с.

УДК 323.13:316.647.6(=161.2)]82-1-051Т.Мельничук”195”

Марія ПЕРЕГІНЧУК

ПОЕТ ТАРАС МЕЛЬНИЧУК В УКРАЇНСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ РУСІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.

Предметом статті є аналіз вкладу поета Тараса Мельничука в розвиток українського національного руху другої половини ХХ століття через призму розгляду біографії митця, а також його літературно-творчого доробку. У статті розглянуто основні віхи діяльності Тараса Мельничука, загальні відомості із життя поета, а також здійснена спроба аналізу віршів із збірки «Князь Роси» на історичну та національно-патріотичну тематику.

Ключові слова: Тарас Мельничук, український національний рух, дисидентський рух, радянський режим, репресії.

Національно-визвольний рух – характерна риса життя українців в різні історичні епохи, що була спричинена різними зовнішніми, і зрештою внутрішніми факторами. У кожний період боротьби за відновлення української державності її учасниками і яскравими лідерами були насамперед свідомі, освічені і хоробрі українці. Станом на другу половину ХХ ст. учасниками українського національного руху стали дисиденти, а також шістдесятники. Окремою гілкою течії шістдесятництва стала поезія, автори якої в силу свого таланту та громадянської позиції висловлювали протест проти на той час пануючої імперії – СРСР. Одним із поетів-дисидентів став Тарас Мельничук.

Тарас Юрійович Мельничук (20.08.1938 – 29.03.1995) – відомий український поет. Лауреат премії ім. В. Сосюри (1990 р.) та Державної премії ім. Т. Шевченка (1992 р.). Політв'язень Пермських таборів (1972–1975 рр., 1979–1982 рр.). Потерпілий від явища «каральної» психіатрії в Радянському Союзі. Двічі одружений, батько двох дітей – дочки Ярослави та сина Віталія.

Народився в селі Уторопи Косівського району Івано-Франківської обл. в релігійній родині Ганни та Юрія Мельничуків. Мати Тараса Ганна – гуцулка, батько Юрій – талановитий різнофаховий місцевий майстер (коваль, стельмах, ткач). Дитинство

Тараса Юрійовича, на жаль, припало на роки Другої світової війни – найбільшого лихоліття за всю світову історію. У 1955 р., після закінчення Яблунівської семирічної школи здійснив спробу вступу на факультет журналістики Львівського державного університету. Проте ця спроба була невдалою. Опісля – зареєстрував шлюб та повінчався із Марією Залуцькою. У цьому шлюбі в Тараса Мельничука народилась донька Ярослава. Згодом шлюб розпався, Тарас Юрійович одружився вдруге. В другому шлюбі із дружиною Тетяною в нього народився син Віталій. Але і другий шлюб не був міцним. Згодом пара розлучилась [2].

Восени 1957 р., у віці 19-ти років Тараса Мельничука було призвано на військову службу. Проходив її юнак у Приморському краї. Після восьми місяців служби був достроково звільнений, в ході скорочення Збройних Сил, під яке потрапили хворі та одружені [2].

У 1958 р. вступив на філологічний факультет Чернівецького університету, з якого його тричі виключали. В результаті закінчив лише три курси. Заочно навчався в Літературному інституті ім. Горького в Москві. Саме в цей час почалися прояви таланту поета. За свідченнями В. Освієнка, він багато писав, за одну ніч міг написати близько 15–20 віршів. Мав талант новатора та своєрідного «бунтівника» – ніколи довго не засиджувався на одному місці. Працював у м. Кривий Ріг над будівництвом гірничо-збагачувального комбінату, в Томській області у геодезичній партії, а також слюсарем на залізниці в м. Одеса [2].

З 1964 р. діяльність Тараса Мельничука набуває по-справжньому мистецьких рис. Саме тоді він остаточно повернувся в Україну. Почав працювати у декількох районних газетах, а саме у Хотині, Косові, Богородчанах, Верховині. Навесні 1964 р. в журналі «Дніпро» вийшла перша збірка віршів поета. У 1967 р. завершив роботу над збіркою «Несімо любов планеті». У цей період Тарас Юрійович почав отримувати запрошення з літстудії [2].

24 січня 1972 р. поет був вперше заарештований за рукопис поетичної збірки «Чага». Цензори збірки заявили, що декілька десятків віршів мають антирадянську спрямованість. 11 травня 1972 р. засуджений в м. Івано-Франківську за ст. 62 ч. 1 КК УРСР («антирадянська агітація і пропаганда»). Вирок – три роки таборів суворого режиму в 36-му таборі в Пермській області. В ув'язненні не відмовився від своєї діяльності та позиції – продовжив писати вірші,

підтримував голодівки. Прикладом є голодування, оголошене 12 жовтня 1974 р. в знак протесту проти відмови надання медичної допомоги політв'язневі Івану Світличному. Був звільнений з ув'язнення після відбуття терміну покарання в січні 1975 р. Не відмовився від своїх поглядів, що в подальшому викликало проблеми із працевлаштуванням. Змушений був виїхати до Новосибірська на заробітки [2].

Вдруге був репресований в січні 1979 р. за ст. 206, ч. 3 КК УРСР («злісне хуліганство»). Це стало результатом нападу на Тараса Мельничука хулігана, озброєного ножом. Влада вирішила присвоїти за своєю суттю збройний напад саме Тарасу Юрійовичу. Через цю ситуацію він певний час був змушений переховуватись в друзів у Коломиї та Печеніжині, але був вистежений і заарештований. У квітні 1979 р. Т.Мельничук був засуджений у м. Косів на чотири роки позбавлення волі. Термін відбував у кримінальній зоні ІВ-301/86 у м. Вінниці. В цей час він також писав і передавав вірші на волю під псевдонімами Олег Чорнобог, Зіновій Кайлос, Світозар Бойшак. У 1982 р. його було звільнено з ув'язнення, але запроторено в іншу тюрму – психлікарню с. Джурів Косівського району для лікування нібито від алкоголізму. Після втечі звідти і тривалих переховувань його направили в Івано-Франківську централізовану психлікарню. Випустили тільки після 1986 р. Останні роки життя провів у Коломиї. Помер 29 березня 1995 р., похований в рідному селі Уторопи Косівського району [2].

Тарас Мельничук – приклад стійкості й мужності. Підтвердженням цих слів є спогади про нього одного із учасників українського Руху Опору, політв'язня, керівника одного з найуспішніших боїв УПА під Космачем сотенного УПА на прізвисько Кривоніс – Мирослава Симчича. Ось як про Тараса Юрійовича відгукується Кривоніс: *«Відвагою і мужністю з-посеред невільницького люду вирізнявся Тарас Мельничук. Постійно був у перших лавах, якщо йшлося про якісь акти непокори владі, вимог щодо прав людини, ніколи не ховався за чийсь спину. Я гордився молодим своїм країнином, уродженцем Уторопів на Косівщині...»* [1, с. 248].

Загалом талановитий поетичний дух Тараса Мельничука є автором чималої кількості поетичних збірок, наприклад у 1982 році у м. Торонто (Канада) у видавництві «Смолоскип» ім. В. Симоненка

без відома автора вийшла збірка «Із-за ґрат», в якій було вміщено 28 віршів написаних в ув'язненні. У 1990 р. у Великобританії світ побачила збірка віршів «Строфи з Голгофи». Також у 1990 р. з'явилася збірка «Князь роси». Вірші, які наявні в даній збірці, пропонуємо проаналізувати детальніше.

Загалом у віршах Тараса Мельничука присутня тональність туги за трагічним минулим і сьогоденням, описано біль і розпач від ситуації, що склалась із українською державністю станом на другу половину ХХ ст. Гарним тому прикладом є вірш під назвою «Диптих»:

*Виводять знов на плац мужчин.
Дроти. І пси (немов міністри) ...
Мовчиш, Росіє?..*

*І мовчи!
Точи, точи на себе вістря!*

*А ви, кати-наглядачі.
Всія Росії палачі,
Не мучте –
краще нас повісьте...
Чи розстріляйте! –
так простіше! –
І єресь випаліть огнем!..*

*...Десь на Вкраїні квітнуть вишині,
Й повстанців – гайдамаків піших
Волочить бусурмен конем. [1, с. 72].*

Також відмінним прикладом поетичного опису історичного минулого України та щирої скорботи за ним є вірш що має назву «Стародавній Сонет». В нього читаємо наступне:

*Бджіл медоносних українські доли,
Й сама Вкраїна – вулик золотий...
Було, було... Та відгуло в світи
Й взяло з собою щільники медові.*

*І покриткою попідтинню доля
Пішла, розп'ята на штики й хрести.
Втіка з Сибіру Кармелюк Устим,*

Але дарма – нема України вдома.

*Є прах. Є страх... З Софії капле кров,
Аж захлинулись Золоті Ворота,
І жебраком йде до Москви Суботів... [1, с. 32].*

У творчому доробку Тараса Мельничука наявні вірші із циклу «Історичне», у яких автор частково згадує історію України середньовічної доби та паралельно роздумує над сучасністю:

*Степом іду
коня убито*

*булану тінь його
за срібну вуздечку веду*

*Веду
над Трубайлом
чи то над Дніпром
що вкритий кригою
і синюватим
церковним склом
П'є печеніг вино
з черепа Святослава*

*І доки він буде пити
кров мою*

зайда кривава? [1, с. 71].

Своєрідною «сповіддю душі» поета, яка щиро переймається за становище держави в ХХ ст. є вірш «Немає серця – лиш осердя». В ньому читаємо наступне:

*Немає серця – лиш осердя
Зосталось в грудях,
де кубло
Звив ненаситець. Серце ж –
ствердло,
А серце – мертве,
й сонце – вмерло,
Й в терновому вінку чоло.*

І не кажи: «Нещасна доле!..»

*Той, хто загріб тебе, зборов –
Не зжалиться! –
він знає добре
І що то мова,
й що Чорнобиль,
Й що вільним стати
може
обрій,
Лише умочений у кров.*

У цьому вірші проглядаються роздуми поета про те як «ствердло» (тобто уповільнилось, стало менш яскравим) національне життя в Україні в ХХ ст., у часи перебування під радянською окупацією. Також у вірші наявні прямі за своєю суттю, можливо жорстокі, але правдиві рядки «...*Й що вільним стати може обрій, Лише умочений у кров*». Тобто, автор доводить до читача думку, що вільним можна стати лише через боротьбу, але не обов'язково збройну, а й через інтелектуально-мистецьку, чи загалом просвітницьку [1, с. 198].

Отже, Тарас Юрійович Мельничук за свої 56 років життя зробив чималий внесок в розвиток українського національного руху як поет-дисидент. Двічі засуджений за свою діяльність, але ні разу не зламаній системою. Навіть перебуваючи в ув'язненні він не припиняв писати вірші, які згодом вилились у видання декількох збірок, зокрема збірки «Князь роси». Вірші за авторства Тараса Юрійовича можна охарактеризувати як змальовування туги за прадавнім минулим України, її історією державотворення, а також опис переживань за долю свого народу в умовах окупації Батьківщини Радянським Союзом.

Джерела та література:

1. Мельничук Т. Князь роси. Вибрані вірші / спогади, нариси (вид. 2-ге, доповнене). К. : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2022. 304 с.
2. Овсієнко В. Мельничук Тарас Юрійович. Персоналії / Український національний рух. URL: <https://museum.khpg.org/1317667073>.
УДК 069:316.7(477.86)(043.2)

ІВАНО-ФРАНКІВСЬКИЙ ІСТОРИКО-МЕМОРІАЛЬНИЙ МУЗЕЙ ОЛЕКСИ ДОВБУША В СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ ПРИКАРПАТТЯ

У статті автор розкрив місце Історико-меморіального музею Олекси Довбуша в соціокультурному просторі Прикарпаття. Акцентується, що музейна справа належить до важливих ділянок життєдіяльності Володимира Грабовецького. Автор статті фокусує увагу багатій спадщині наукової й освітянської праці вченого: наявні понад 1500 наукових і науково-популярних праць, серед яких близько 900 статей з історії України, 160 монографій, 75 окремих видань.

Ключові слова: *Історико-меморіальний музей Олекси Довбуша, Володимир Грабовецький, наукова діяльність, Прикарпаття, опришківський рух.*

У 2023 р. виповнилося 95 років від дня народження визначного українського історика, дослідника опришківського руху, академіка Володимира Грабовецького. Спадщина його наукової і освітянської праці вражаюча: понад 1500 наукових і науково-популярних праць, серед яких близько 900 статей з історії України, 160 монографій, 75 окремих видань.

Знаємо нашого дорогого батька прикарпатської історичної школи – академіка В. Грабовецького ще й в інших ділянках гуманітарної сфери українського суспільства, серед якої – музейна справа. А з-поміж багатьох музеїв, які створені і діють на Прикарпатті, музей Олекси Довбуша в Івано-Франківську є унікальним. Колеги-музейники і краєзнавці знають з власного досвіду як непросто творити нову експозицію або придбати ряд артефактів до своєї установи. А скільки терпіння, енергії та вміння коштує, щоб відкрити новий музей. В одному з відгуків, які були присвячені ювілейній імпрезі пам'яті Олекси Довбуша (1988 р.) лауреат Державної премії України імені Т.Г. Шевченка, доктор філологічних наук, професор Федір Погребенник написав: «Тільки людина, безмежно закохана в свій край, тільки справжній учений-патріот міг зібрати таку велику і цікаву виставку, присвячену легендарному героєві України Олексі Довбушу» [1, с. 3].

Майже тридцять років тому, 1995 р. в Івано-Франківську професор Володимир Грабовецький, на основі своїх багатолітніх досліджень, зібраних численних експонатів, заснував історико-меморіальний музей Олекси Довбуша. Академік не тільки виконав

значну дослідницьку роботу, але й у формі музейних експозицій вшановував пам'ять про видатну історичну постать України. У нелегкі 90-ті роки ХХ ст. В. Грабовецький домогся того, щоб музей отримав статус державного (відбулася подія 1997 р.) [8, с. 128–129].

У експозиціях та фондах музею сьогодні містяться сотні важливих і водночас неймовірно цікавих експонатів. Серед них: окремі речі опришків (пістолі, порохівниці, тобівки, люльки, кресані, пояси); твори живопису, графіки, скульптури, кераміки, різьблення по дереву. Зібрано взірці літературних і музичних творів, які яскраво показують Гуцульщину та загалом Україну періоду ХVІІІ ст.

Серед досить цінних деталей експозиційного матеріалу – оригінали документів про феодалні повинності селян с. Печеніжина за 1722 р. і особистий топірець Олекси Довбуша; оригінали та фотокопії судових протоколів, складених під час слідства над побратимами Олекси Довбуша; рукопис кіносценарію Любомира Дмитерка та Віктора Іванова про відомого опришка [5, с. 169]. Окрасою музею є твори образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва.

Центральне місце в експозиції одного з залів музею посідає декоративне панно художника В. Масюткіна-Черкеса «Олекса Довбуш в Чорногорі» в якому Олекса Довбуш представлений у творах таких митців як О. Новаківський – «Олекса Довбуш»; Ю. Кротохвиля-Відемська «Олекса Довбуш»; М. Фіголь – «Олекса Довбуш»; Д. Іванцев – «Олекса Довбуш», І. Токарук – «Напад опришків Довбуша на панський двір» та багато інших [4, с. 59].

У цьому ж залі представлено чудові графічні роботи. Серед них «Головач» («Довбуш із скелею») та «Олекса Довбуш» – лауреатки Державної премії України імені Т. Шевченка, народної художниці О. Кульчицької; «Аркан. Танець опришків» – лауреата Державної премії України імені Т. Шевченка, народного художника Г. Якутовича. До слова, більшість мистецьких робіт є оригінальними.

Доповнюють музейні колекції й інші експонати. Зокрема, марки, поштові листівки, тематичні конверти; медалі, відзнаки та значки; афіші до різних культурно-мистецьких подій, присвячених різним історичним і знаковим подіям в історії нашого краю та України. Чимало світлин з такого роду подієвих заходів та присвят можна відшукати у довідниках і путівниках [2].

Музейна установа, яка волею обставин розташована в центральній частині м. Івано-Франківська, в короткому часі стала місцевим магнітом для відвідувачів та туристів. Постійними відвідувачами музею є не тільки учні шкіл Івано-Франківська, але й районів області, студенти вишів, а також діти дошкільних закладів міста [4, с. 60].

За словами наукового співробітника музею О. Довбуша М. Яцків до них часто навідуються делегації з півночі, півдня, сходу України, а також нерідко приїжджають гості з-за кордону. Переважно це люди з близького зарубіжжя (Польща, Румунія), проте бувало, що навідувались з Великобританії, США, Канади, Німеччини, Австралії. Причому віковий контингент як не дивно, більше тяжіє до молоді [7].

Уже більше як двадцять років музей активно працює як інтерактивний мистецько-культурний центр. Крім екскурсій тут періодично проводять тематичні виставки, присвячені різноманітним датам. Для прикладу: – «Присвята Різду Христовому»; «Світова слава Шевченка»; «Богдан Хмельницький і Галичина»; «Роль запорозьких козаків у історії західноукраїнських земель»; «День української Конституції»; «Олекса Довбуш – легендарний герой Карпат»; «День Незалежності України».

Музей О. Довбуша, як активний осередок патріотичного виховання молоді неодноразово брав участь в ініціативних проєктах щодо проведення науково-практичних конференцій та освітянських форумів. Так, зокрема, академік В. Грабовецький та наукові співробітники музею 22 листопада 2013 р. взяли участь в організації та проведенні Першого всеукраїнського форуму вчителів історії України в с. Печеніжині на Коломийщині [3, с. 2]. А загалом з 2013 р. по 2023 р. співробітники музею брали участь як організатори, співорганізатори та учасники в більш як десяти конференціях на теренах Івано-Франківщини та України.

У період сучасної московсько-української війни колектив музею (директор – Юрій Срайчук) спрямував свою працю на популяризацію історії України, зокрема національно-визвольного руху українського народу серед учнівської та студентської молоді як Прикарпаття, так і Галичини.

Історико-меморіальний музей О. Довбуша є науково-методичним центром історико-краєзнавчих музеїв Західного регіону України [6, с. 51]. Директор музею разом з колегами бере активну

участь в організації та проведенні круглих столів з питань краєзнавства, засіданні ради директорів музейних установ Івано-Франківщини, підготовці матеріалів робочої групи колегії управління культури, національностей та релігій ОДА, які стосуються музейної справи.

У період 2022–2023 рр. колектив музею активно допомагає ЗСУ та українським патріотичним силам на шляху до нашої Перемоги. Зібрано більше 35000 гривень, проводиться активна волонтерська праця. І як раніше, не дивлячись на всі складності воєнного стану продовжується дослідницька робота, проводяться екскурсії як для учнівської і дошкільної молоді, так і для внутрішньо переміщених осіб, для яких опришківський рух – малознайома тема.

Разом із однодумцями-краєзнавцями та музейниками краю колектив славного музею Олекси Довбуша пам'ятають настанови Академіка В. Грабовецького: «Пам'ятати Лицарів Карпат та всіх Лицарів української звитяги, які віддали своє життя за свій народ і правду; боронити духовність і культуру рідного народу; виборювати достойне майбуття Україні».

Вперед до вершин!

Джерела та література:

1. Вуянко М. Івано-Франківський історико-меморіальний музей Олекси Довбуша. Путівник. Івано-Франківськ. 1995. С. 3.
2. Грабовецький В. Івано-Франківський державний історико-меморіальний музей Олекси Довбуша. Довідник-путівник. Івано-Франківськ. Наукові записки музею Олекси Довбуша. 2010. 250 с.
3. Грабовецький В. Історія Гуцульщини. Бібліотека гуцульської школи. Івано-Франківськ. 2013. С. 2.
4. Гук В. Івано-Франківський історико-меморіальний музей Олекси Довбуша. *Краєзнавець Прикарпаття* № 6. Липень–грудень. 2005. С. 59.
5. Енциклопедія сучасної України. Київ. 2008. С. 169.
6. Музей Івано-Франківщини. Довідник. Івано-Франківськ, 2016. С. 51.
7. Пушко Д. Там, де пізнається історія. *Вечірній Івано-Франківськ*. № 26. 17 липня. 2008. С. 1.
8. Срайчук Ю. Володимир Грабовецький – засновник музейної Довбушіани. Життя, присвячене історії. *Володимир Грабовецький: вчений, громадський діяч, людина. Збірник статей*. Івано-Франківськ. 2016. С. 128–129.

«ГОРИ ГОВОРЯТЬ І ТІНІ ОЖИВАЮТЬ...» У МИСТЕЦЬКІЙ РЕЦЕПЦІ СЕРГІЯ ПАРАДЖАНОВА (1924–1990)

У статті подано розгорнутий аналіз кінокартини «Тіні забутих предків» (1964 р.) С. Параджанова. Розкрито також вплив і значення доробку в історії України. Також у статті висвітлено художні деталі, новаторство С. Параджанова, феномен успіху картини. Розглянуто і поетичний матеріалізм, колективне несвідоме, етнографізм, живописне кіно в картині «Тіні забутих предків».

Ключові слова: Сергій Параджанов, «Тіні забутих предків», режисер, фільм, кінокритик, кохання.

Вірменин грузинського походження, творець візитної картки українського «поетичного кіно» – картини «Тіні забутих предків» (1964), яка отримала 39 міжнародних нагород і 24 гран-прі на кінофестивалях. Сергій Йосипович був і режисером, і сценаристом, актором, художником, скульптором, і композитором, костюмером, гримером, епістоляром та хореографом. Міжнародна слава прийшла до Сергія Параджанова у 1964 р. після екранізації повісті Михайла Коцюбинського «Тіні забутих предків» – історії про гуцульських Ромео та Джульєтту.

«Тіні забутих предків» Сергія Параджанова – один із найзахопливіших і найнезбагненніших фільмів ХХ століття – незмінно вражає глядачів, стає відкриттям для кожного нового покоління, лишаючись поза часом у своїй вічній актуальності. Звідки ж така невичерпна сила емоційного впливу, безмежне смислове багатство?

Параджановські «Тіні» – це унікальне поєднання кінематографічного новаторства, індивідуальної неповторності режисерського і операторського стилю з глибиною та універсальністю сенсу, яка зближує фільм з міфом і фольклором, нагадує про надособистісний аспект художньої творчості, її одвічний зв'язок зі сферою родової пам'яті, архетипами колективного несвідомого.

Неймовірна пластична експресія, могутня насиченість кольору, органічний зв'язок музики і руху, граничне зменшення ролі слів (акцент на мелодиці природної народної мови) – усе це недвозначно

апелює не так до свідомості, як до несвідомої сфери одвічних праобразів. За історією Івана і Марічки на інтуїтивному рівні прочитується світ архетипів, що обертаються навколо універсального досвіду життя і заново актуалізуються в кожному поколінні.

Передусім, очевидно, слід відзначити укрупнення характерів, свідому відмову від психологічної деталізації. Акторам Іванові Миколайчуку й Ларисі Кадочниковій вдалося створити узагальнені екранні образи, що вбирають у себе всю повноту народного характеру. Їхня зовнішність, вдача і доля здаються невіддільними від карпатської природи – лісів, гір, бурхливої річки і від життя гуцульського села з його буднями й святами, нескінченними народженнями, весіллями й похоронами. Драматична історія їхнього кохання осягається в космічному дійстві буття, тому все в ній закономірне, логічне та необхідне, позбавлене свавільної випадковості. В цій системі цінностей особиста смерть перестає лякати. Герої по суті не турбуються самозбереженням, тому що вірять у глибші й довготриваліші істини.

Фільм переповнений універсальними міфологічними символами життя і смерті. Один із них вода, первісна стихія, яка, за твердженням Юнга, в багатьох міфологіях символізує материнське лоно, народження і смерть, початок і кінець. Марічка гине в бурхливих водах, отже, не зникає назавжди, а ніби повертається до одвічних начал. Втративши кохану, Іван символічно вмирає разом з нею, але, через певний час, повертається до життя, про що, крім появи кольору, говорить обряд обмивання перед весіллям. Саме до води схиляється герой в останні миті свого земного існування, перед зустріччю з Марічкою. І в останній сцені жінки обмивають мертво тіло, знаменуючи перехід людини в нову якість.

Доволі показовий у фільмі амбівалентний символ дерева. В першій сцені саме дерево стає причиною загибелі Олекси. Дараби, на яких, розкинувши руки, лежить Іван, приголомшений думкою про загибель Марічки, викликають асоціацію з розп'яттям. При цьому, як слушно відзначив дослідник Роберт Лакатош, Іван, повертаючись до життя після смерті коханої, «спинається на дерево, яке є символом життя, осі світу, життя космічного, живучості (оскільки черпає з усіх чотирьох елементів), а також первородного гріха». Важливе смислове навантаження несе в образній системі фільму домінантний червоний

колір смертоносних вогняних коней і життєствердних весільних убрань, одвічний колір крові, а отже – життя і смерті одночасно.

Кохання Івана до Марічки – це таїнство, не зрозуміле односельцям. Він безмежно самотній у своєму горі. Водночас його особиста трагедія розгортається на тлі незмінних сільських буднів, циклічних змін пір року і тим ніби включається в універсальні закони буття, вічний колообіг природи. Першим поштовхом до Іванового відродження після смерті Марічки стає свято Різдва, до якого герой прилучається, мимоволі розділивши з односельцями святочну їжу й питво (кварту горілки й булку, якими його пригостили співчутливі жіночки). Подальшим кроком стає бучне весілля, побачене Іваном з висоти вже згаданого дерева. І, врешті, в останній сцені спостерігаємо традиційні гуцульські «ігри при небіжчику», які символізують вічність життя, та дітлахів, що з одвічною дитячою цікавістю стежать крізь шибку за обрядом. Таким чином, стверджується природність життя і смерті й підвладність людини законам вічного оновлення. [4, с. 24, 26–29]

Івана та Марічку, любовну пару «Тіней», часто порівнюють із Ромео та Джульєттою. Та чи не є любовна історія оптичною ілюзією, маневром, що прикриває «універсальним Шекспіром» політичне повідомлення? Мабуть, найбільш недооціненим повідомленням фільму став образ мольфара. Це не «романтичний лиходій», а метафора культу особи. На користь цього свідчить візуальна мова фільму – епізод «Корчма», у якому відбувається сутичка Івана з мольфаром, починається з демонстрації портрета Франца Йосифа, який нагадує «дідуся Леніна», а сам мольфар, вписаний в абстрактний простір білих стін, теж стає власним портретом. Про це свідчить і титр, який передує появі мольфара у фільмі: «Про нього люди казали, що він, як бог. Його боялись, але потребували всі». Здавалося б, просто цитата з літературного першоджерела – у фільмі використовуються й інші цитати з повісті. Але саме ця фраза, єдина з усіх, є скомпонованою. У тексті Коцюбинського перше речення відокремлене від другого кількома рядками. Згущуючи словесне значення, Параджанов надає зовсім іншого, сучаснішого звучання ролі всесильного каструючого Повелителя. Однак мольфар, можна сказати, є й метонімією Батька Народів. Грузинський актор Спартак Багашвілі, якого Параджанов обрав на цю роль, був відомий одною єдиною роботою в кінореволюціонера Арсена з однойменного фільму

1937 року, за яку він не тільки отримав Сталінську премію, а й був ушанований честю посидіти на колінах у вождя. Помічник режисера «Тіней» Володимир Луговський, якому було доручено розшукати актора, що через свою бурхливу вдачу більше не знімався в кіно, так переказує легенду: перебуваючи на відпочинку в Грузії, Сталін узяв до себе молодого актора й не випускав три доби; екранний Арсен із гордістю розповідав, що «вождь посадив його собі на коліна, налив кришталевий ріг вина, і вони пили з нього навперемін».

Радянська кінокритика по-різному оцінювала настрій «Тіней». М. Блейман вважав, що головне у фільмі це «життєлюбний образ народу», що виникає зі «складного контрапункту» «фабула фільму трагічна, його загальний характер яскравий і життєлюбний». Л. Погрібна, навпаки, звинувачувала фільм у «суцільному траурі», у «по-рушенні ідейних зв'язків» і з фольклором, і з традиціями Довженка, і з духом твору «великого сонцелюба Коцюбинського», для якого «ніяка реакція не здатна зупинити життя, не здатна знищити людське в людині». Та якщо перші два закиди мають під собою підстави, хоча вони не так суб'єктивно-індивідуальні, як об'єктивно-історичні, протиставлення Параджанова та Коцюбинського не витримує критики. Не можна не бачити структурної паралелі між повістю Михайла Коцюбинського (1911 р.), написаною після поразки революції 1905 року, в часи реакції, і фільмом Сергія Параджанова, якщо читати його як едипальну драму постсталінізму.

За словами Параджанова, головний герой фільму – це поет, «який одного разу втратив музу та приречений жити незрозумілим і нерозуміючим». Однак, незважаючи на те, що герой зазнає поразки, а може, саме тому, «Тіні» – це текст опору. Навіть якщо єдино можливий опір у конкретній історичній ситуації полягає в тому, щоби прийняти свою поразку з усією належною серйозністю, щоби не допустити найменшої тіні самоіронії. Самоіронія була домінантною «структурою почуття» (Р. Вільямс) в добу пізньої відлиги, її неофіційним настроєм. На відміну від головного героя фільму «Бережись автомобіля» (режисер Ельдар Рязанов, Мосфільм, 1966 р.), який намагався накласти латки на дірявий піджак радянської системи, головний герой «Тіней» був фіксований на нестачі. «Тіні» – це «складний» фільм не лише на рівні візуальної мови, а й тому, що він демонстрував уперте небажання весело прощатися з минулим. Як

показав час, усмішка (байдуже, щира чи цинічна) пропонувала привабливіший варіант визнання поразки десталінізації. Інфантильний Деточкін був пристосованішим до виживання в радянському задзеркаллі, ніж одержимий смертю поет поразки – Орфей Революції.

На початку фільму Іванко та Марічка, ще діти, чують у горах дивний голос «це Невидима Сокира», і тікають від нього, пірнаючи в сонячне проміння. Саме сокира (і все, що вона з собою несе – втрата, кастрація, смерть) є центральною дійовою особою «Тіней», дарма що її не бачать, а чують. За Мішелем Шіоном, безтілесний голос, або «акусметр», – це форма «фантомної» дійової особи, що є специфічною для кіномистецтва. Невипадково сокира розміщена в центрі плаката до «Тіней», розділяючи собою коханців. Багато кінокритиків звертали увагу на стукіт сокири, який «постійним нагадуванням про приреченість» прокручується на фонограмі фільму. Його чути під час смерті старшого брата, похорону батька, звістки про смерть Марічки та, нарешті, він матеріалізується в ударах, з якими загрозливо наближається до Івана мольфар. Стукіт сокири звучить також у кінці фільму. Л. Погрібна звертає увагу на хибність загальноприйнятого трактування останнього кадру - дитячі личка, що зазирають у вікно, – як «символу вічності життєвих сил». Навпаки, влучно відзначає вона, відчуття клаустрофобії (діти дивляться наче з труни) у поєднанні зі звуком сокири створює протилежне значення. У розкадровці до фільму Параджанов дав назву цьому кадру «Вісім Іванчиків». Як запоруку того, що тіні минулого і далі тяжітимуть над теперішнім, що мертве й далі володітиме живим [4, с. 44–47].

Зрештою, «Тіні...» навіть не дублювали російською мовою, що за часів СРСР було правилом, яке не знало винятків. І з цим погодились – можливо, тому, що справді годі було знайти якийсь відповідник в російській мові, в російській культурі – аудіовізуальний образ фільму легко ламався при найменшій спробі внести чужі фарби і чужі звуки. Тим самим стверджувалася унікальність фільмової партитури, перекласти її іншою мовою означало знищити саму картину. І це було не просто перфектно, це програмувало уявлення про те, що тіло мистецького твору не надається перекладу іншими мовами, у тому числі мовами політичних дискурсів та ідеологій. Хоча ця складність «перекладу» «Тіней...»

зрозумілою для партійного апарату мовою і стала основною причиною подальших негараздів - і фільму, і режисера [3, с. 8].

Доленосною у житті видатного кінорежисера Сергія Йосиповича Параджанова стала картина «Тіні Забутих Предків». На її прем'єрі у київському кінотеатрі «Україна» 4 вересня 1965 р. літературний критик Іван Дзюба зі сцени, аспірант-літературознавець Василь Стус і журналіст В'ячеслав Чорновіл в залі закликали підвестися на знак протестів проти арештів українських інтелектуалів, які відбулися влітку 1965 р. Ця акція стала одним із перших антирадянських виступів [1, с. 89].

У «доповідній записці» директор кінотеатру описав це так: після запланованої презентації знімальної групи із зали вийшов молодий чоловік (це був літературознавець Іван Дзюба), узяв мікрофон і почав проголошувати, далі цитую, «націоналістичні й антирадянські слова, які звучали приблизно так: "Товариші! Наступила реакція 1937 року. Зараз на Україні ведуться арешти української інтелігенції письменників, поетів, художників... Ганьба властям! Хто за нас, встаньте на знак протесту"». Це було нечувано. Підвелось кілька людей. Увімкнули сирени. Приїхала міліція. Фільм «політизувався». Через чотири місяці І. Дзюба надіслав відкритий лист Першому секретарю ЦК КПУ П. Шелесту, додавши до нього книжку «Інтернаціоналізм чи русифікація?», що стала хітом українського самвидаву.

Хоч радянські маси не виявляли особливого ентузіазму щодо «Тіней», фільм викликав захоплення кінокритиків. Однак дуже скоро оцінка змінилася: «поетичне кіно» почали звинувачувати в архаїзмі, у тому, що воно несумісне з сучасністю, яка неодмінно мала бути викроєна за мірками «голлівудсько-мосфільмівського стилю». Саме так звучав офіційний вирок «школі»: «Створення образу сучасності не під силу тій поетиці, що тяжіє до етнографізму, до рідкісного, екзотичного матеріалу». Яким чином «етнографізм» став панівним означником напрямку? Першим про «українську школу поетичного кіно» написав польський кінокритик Януш Газда. У статті, присвяченій новим фільмам студії Довженка, опублікованій 1970 року в польському журналі «Екран», він оголосив появу «мистецтва мислячого зображення», мета якого в тому, щоб «елементи фольклору та народних легенд піднести до рангу узагальнень».

Пізніше того ж року московський журнал «Искусство кино» опублікував статтю «відомчого», як їх тоді називали, кінокритика та сценариста Михайла Блеймана, де з'являється вищенаведений «винок». У статті було теоретично обгрунтовано заборону «школи», 1973 року в Києві заарештували Сергія Параджанова, якого засудили до п'яти років виправних таборів. Того ж року було відсторонено директора студії ім. О. Довженка Василя Цвіркунова та голову Держкіно України Святослава Іванова, покровителів і активних творців «українського поетичного кіно». Новий директор студії Альберт Путінцев заявив: «Я прийшов, щоб покінчити з поетичним кіно». Наступного року Перший секретар ЦК КПУ В. Щербицький у своїй доповіді на пленумі ЦК згадав про вади кіновиробництва, до яких належало «поетичне кіно» з його «етнографізмом» і «абстрактною символікою» [4, с. 36–37].

То був вочевидь перший публічний протестний Майдан в новітній історії України. Потім були інші. Фільм, саме «Тіні забутих предків», спровокував ті події не випадково. Бо ж він подав Благу вість: народне колективістське тіло надзвичайно красиве, однак подальше перебування в його лоні є загрозливим для плода, що має з'явитись на світ. Внутрішньоутробний період добігає кінця, час Народження настає. Народження особистості. Особистості-Нації, й особистості, що персоніфікована в окремому індивідуумі. Хоча минуло вже майже 60 років, а роди все ще тривають... [3, с. 9].

Джерела та література:

1. Григорян Л. Три кольори однієї пристрасті: триптих Сергія Параджанова. М. : Спілка кінематографістів СРСР, 1991. 191 с.
2. Загребельний М. Сергій Параджанов. Київ : Укрвидавполіграфія, 2018. 128 с.
3. Сергій Параджанов: більший за легенду. Іван Дзюба, Марта Дзюба. Вид. 2-е. Київ : Дух і літера, 2021. 224 с.
4. Сергій Параджанов і Україна. Київ : Києво-Могилян. Акад., 2015. 287 с.

ПРОМИСЛОВІСТЬ М. КАЛУША У 1944–1958 рр.: ВІДНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК

Анотація. У статті охарактеризовано післявоєнний період діяльності промислових підприємств м. Калуша. Звернуто увагу на значення калійного виробництва, як основної галузі. Висвітлено діяльність існуючих підприємств та розкрито процес створення – нових, що вплинуло на зростання соціально-економічного потенціалу м. Калуша.

Ключові слова: промисловість, м. Калуш, калійна руда, видобування, пивоваріння.

Історіографічну основу даної теми складають праці радянських і сучасних українських дослідників. Серед публікацій радянського періоду, потрібно виокремити опубліковані матеріали, а саме М. Владико «Калуш – місто хіміків. Документи і матеріали» (у даному збірнику подані документи періоду відбудови, створення і діяльності промисловості м. Калуша) [12]. Необхідно, звернути увагу на тогочасну газетну періодику, зокрема «Червона зірка» [4–8; 9; 11; 18; 20–23;], «Прикарпатська правда» [19], у статтях яких повідомлялося про роботу підприємств міста, в тому числі неодноразово згадувалися надпланові виконання поставлених перед колективами завдань. Крім того інформацію про діяльність виробництв м. Калуша подано в щорічних звітах, пояснювальних записках, що зберігаються у Держархіві Івано-Франківської обл. [1–3]. Після відновлення незалежності України, вивченням історії розвитку промисловості м. Калуша займаються О. Малярчук [17], І. Костів [15; 16]. Також варті уваги енциклопедичні та довідкові видання: М. Коломиєць «Історія Калуша і Калущини у датах, цифрах і цікавих фактах» [13].

Калуш – старовинне місто, що розташоване на берегах річок Сівки і Лімниці, які є притоками Дністра та знаходиться неподалік гір. З давніх-давен славиться своєю промисловою історією. Не є винятком і період, коли воно перебувало в складі УРСР. Так, у липні 1944 р., в ході завершення Другої світової війни, м. Калуш опинився під контролем радянських військ, що призвело до встановлення нового тоталітарного режиму в місті. Із доповідної записки Калуського райкому КП(б)У до обкому, що датується 4 серпня 1944 р., отримуємо звістку про стан промислового виробництва у

місті після відступу німецьких військ, зокрема калійний комбінат повністю виведено з ладу. Обладнання, що було на підприємстві, вивезено німцями. Залишилось дві динамомашини (електричний генератор, механізм для вироблення постійного струму з механічної роботи за допомогою комутатора), одну з яких, а саме в 1200 кіловат, відремонтовано та запущено в роботу. На комбінаті у той час працювало 200 чоловік. Також колектив даного підприємства виконував відновлювальні роботи на цехах і території. Крім того збереглося 40 тонн кухонної солі [12, с. 71].

У даному документі згадується про пивоварний завод, який не зазнав руйнування. У загальному, оснащення виробництва непошкоджене, тільки всі паси були вивезені. На підприємстві працювало 40 робітників. У перші дні після відступу німецьких військ відбудовано електростанцію, через що на виробництві відновилося постачання світла. Щодо продажу продукції, а саме пива, то в місті функціонувало три лотки. Також у м. Калуші були зруйновані три цегельні підприємства, м'ясокомбінат і маслозавод – зазнали часткової руйнації, так як і на пивоварному заводі, дізнаємося про те, що устаткування є, але немає пасів. На цих виробництвах комплектувалися колективи та проводилися очисні роботи територій. У місті за перші дні після припинення боїв відновлено мармеладну фабрику. Потрібно зазначити, що на цьому підприємстві зберігалось 10 тонн сировини, але був відсутній цукор, через що фабрика не функціонувала. Ліспромкомбінат – непошкоджений, половину устаткування вивезено, проте на комбінаті було три робочі рами, які днями мали б функціонувати. Також відновили роботу майстерні – шевська, кравецька. У місті уціліла друкарня, функціонували чотири друкарські машини, однак не було паперу [12, с. 72]. Таким чином, в перші післявоєнні роки у м. Калуші здійснювалося інтенсивне відновлення роботи на підприємствах, які зазнали незначних пошкоджень, та розпочато відбудову зруйнованих виробництв міста. Одним із провідних підприємств став калійний комбінат.

Важливою галуззю промислового виробництва міста був солевидобуток та його переробка. Добування солі та її обробка у м. Калуші, зокрема на Калушині бере свій початок з давніх-давен. Ще з княжих часів у місті розпочався видобуток та виварювання харчової солі. Щодо першої згадки, то у письмових джерелах діяльність солеварні датується 1447 р. Вздовж правого берега річки Сівки

викопували примітивні шахти – шибки, із яких черпали ропу для варіння солі. У деяких зразках солі була виявлена гіркота, що суттєво позначилася на попиті. Пізніше встановлено, що причиною гіркоти солі була наявність калійних солей, таких як сильвініт і каїніт. Поклади ж каїніту вперше відкриті у травні 1804 р. На початку 1867 р. створено підприємство з їх експлуатації. З 1870 р. видобуті в м. Калуші сильвініт і каїніт почали продаватися у вигляді калійних добрив. З кожним роком розвивалася галургійна промисловість. Так, у 1909 р. в місті засновується акціонерна спілка «Калі», яку в 1914 р. приєднують до товариства з експлуатації калійних солей – ТЕСП. Через що в 1925 р. почалося спорудження фабрики хлориду калію, яка була введена в дію у 1928 р. Наприкінці 1931 р. почалися роботи на руднику «Голинь», який функціонував до середини 1970-х рр. Під час Другої світової війни в 1941 р. місто було захоплено німецькими військами, проте видобуток калійних солей продовжився [15, с. 231–232; 16, с. 278]. Після завершення війни м. Калуш опинилося під контролем Радянського Союзу, протягом цього періоду місцева влада активно сприяла відновленню його виробничої діяльності.

Таким чином у 1944 р. збільшилися темпи роботи, колективом Калуського калійного комбінату, зокрема виробничі завдання щоденно виконувалися на 130–140%. Калійники одного з цехів даного підприємства, точніше кажучи – солеварного у зазначений рік виготовили понад 80 тонн солі [19]. У річному звіті за 1945 р. повідомляється про капітально-відновлювальні роботи, які здійснювалися на комбінаті, а саме: розчищення завалів, відбудову ТЕЦ і запуск турбіни на 3200 кіловат, відновлення підземних та надземних споруд, транспортних засобів, електромережі, механічного цеху, приведення в роботу парової машини та апаратури першої черги комбінату – частково другої. Також були здійснені відновлювальні ремонтні роботи обладнання: гірничого, подрібнюваного цехів. Щодо шахти «Калуш», то в експлуатацію її введено в жовтні 1945 р. До цього часу на шахті відбувалися ремонтні роботи, без виконання яких використання її було б неможливим. До числа найбільш важливих робіт, які були виконані у 1945 р., відносяться: відновлення рудничого двору шостого горизонту, двох електровозів і мотовозів, які використовувалися для відкатки та транспортування руди й ін. [2, арк. 164–188].

Щодо робіт на хімфабриці комбінату, то протягом 1945 р. відбувся ремонт такого обладнання: розчинників, вакуум-апаратів, підігрівачів, сушильного барабана, конденсаторів у вакуум-апаратах, трубопроводів з частковою заміною труб тощо. Як зазначалося вище, відступаючи, німецькими військами з калійного комбінату було вивезено майже все обладнання, найбільше зазнала пошкоджень центральна хімічна лабораторія. До вересня 1945 р. колектив лабораторії складався з двох чоловік – лаборанта і пробника. Робота виконувалася або була в межах 20–40 аналізів у місяць, причому в січні та квітні аналізи не проводилися. Починаючи з вересня їх кількість збільшилась, у зв'язку з чим зріс і колектив лабораторії, який складався з 10 чоловік, а кількість виконаних аналізів становила близько 370. Асортимент був дуже невеликим: аналіз проб кухонної солі, визначення вмісту калію у подрібненому сильвініті, аналіз відвантаженої продукції тощо [2, арк. 190–193].

У технічному звіті цехів за цей же рік наведена характеристика роботи комбінату. У документі повідомлялося, що через невчасний запуск у дію першої черги, план по добуванню і розмелюванню сильвініту не було реалізовано. Причиною цього стала відсутність на комбінаті необхідного оснащення, зокрема транспортерних стрічок та електродвигунів. Від початку введення в експлуатацію, підприємство щомісяця реалізовувало виробниче завдання на 125–130% [1, арк. 22].

Не дивлячись на труднощі, які виникли при відновленні роботи у 1945 р., комбінат все ж виготовив калійних добрив на понад 5 тисяч тонн. Також у цей період удосконалюється і відновлюється робота на шахті «Голинь». Крім того комбінат було переобладнано та реконструйовано. Щодо оснащення, то підприємству надали сучасні гірничі комбайни, безконтактні електровози, електробури, скреперні лебідки. Споруджено додаткові виходи, зокрема на шахтах спроектовано підземні пункти надання медичної допомоги, а карбідні лампи було поміняно акумуляторними тощо. До того ж у перші післявоєнні роки відбувається значна розвідка розкритих покладів калійних солей, переважно описаних дослідниками ще дорядянського періоду. У 1946 р. колектив підприємства виготовив калійних добрив на 18 тисяч тонн [17, с. 127; 10, с. 251].

Калійний комбінат, виробляв мінеральні добрива – хлорид калій, що мали велике значення для врожайності колгоспних ланів країни. Якщо порівнювати 1947 і 1948 рр. до початку капітального ремонту,

то комбінат дав країні вдвічі більше мінеральних добрив за вісім місяців 1948 р. ніж за весь 1947 р. Але ця кількість виробництва калій хлориду не задовольняла потреби сільського господарства, навіть якщо враховувати межі тогочасної Української РСР в рамках Союзу. Через поставлені завдання владою про збільшення кількості виробництва мінеральних добрив була здійснена модернізація Калуського калійного комбінату. Після завершення капітального ремонту вартість продукції мала б знизитися на 3 %, продуктивність праці, збільшитися на 5%, а хімічна фабрика – виробляти у два рази більше хлорид калію ніж до початку ремонту [11].

Наприкінці серпня 1948 р. Радою Міністрів Союзу РСР і Міністерством хімічної промисловості перед робітниками Калуського калійного комбінату поставлене завдання, метою якого було збільшення у два рази виготовлення мінеральних добрив. Це спричинило потребу у здійсненні капітального ремонту, переобладнанні основних цехів підприємства, стволу, рудничного двору шахти, зокрема для видобутку сильвініту виконувалися роботи з підготовки нових ділянок [11]. У цей же рік на даному підприємстві почато капітальний ремонт хімічної фабрики. Робітники калійного комбінату повинні були протягом місяця відремонтувати та замінити устаткування, а саме вакуум-апарати (замінені), розчинники (замінені), мотори, транспортери, насоси [22]. Після закінчення капітального ремонту та відновлення роботи, колектив вищезгаданого комбінату з місяця в місяць перевищував свою виробничу програму. За 12 місяців 1949 р. дане виробництво, виконало план на 134,5 % [12, с. 86].

Щодо виробничої діяльності наступного року, то на 11 днів достроково робітники калійного комбінату виконали піврічну програму. Показники становили, по валовій продукції – 122%, видобутку сильвініту – 112%, виготовленню калій-хлору – 103%, також було перевиконано план з відвантаження мінеральних добрив [20]. У свою чергу, в 1952 р. колектив вищезгаданого підприємства річний план з виробничої діяльності виконав: по валовій продукції на 111,2%, товарній – на 109,2%, видобутку сильвініту на 114,6% і по виробництву хлористого калію на 108,1%. Порівнюючи з 1951 р., то потрібно зауважити, що валова продукція комбінату зросла на 17,2%, товарна – на 9,4%, видобуток сильвініту на 32,5% і виробництво хлористого калію на 16,1% [12, с. 91].

Калуський калійний комбінат у 1954 р. реалізував річний план на 106,9 %, якщо порівнювати з 1953 р., то на 9,8 % зросла валова продукція. До того ж з другої половини 1954 р., здійснюється виробництво змішаної солі, що містить 40 % оксид калію [3, арк. 1]. У 1955 р. промисловість району та м. Калуша достроково втілило план п'ятої п'ятирічки. Десятимісячну програму 1955 р. було реалізовано на 100,1 %. Відзначився калійний комбінат, завданням якого було збільшення випуску сільськогосподарських добрив на 88 % до кінця п'ятирічного плану. Проте колектив комбінату досяг цієї мети на рік раніше, ніж було заплановано, що призвело до отримання комбінатом понад півмільйона надпланових прибутків [12, с. 97–98].

У постанові зборів партійно-господарського активу Калуського калійного комбінату за 1958 р. повідомляється про роботу комбінату, зокрема зазначаються показники виробничої діяльності. Так, по валовій продукції дане підприємство виконало план на 103,5%, товарній – на 103,9%. До того ж колектив відзначився успіхами по видобутку силвініту – на 101,5%, каїніту – на 115,8%, руди в натурі (силвініту і каїніту) на 100% і в цілому по випуску калійних добрив – на 104,7%. Порівнюючи з 1957 р., валова продукція виросла на 9,9%, товарна – на 10,6%. Сама ж продуктивність праці на виробництві, зросла на 2,8% і якщо знову ж таки порівнювати з 1957 р., то – на 6,1% [12, с. 103]. У 1958 р. колектив одного з цехів, розпочав виробництво нового виду мінеральних добрив – сульфат калію. Цього ж року в м. Калуші почав роботу цех з виготовлення сульфату амонію (мінеральне добриво), він був дослідницько-експериментальним, до того ж першим в УРСР [13, с. 136]. Таким чином, застосування нових технологій та підходів значно підвищило продуктивність праці і підтвердженням цього є щомісячні виробничі звіти комбінату та місцева періодика, в якій повідомляється про надпланові виконання калійниками поставлених завдань.

Окрім калійного комбінату в м. Калуші, функціонували лісопильний завод та дві цегельні. У перші дні після припинення боїв у місті відновлено роботу лісопильного комбінату, кількість робітників якого становила – 50 чоловік. Менше ніж за пів року на підприємстві було вироблено понад 5 тисяч шпал та до 2-х тисяч кубометрів дощок [12, с. 77]. Щодо роботи цегельних заводів, то незважаючи на те, що вони були зруйновані, у перші післявоєнні

місяці здійснювалася їх відбудова. Результати виробничої діяльності підприємств не забарилися у 1945 р. Цегельним заводом № 17 було виділено калійному комбінату 100 тисяч штук цегли для кладки перемичок у копальні та відновлення житлового фонду міста [12, с. 78]. Також у 1948 р. досягти неабияких успіхів робітники залізничного цегельного заводу, які виконали за 10 місяців 1948 р. виробничу програму, що була розрахована на 11 місяців, виготовивши понад 35 тисяч штук цегли, через що собівартість виробів була зменшена на 11% [23].

У галузі харчової промисловості міста працювали: мармеладна фабрика, маслозавод, м'ясокомбінат, пивний завод, сушзавод. З місцевої періодики дізнаємося про те, що на мармеладній фабриці була організована трьохзмінна робота, доукомплектовані виробничі бригади. У 1947 р. на фабриці почали вироблятися нові сорти цукерок: «Сказка», «Хоровод», «Мазайка» та ін. [9]. Колектив підприємства відзначався виробничими перемогами. За першу половину 1947 р. фабрика виконала виробничий план на 118,3%, це, у свою чергу, доводить нам про високі показники роботи колективів даного підприємства [4]. Щодо діяльності маслозаводу, то план першої п'ятирічки робітниками було виконано по виготовленню масла на 109%. Щомісячно цех по створенню масла виконував по 2–2,5 виробничих норми. Потрібно зазначити, що успішно здійснюється процес виготовлення іншої продукції заводу, а саме пісного сиру і козеїну, простокваші, морозива та ін. [21]. До того ж дане підприємство річне завдання по виготовленню жирного сиру, сиркової маси виконало за півріччя 1947 р., зокрема показники першої продукції становили 94%, а другої – 91%. Крім того воно відзначилося зниженням собівартості випущеного товару до 7% [18]. Також у цей період у місті функціонував м'ясокомбінат. У 1947 р. в першій половині червня були підведені підсумки роботи цехів. Найкращих виробничих успіхів досяг колектив убійного цеху, який виготовив 131 центнер м'яса, що становило 87% до місячної норми. Також відзначився своїми успіхами і ковбасний цех. План з виробництва ковбаси було виконано на 189% [5].

У місті діяв пивоварний завод. Зауважимо, що пиво варили тут з давніх часів. Як свідчать документи, ще у пізньому середньовіччі у місті функціонували солодовні і бровар. У радянський період підприємство потішало любителів хмільного напою якісною і новою

продукцією. У першій половині жовтня 1944 р. завод було введено в дію. До кінця січня 1945 р. дане підприємство виготовило понад 100 тисяч літрів пива [14]. Досліджуючи минуле пивоварні, відзначимо, що зазвичай інформацію про її діяльність з 1944 по 1991 рр. можна знайти на сторінках місцевої періодики. Часто ці записи є зверненнями до робітників або рапортами щодо надпланового випуску калуського пива. Наприклад, наприкінці червня 1947 р. робітники пивоварні виконали піврічний план на 106%. Таким чином за шість місяців, підприємство виробило 6840 гектолітрів доброякісного пива [7]. За 1950 р. колективом Калуського пивоварного заводу, почато створення сучасного зерносховища великої місткості [6]. Пивоварня випускала безліч видів пива, але у цей період, одним із найбільш популярних було «Жигулівське».

Легка промисловість у м. Калуші теж розвивалася, діяли шевська і кравецька майстерні. Інформацію про їх діяльність, знаходимо у місцевих часописах, зокрема від 1948 р. згадується, про роботу в місті кравецької майстерні держторгу. У зазначений рік робітники даного підприємства виконали місячний план з пошиття плаття та одягу за першу половину травня на 70%, вироби відповідали стандартам якості [8]. Протягом 1948–1954 рр. у місті було створено та пущено в експлуатацію ряд нових підприємств, зокрема лісозавод, лісгосп, рибгосп, сирзавод тощо. На 5 млн. крб. виробили продукції промислові підприємства м. Калуша у 1950 р. [12, с. 28].

У зазначений період у місті розпочалося спорудження металообробного заводу під назвою «Нафтобурмашремонт». Дане підприємство було створене на базі різних майстерень, що діяли у м. Калуші в післявоєнні роки. Кількість робітників на початку 1946 р. становила більше 500 чоловік. Виробництво складалося з цехів, зокрема механічного, ливарного, кисневого та ін. У період 1946–1947 рр. на заводі обладнання було замінено, новітніми механізмами тощо [12, с. 27–28]. Також у цей період у місті діяли центральні ремонтно-механічні майстерні (ЦРММ). Їх колективи перевиконали річний виробничий план, а саме ними було відремонтовано 27 тракторів та виготовлено 18 тонн чавунного та кольорового литва [13, с. 133]. Станом на 1958 р. в місті діяли такі підприємства, як калійний комбінат, цегельний завод РНГ (раднаргоспу (ради

народного господарства, державні органи регіонального управління)), центральні ремонтно-механічні майстерні (ЦРММ) (капремонт тракторів), маслозавод, пивзавод, райпромкомбінат (меблева промисловість), райхарчокомбінат (виробництво хлібобулочних виробів), управління будівельних матеріалів, райспоживспілка (виготовлення кравецьких виробів), сушзавод, друкарня № 4, артіль (добровільне об'єднання групи осіб однакової професії або ремесла, для спільної праці на основі усупільнення засобів виробництва) «Перемога» (взуттєва промисловість), артіль ім. Шевченка (пічне литво) тощо [12, с. 105].

Отже, виробнича діяльність м. Калуша в перші повоєнні роки виявилася мультигалузевою, зокрема діяли такі підприємства, як калійний комбінат, пивний та лісопильний заводи, мармеладна фабрика, маслозавод, м'ясокомбінат та ін. Проте провідну роль все ж відігравав видобуток солі та калійного виробництва. Калуш є другим містом у світі, де було відкрито поклади калійних солей. У зазначені роки здійснюється модернізація калійного комбінату. Незважаючи на труднощі відбудови у перші післявоєнні роки, промисловість м. Калуша займала питому вагу в народному господарстві району й області. Відновлення виробничої діяльності, сприяло підвищенню соціально-економічного розвитку міста.

Джерела та література:

1. Державний архів Івано-Франківської області (далі – ДАІФО). Ф. Р-219. Калуський калійний комбінат Управління хімічної промисловості Львівського раднаргоспу. 1939–1941, 1944–1967 рр. Оп. 2. Спр. 17 Річний звіт за 1945 рік. Арк. 222.
2. ДАІФО. Ф. Р-219. Калуський калійний комбінат Управління хімічної промисловості Львівського раднаргоспу. 1939–1941, 1944–1967 рр. Оп. 2. Спр. 15 Технічні звіти цехів за 1945 рік. Арк. 48.
3. ДАІФО. Ф. Р-219. Калуський калійний комбінат Управління хімічної промисловості Львівського раднаргоспу. Оп. 2. Спр. 182 Пояснювальна записка до річного звіту за 1954 рік. Арк. 41.
4. 118,3 відсотка піврічного завдання. *Червона зірка*. 1947, 26 червня. № 47. С. 2.
5. 85 відсотків місячного плану. *Червона зірка*. 1947, 19 червня. № 45. С. 1.
6. Будівництво зерносховища. *Червона зірка*. 1950, 22 червня. № 41. С. 2.
7. Виконали піврічний план. *Червона зірка*. 1947, 26 червня. № 47. С. 2.
8. Виробничі успіхи швейників. *Червона зірка*. 1948, 20 травня. № 41. С. 1.

9. За п'ятирічку в чотири роки. *Червона зірка*. 1947, 17 грудня. № 96. С. 2.
10. Історія міст і сіл Української РСР : в 26 т. / голов. редкол.: Тронько П. Т. (голова) [та ін.]. Київ : Голов. ред. Укр. рад. енциклопедії АН УРСР, 1967–1974. Івано-Франківська область / редкол. тома: Чернов О. О. (голова) [та ін.]. 1971. 639 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001222>.
11. Калійний комбінат на капітальному ремонті. *Червона зірка*. 1948, 31 серпня. № 72. С. 2.
12. Калуш – місто хіміків. Документи і матеріали / [Н. М. Владико, Л. А. Кирилюк, А. Б. Кондратенко та ін.]. Ужгород : Карпати, 1970. 176 с.
13. Коломиєць М. І. Історія Калуша і Калущини у датах, цифрах і цікавих фактах. Брошнів-Осада, МПТ «Теля», 1996. 265 с.
14. Коломиєць М. І. Калуському пиву – чотири століття. *Дзвони Підгір'я*. 1999, 25 вересня. № 108–109. С. 2–3.
15. Костів І. Ю. Галургія Калущини: досвід і практика. *Калуські історичні студії. Т. 5. Збірник наукових статей* / Упоряд. та відп. наук. ред. І. М. Тимів. За ред. О. М. Малярчука. Івано-Франківськ : Фоліант, 2021. С. 276–306. URL: https://kalushcity.gov.ua/assets/upload/Історичні%20дослідження/КАЛУСЬКІ%20ІСТОРИЧНІ%20СТУДІЇ%20Т_5.pdf.
16. Костів І. Ю. Калущина – край калійних добрив. *Калуські історичні студії. Т.4. Збірник наукових статей, документів і матеріалів* / Упорядник. І. М. Тимів; Заг. ред. О. М. Малярчук. Івано-Франківськ : Фоліант, 2020. С. 231–251. URL: <https://kalushcity.gov.ua/assets/upload/Історичні%20дослідження/КАЛУСЬКІ%20ІСТОРИЧНІ%20СТУДІЇ%20Т-%204.pdf>.
17. Малярчук О. М. Хімічна індустрія Калуша: етапи розвитку. *Калуські історичні студії. Збірник наукових статей, присвячений 580-й річниці першої письмової згадки про Калуш* / відп. ред. і упоряд. І. Тимів. Івано-Франківськ : Фоліант, 2017. С. 116–138. URL: https://kalushcity.gov.ua/assets/upload/Історичні%20дослідження/КАЛУС_КІ_ІСТОРИЧНІ_СТУДІЇ_Т_1.pdf.
18. Маслозавод вивершив річну програму по окремим асортиментам. *Червона зірка*. 1947, 9 жовтня. № 77. С. 1.
19. Нова хвиля виробничого піднесення. *Прикарпатська правда*. 1944, 11 листопада. № 137. С. 3.
20. Піврічну програму достроково. *Червона зірка*. 1950, 22 червня. № 51. С. 1.
21. Понад п'ятирічну програму. *Червона зірка*. 1948, 7 жовтня. № 81. С. 1.
22. Почався капітальний ремонт на хімфабриці. *Червона зірка*. 1948, 1 вересня. № 72. С. 2.
23. Успіхи цегельників. *Червона зірка*. 19 листопада 1948. № 93. С. 1.

Наталія ЯКУБІВ

ІНТЕРАКТИВНІ МЕТОДИ З ВИВЧЕННЯ ТА ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ІСТОРІЇ РІДНОГО КРАЮ (НА ВЛАСНОМУ ДОСВІДІ РОБОТИ)

У статті проаналізовано три приклади (з власного досвіду роботи) з інтерактивними методами використання та пропаганди вивчення краєзнавчої історії. Це вивчення історії через відео-формат на прикладі роботи з екскурсією у м. Надвірна Івано-Франківської області. Також проаналізовано зміст роботи з проектом створеного студентами спеціальності 014 Середня освіта (Історія) ОР «Бакалавр» і ОР «Магістр» – мобільного додатку для туристично-краєзнавчих екскурсій «ICS (Interethnic cultural Stanislavov) Міжетнічна культурна Станиславова – Станіслава – Івано-Франківська», здійсненого в рамках шостого конкурсу стартапів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника та ТЗОВ «Науковий парк “Прикарпатський університет”».

Мобільний додаток, який допомагає проводити віртуальні екскурсії за різними прокладеними маршрутами. Здійснено характеристику основних складових додатку, який сформований на основі компетентнісного підходу у навчанні та нового бачення у дослідженні міжетнічної історії України та реставрації архітектурних пам'яток. Також акцентуємо увагу на новому проекті від студентів – “Подкаст-історія”, де студенти планують реалізовувати відео- та аудіо-рубрики з гострими історичними дискусіями, паралельно висвітлюючи відповіді на питання та зацікавлюючи до вивчення історії.

***Ключові слова:** діджиталізація, YouTube, краєзнавство, туристично-краєзнавча діяльність, проект, стартап, мобільний додаток, міжетнічна історія, реставрація, подкаст, історія.*

Про актуальність та проблематику. Досліджуючи тематику використання інтерактиву у вивченні історії, зокрема, краєзнавства, ми задавали собі наступні питання.

Як популяризувати історію України через вивчення історії рідного краю? Тобто як ми можемо на прикладі краєзнавства, на прикладі історії одного містечка чи селища зацікавлювати громадськість до вивчення історії України? Які використовувати методи, продукти, кого залучати і т. д.

Як спонукати до свідомого вивчення історії громадян України? Ідея до спонукання вивчення історії має бути саме з точки зору свідомості. Так само, як при свідомому переході на українську мову, свідомому виборі української продукції, свідомим поглядам на

різноманітні ситуації в просторі. Таким же й має бути вивчення історії, коли люди свідомо і з власним бажанням і зацікавленням будуть її вивчати.

Що я як студент/викладач/вчитель/історик/свідомий громадянин можу зробити, щоб розвивати національно-патріотичну складову в тилу України? Якою діяльністю, справою чи груповою роботою ми можемо розвивати історію, Україну і українців? Використовуючи ті ресурси що маємо прямо зараз. Питання, що кожен з нас повинен задавати собі щодня, адже, його актуальність не зникає і досі.

Виклад основного матеріалу.

1. Вивчення краєзнавчої історії через відео-формат. Сучасні умови вимагають сучасних рішень. Людство тримає в руках смартфони, і в день переглядає безліч відео, очевидним буде, що одним з хороших способів популяризації історії, зокрема, краєзнавчої історії це буде формат відео. З власного досвіду роботи ділимося доробком першої частини відео-екскурсії по місту Надвірна, за посиланням на платформі YouTube: <https://youtu.be/PcLOWO1nV8> [4].

Розробка даної ідеї була натхненною телепрограмами «Світ навиворіт» та «Орел і решка». Тобто відео-екскурсії по різних куточках Івано-Франківщини мали б перетворитись у свою «програму», яка б однозначно заповонила прихильників до цікавого вивчення краєзнавства і пізнання своєї малої Батьківщини. Даний формат можна розвивати з вивчення літопису інших міст і сіл нашої області, а в далекоглядних планах – всієї України.

Якщо ми популяризуватимемо історію кожного окремого міста чи краю – за клаптиковим принципом, ми популяризуватимемо історію України загалом, об'єднуватимемо українців з різних куточків нашої держави, а коли народ буде знати свою історію як і маленької так і всієї Батьківщини – він буде непереможним.

До того ж, розвиток проєкту вплине не лише на туристичну складову для нашої держави, а й на економічну. Де за рахунок подорожей в країні підніметься, відповідно, її економічне становище. Що й стосуватиметься і наступних питань, які будуть розглядатись у статті.

2. Стартап-діяльність. Популяризація історії через мобільний додаток.

Досвід в діяльності зі стартапом і командною роботою подарував нам не просто конкретизований шлях до реалізації ідеї, а й необхідні навички для роботи зі стартапами та проєктами.

Стартап, який дасть початок впровадженню нового, унікального на українському (можливо навіть на європейському) ринку, продукту. Головна мета для нас була популяризація краєзнавчої історії, а також вирішення питання реставрації архітектурних пам'яток [2].

З конкретизованою метою ми спирались на визначення реалізація ідеї проєкту і охарактеризували їх на таких концептуальних засадах (пунктах): 1) питання популяризації та якісного вивчення історії України крізь призму краєзнавства; 2) проблема мобільності та адаптивності навчання та/чи екскурсій (від початку пандемії та особливо в час повномасштабної російсько-української війни питання набуває все більшої актуальності); 3) перспектива поглиблення міжнародних відносин, міжетнічна та інтернаціональна інтеграція України; 4) проблема реставрації архітектурних пам'яток (через мобільний додаток ми плануємо залучати кошти для відновлення пам'яток нашої історії) [1].

Власне, таку реалізацію ми вбачали у створенні мобільного додатку для туристично-краєзнавчих екскурсій з використанням VR (віртуальної) та AR (доповненої реальності), зацікавлення історією, вивчення та реставрації культурної спадщини. Це і є «ICS (Interethnic cultural Stanislavov) Міжетнічна культурна Станіслава – Станіслава – Івано-Франківська».

Основними перевагами цього додатку є: англійська, польська та українська мова; використання у будь-який час та за будь-якої погоди; інтерактивність, функціональність; можливість порівняти первісний та сучасний вигляд об'єктів; віртуальна карта з комфортною навігацією; екскурсія проводиться відомими іноземними постатями минулого; можливість повторної екскурсії; в 3,5 рази (для студентів та школярів в 7 разів) дешевше за купівлю екскурсійного туру; зміцнення міжкультурних зв'язків України з європейською та світовою спільнотою; відновлення та реставрація пам'яток [3].

Шлях до реалізації ідеї розпочався у квітні 2023 р. з початком другого етапу конкурсу стартапів, де, власне, ми проходили навчальну акселераційну програму «20 бізнес елементів для реалізації стартапу», паралельно з цим вдосконалювали наші напрацювання на навчаннях з менторами, що проводились в університеті. Для себе ми

виділили на навчання основний меседж «ЯК» правильно подавати ідею стартапу на ринок, щоб інвестори були зацікавлені, а цільова аудиторія – задоволена. В перспективі проекту грає роль не просто його класної розробки а аналіз ринку, сама цінність продукту та його пропозиція, патент, конкуренція, модель прибутку, відкритість ринку, шляхи дистрибуції та навіть сталість глобальних цілей розвитку та вплив нашого продукту на життя людей [1].

В підсумку ми отримуємо додаток, який працюватиме як на історичну спадщину міста, так і над його розвитком, що є родзинкою нашої роботи.

3. Подкаст < Історія. Своєрідна «терапія» для українського серця. Зараз наша увага сконцентрована на ще одному проєкті – це зовсім інший формат, але, знову ж, для популяризації історії: ідея чудово вписується до попередніх форматів. Подкаст історія – «терапія» для українського серця.

На хвилі популярності подкастів про психологію, українці масово почали нею цікавитись: купувати літературу, їздити на різноманітні тренінги, слухати відео-лекції та й самі обирати професію психолога [5]. Тоді ми з командою задумались про те, чому б нам не піднести на такий же рівень зацікавленості суспільством історію? Адже ми прекрасно знаємо, що «*Historia est magistra vitae*» (пер. «Історія – вчителька життя»), як казали давні римляни. Тому логічним і потрібним буде в сьогоденній час поширювати історію в маси. Поширювати її не лише на науковому рівні, а зробити її доступною, відкритою і зрозумілою для кожного українця чи іноземного громадянина який захоче її вивчати. Таке завдання ми і вбачали для «Подкаст < Історії».

Запрошувати різноманітних істориків, порушувати гострі питання, розвінчувати міфи та залучати до розмови різних відомих особистостей – подкаст в якому буде поєднано це все.

Висновок. Отже, проаналізувавши і об'єднавши інформацію про інтерактивні методи з вивчення та популяризації історії на власному досвіді роботи ще раз підкреслюємо важливість не лише вивчення, а й популяризації краєзнавчої історії серед українців. Нам важливо не просто поширювати наукові роботи, а трансформувати їх для зацікавлення широкого кола суспільства. Вважаємо за обов'язок, перебуваючи в тилу, в час війни спонукати співгромадян до вивчення історії свого краю, що за клаптиковим принципом означатиме

вивчення історії України. Тож на кінець ще раз наголосимо: зберігайте спокій і вчіть історію!

Джерела та література:

1. Вітаємо наших студентів – призерів студентського стартапу! 2023. URL: <https://kiu.pnu.edu.ua/2023/05/13/vitaiemo-nashykh-studentiv-pryzerivstudentskoho-startapu/>.
2. Обрано переможців конкурсу серед кращих проєктів і стартапів. 2023. URL: <https://pnu.edu.ua/blog/2023/05/13/47199/>
3. Якубів Н. Міжетнічна культурна спадщина Станиславова – Івано-Франківська: віртуальний контент URL: <https://kiu.pnu.edu.ua/2023/05/16/vseukrainska-naukovo-praktychna-konferentsiia-istoryko-kraieznavcha-dialnist-u-zakladakh-osvity-v-umovakh-novoi-ukrainskoi-shkoly/>.
4. Екскурсія у місті Надвірна. <https://youtu.be/PcL0WO1nV8c?si=DOqNg2udYr4B7I7Y>.
5. Що таке підкасти та як їх слухати: <https://www.pravda.com.ua/articles/2020/09/20/7267023/>

НАШІ АВТОРИ:

Володимир БАКАЛА – аспірант кафедри всесвітньої історії факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, старший науковий працівник Івано-Франківського історико-меморіального музею Олекси Довбуша

Олена ГАЙДУКЕВИЧ – кандидат історичних наук, доцент кафедри українознавства і філософії ВДНЗ «Івано-Франківський національний медичний університет

Любов ГЕНИК – кандидат педагогічних наук, доцент

Наталія ГЕТЬМАН – викладачка Кременецького медичного фахового коледжу імені Арсена Річинського

Галина ГОЛУБ – викладачка Кременецького медичного фахового коледжу імені Арсена Річинського

Марія ГРИЦЬКІВ – зберігач фондів Івано-Франківського історико-меморіального музею Олекси Довбуша

Назарій ГУМЕНЮК – студент групи СОІ-42 факультету історії, політології і міжнародних відносин

Юлія ІВАСЮТА – студентка групи СОІ-41 факультету історії, політології і міжнародних відносин

Яна КАЛИНЧУК – студентка групи СОІ-42 факультету історії, політології і міжнародних відносин

Віталій КАРАБІНОВИЧ – історик-краєзнавець

Наталія КАЧАНЮК – аспірантка кафедри історії України і методики викладання історії факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Наталія КОНЦУР-КАРАБІНОВИЧ – кандидат історичних наук, доцент кафедри суспільних наук Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

Юрій КРЕЧУНЯК – співзасновник Верховинського регіонального історико-краєзнавчого музею Гуцульщини, член НСКУ

Євген ЛУЦІВ – вчитель географії Пасічнянського ліцею Надвірнянської районної ради, керівник гуртка Івано-Франківського обласного державного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді

Петро МАЗУР – директор Кременецького медичного фахового коледжу імені Арсена Річинського

Ангеліна ПАВЛІВ – студентка групи СОІ-31 факультету історії, політології і міжнародних відносин

Марія ПЕРЕГІНЧУК – студентка групи СОІ(м)-11 факультету історії, політології і міжнародних відносин

Юрій СРАЙЧУК – аспірант кафедри історії України і методики викладання історії факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, директор Івано-Франківського історико-меморіального музею Олекси Довбуша

Володимир ФЕДОРАК – кандидат історичних наук, доцент, директор Навчально-наукового інституту мистецтв, заслужений працівник культури України

Ольга ХАРЧЕНКО – студентка групи СОІ-31 факультету історії, політології і міжнародних відносин

Наталія ШЕПТАК – студентка групи СОІ-41 факультету історії, політології і міжнародних відносин

Наталія ЯКУБІВ – студентка групи СОІ-42 факультету історії, політології і міжнародних відносин

ДЛЯ ПОДАТОК

ЗМІСТ

<i>ПЕРЕДНЄ СЛОВО</i>	3
<i>Володимир БАКАЛА</i> ВШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ АКАДЕМІКА ВОЛОДИМИРА ГРАБОВЕЦЬКОГО ПРАЦІВНИКАМИ ІВАНО- ФРАНКІВСЬКОГО ІСТОРИКО-МЕМОРІАЛЬНОГО МУЗЕЮ ОЛЕКСИ ДОВБУША	5
<i>Любов ГЕНИК</i> НАУКОВО-ДОСЛІДНА РОБОТА СТУДЕНТІВ-ІСТОРИКІВ ПІД КЕРІВНИЦТВОМ ПРОФЕСОРА ВОЛОДИМИРА ГРАБОВЕЦЬКОГО	8
<i>Марія ГРИЦЬКІВ</i> СПОГАДИ ПРО ЗНАЙОМСТВО ТА СПІВПРАЦЮ З ВОЛОДИМИРОМ ГРАБОВЕЦЬКИМ	30
<i>Наталія КОНЦУР-КАРАБІНОВИЧ, Олена ГАЙДУКЕВИЧ, Віталій КАРАБІНОВИЧ</i> ІСТОРИЧНЕ ПРОЧИТАННЯ ОСОБИСТОСТІ ВОЛОДИМИРА ГРАБОВЕЦЬКОГО	32
<i>Юрій СРАЙЧУК</i> ВНЕСОК ВОЛОДИМИРА ГРАБОВЕЦЬКОГО У РОЗВИТОК МУЗЕЙНОЇ СПРАВИ НА ПРИКАРПАТТІ	40
<i>Назарій ГУМЕНЮК</i> ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ІВАНА МАКУХА (1872–1946) НА ПРИКАРПАТТІ	42
<i>Юлія ІВАСЮТА</i> ДЕКОМУНІЗАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ НА ГУЦУЛЬЩИНІ В УМОВАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВНОСТІ: ПЕРІОДИЗАЦІЯ ТА ХАРАКТЕРНІ ЛОКАЦІЇ	54
<i>Яна КАЛИНЧУК</i> ФОЛЬКЛОРНО-ЕТНОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ГУЦУЛЬЩИНИ В ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ	64

Наталія КАЧАНЮК

**РОЛЬ СВЯЩЕНОСЛУЖИТЕЛІВ УГКЦ У РЕВОЛЮЦІЇ
ГІДНОСТІ НА ПРИКАРПАТТІ.....77**

Юрій КРЕЧУНЯК

**ЖАБ'ЄВСЬКА ВУСТАВКА – ОБЕРІГ ГУЦУЛЬСЬКОЇ
РОДИНИ.....85**

Євген ЛУЦІВ

ДІЯЛЬНІСТЬ ОПРИШКІВ НА ТЕРЕНАХ СЕЛА ПАСІЧНА....98

Петро МАЗУР, Наталія ГЕТЬМАН, Галина ГОЛУБ

**РОЛЬ МУЗЕЮ ІСТОРІЇ КРЕМЕНЕЦЬКОГО МЕДИЧНОГО
ФАХОВОГО КОЛЕДЖУ ІМЕНІ АРСЕНА РІЧИНСЬКОГО У
ВИХОВНІЙ РОБОТІ КОЛЕДЖУ 105**

Ангеліна ПАВЛІВ

**МИТРОПОЛИТ ШАТІЙ ПОТІЙ ТА ЙОГО РОЛЬ У
СТАНОВЛЕННІ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ.....113**

Марія ПЕРЕГІНЧУК

**ПОЕТ ТАРАС МЕЛЬНИЧУК В УКРАЇНСЬКОМУ
НАЦІОНАЛЬНОМУ РУСІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.....119**

Володимир ФЕДОРАК

**ІВАНО-ФРАНКІВСЬКИЙ ІСТОРИКО-МЕМОРІАЛЬНИЙ
МУЗЕЙ ОЛЕКСИ ДОВБУША В СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ
ПРОСТОРІ ПРИКАРПАТТЯ.....125**

Ольга ХАРЧЕНКО

**«ГОРИ ГОВОРЯТЬ І ТІНІ ОЖИВАЮТЬ...» У МИСТЕЦЬКІЙ
РЕЦЕПЦІЇ СЕРГІЯ ПАРАДЖАНОВА (1924–1990).....129**

Наталія ШЕПІТАК

**ПРОМИСЛОВІСТЬ М. КАЛУША У 1944–1958 рр.:
ВІДНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК.....136**

Наталія ЯКУБІВ

**ІНТЕРАКТИВНІ МЕТОДИ З ВИВЧЕННЯ ТА ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ
ІСТОРІЇ РІДНОГО КРАЮ (НА ВЛАСНОМУ ДОСВІДІ
РОБОТИ).....146**

НАШІ АВТОРИ 151

**Матеріали Всеукраїнської наукової
конференції
«Четверті Грабовецькі історичні читання»**

Видавець – «Симфонія форте»
76019, м. Івано-Франківськ, вул. Глібова, 11
тел. (0342) 77-98-92

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців та виготівників видавничої продукції:
серія ДК № 3312 від 12.11.2008 р.

Виготівник – ФОП Семко Я.Ю.
76019, м. Івано-Франківськ, вул. Глібова, 11
тел. +38-067-342-56-46